

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»
Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

студента Ткаченко Миколи Віталійовича

академічної групи 281м-21з-5 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Сорокіна Н.Г.			
розділів:				

Рецензент				
------------------	--	--	--	--

Нормоконтролер	Вишнеvsька О.В.			
-----------------------	-----------------	--	--	--

Дніпро
2022

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка: 90 с., 23 рис., 1 табл., 10 додатків, 97 використаних джерел.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ, ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ, СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА, МЕХАНІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ, ЦЕНТРИ НАДАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПОСЛУГ, СОЦІАЛЬНІ ПОСЛУГИ.

Об'єкт дослідження – державно-суспільні відносини у сфері соціального захисту.

Предмет дослідження – удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування напрямів удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

У першому розділі здійснено аналіз теоретичних основ дослідження державного управління соціальним захистом, визначені поняття та особливості системи соціального захисту в Україні.

Другий розділ присвячено міжнародному та вітчизняному досвіду у сфері соціального захисту, а також інституційній структурі органів державного управління у цій сфері в Україні та особливостям його фінансового забезпечення.

У третьому розділі обґрунтовано зміни у державному управлінні соціальним захистом та запропоновано перспективні напрями удосконалення.

Сфера практичного застосування результатів роботи – система органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Практичне значення кваліфікаційної роботи полягає в тому, що рекомендації та пропозиції надані в роботі, можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях з даної теми, а також можуть застосовуватись органами державної влади та органами місцевого самоврядування під час вирішення проблем з удосконалення державного управління соціальним захистом.

Результати дослідження, його висновки та рекомендації оприлюднено на міжнародній науково-практичній конференції: «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України» (м.Дніпро, 2022).

ABSTRACT

Explanatory note: 90 pages, 23 figures, 1 table, 10 applications, 97 sources.

THE SOCIAL PROTECTION, STATE ADMINISTRATION, SOCIAL POLICY, MECHANISM OF STATE ADMINISTRATION, CENTERS FOR THE PROVISION OF SOCIAL SERVICES, STRUCTURE OF STATE ADMINISTRATION BODIES, SOCIAL SERVICES.

Object of research – state-society relations in the sphere of social protection.

Subject of research – improvement of the state administration of social protection in Ukraine.

The purpose of the qualification thesis is substantiation of directions for improving the state administration of social protection in Ukraine.

In the first section an analysis of the theoretical foundations of the study of state management of social protection was made, the concepts and features of the social protection system in Ukraine were defined.

The second section is devoted to international and domestic experience in the field of social protection, as well as the institutional structure of public administration bodies in this field in Ukraine and the peculiarities of its financial support.

In the third section the changes in the state management of social protection are substantiated and promising directions for improvement are proposed.

The field of practical application of work results is the system of state authorities and local self-government bodies.

Practical value of the results consists of consists in the fact that the recommendations and proposals provided in the work can be used in further scientific research on this topic, and can also be applied by state authorities and local self-government bodies when solving problems of improving state management of social protection.

Scope of application The results of the study, its conclusions and recommendations were made public at the international scientific and practical conference: "Actual problems of European and Euro-Atlantic integration of Ukraine" (Dnipro, 2022).

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ	9
1.1. Зміст та сутність соціального захисту населення	9
1.2. Властивості, форми, ознаки державного управління та принципи організації соціального захисту в Україні	17
1.3. Система соціального захисту в Україні.....	23
РОЗДІЛ 2	
ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД	35
2.1. Аналіз міжнародного досвіду у сфері соціального захисту населення..	35
2.2. Інституційна структура органів державного управління соціальним захистом в Україні	42
2.3. Особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні.....	50
РОЗДІЛ 3	
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ В УКРАЇНІ	61
3.1. Сучасний стан надання соціальних послуг на прикладі Центрального управління соціального захисту населення Дніпровської міської ради	61
3.2. Перспективні напрями удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.....	77
ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ.....	100

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- ВВП – Валовий внутрішній продукт (GDP)
- ВРУ – Верховної Ради України
- ДМР – Дніпровська міська рада
- ДМТЦСО – Дніпровський міський Територіальний центр соціального обслуговування
- ДМЦСС – Дніпровський міський центр соціальних служб
- ЄС – Європейський Союз (EU)
- ЄСВ – Єдиний соціальний внесок
- КМУ – Кабінет Міністрів України
- МОП – Міжнародна організація праці

ВСТУП

Розвиток України як соціальної і правової держави визначається у загальному контексті європейської інтеграції, яка задекларувала початок демократичних реформ та перетворень у всіх сферах суспільного життя, кінцевою метою яких є підвищення життєвих стандартів населення України, а також входження до складу Європейського Союзу.

Система соціального захисту є сферою найважливіших інтересів населення, якісні і кількісні характеристики якої свідчить про рівень соціального, економічного, правового і культурного розвитку держави і суспільства. Важливим стратегічним напрямом розвитку України відповідно до Цілей Сталого Розвитку України до 2030 року [1] та Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року [2], є вдосконалення системи державного управління, яка працює в інтересах суспільства, забезпечує сталий розвиток країни та надає якісні послуги.

Існуюча система соціального захисту населення недостатньо ефективна і фінансові можливості держави не відповідають соціальним зобов'язанням. На теперішній час відбувається суттєве зниження життєвого рівня основної маси населення.

Актуальність даної теми обумовлена підвищеною увагою до соціальних проблем в умовах змін, які відбуваються у нашому суспільстві. Особливо гостро постає потреба переосмислення соціальної політики в Україні, визначення чіткої мети, завдань, механізмів і етапів її реалізації. Означена проблема набуває особливої актуальності у світлі процесів нестабільності соціально-економічного розвитку держави. Вищезазначене зумовлює необхідність створення високоефективної системи соціального захисту, здатної допомогти слабким у самоствердженні і сприяти сильним у саморозвитку, закладенні міцного фундаменту тристоронніх відносин у механізмі соціального партнерства.

У вітчизняній і зарубіжній науковій літературі простежується значна увага з боку представників різних наук до проблем соціального захисту населення. Серед класиків економічної науки, котрі досліджували проблеми еволюції

системи соціального захисту населення і розвитку економічного інструментарію його аналізу, варто виокремити А. Сміта, Г. Мюрдаль, Г. фон Хаферкампа, А. Маршала, Дж. Кейнса, А. Пігу, М. Лоренца, М. Фрідмана, Дж. Бьюкенена, А. Мюллер-Армака, В. Ойкена, П. Спідера, Р. Тітмус, Н. Флорескул та ін. Окремі аспекти зазначеної проблематики були предметом досліджень таких вітчизняних учених, як: В. Бакуменко, В. Баштанник, А. Більцман, М. Білинська, Н. Борецька, В. Гошовська, О. Євтушенко, С. Коваленко, В. Копійки, М. Кравченко, В. Лаврухін, К. Міщенко, Н. Нижник, Р. Підлипна, О. Палій, С. Погорєлова, І. Рудкевич, А. Сіленко, В. Скуратівський, М. Тимофєєва, А. Халецька та ін. Вклад вчених є дуже вагомим у вивченні актуальних питань функціонування соціальної сфери, але не слід недооцінювати необхідність розвитку та вивчення питань, які стосуються подальшого розвитку соціального захисту населення на шляху євроінтеграційних процесів.

Метою дослідження є обґрунтування напрямів удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

Для досягнення мети було поставлено такі завдання:

- розкрити зміст та сутність соціального захисту населення;
- виявити властивості, форми, ознаки державного управління та принципи організації соціального захисту в Україні;
- дослідити систему соціального захисту в Україні;
- здійснити аналіз міжнародного досвіду у сфері соціального захисту;
- проаналізувати інституційну структуру органів державного управління соціальним захистом населення в Україні;
- виявити особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні;
- проаналізувати сучасний стан надання соціальних послуг на прикладі Центрального управління соціального захисту населення Дніпровської міської ради;
- запропонувати перспективні напрями удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

Об'єктом дослідження є державно-суспільні відносини у сфері соціального захисту.

Предмет дослідження – удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

Відповідно до мети магістерської роботи та характеру поставлених завдань у дослідженні застосовуються як загальнонаукові, так і спеціальні методи. Серед загальнонаукових методів слід виділити такі як – виявлення і систематизація матеріалу, узагальнення, аналіз, синтез, порівняння, системно-структурний аналіз. Дані методи перебувають у діалектичній єдності, взаємозв'язку і доповнюють один одного, що, в кінцевому підсумку, дозволило розглянути тему з позицій об'єктивності. Збір наукової інформації за темою дослідження здійснено за допомогою комплексного та системного аналізу літературних джерел. Метод порівняння був використаний в процесі дослідження міжнародного досвіду у сфері соціального захисту населення та при порівнянні його з українськими реаліями. Методи абстрагування та узагальнення використовувались для розробки основних напрямів удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні.

Джерельною базою дослідження є законодавство та нормативно-правова база України з питань державного управління соціальним захистом населення, міжнародні документи, аналітичні, статистичні матеріали, наукові праці вітчизняних та зарубіжних авторів, а також матеріали, опубліковані в періодичних виданнях та мережі Інтернет.

Апробація результатів роботи. Результати роботи апробовано на 1 міжнародній конференції:

1. Ткаченко М. *Моделі соціального захисту населення в країнах-членах Європейського союзу.* Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України: матеріали XIX наук.-практ. конф. (16 червня 2022 р., м.Дніпро) / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. Дніпро. НТУ ДП, 2022. 151 с.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ

1.1. Зміст та сутність соціального захисту населення

Великим кроком у розвитку української державності є визнання України соціальною державою. Вкрай важливим за складних і суперечливих умов сьогодення є визнання на рівні держави необхідності підтримки населення України, що потребує допомоги у здійсненні гарантованих Конституцією України прав і свобод, яка закріпила право громадян на соціальний захист [3].

У статті 46 зазначено право громадян на забезпечення їх у разі повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом.

Усе популярнішим у науковій літературі ХХІ ст. стає термін «соціальне багатство», визначальна складова якого є людина, найвища цінність суспільства, її фізичний, духовний та інтелектуальний розвиток. Для того, щоб його забезпечити, необхідно організувати справедливий та ефективний розподіл національного багатства, який здійснюється через механізм соціального захисту населення.

Основні міжнародні документи з прав людини визнали необхідність соціального захисту, що становить невід'ємну складову розвитку сучасних демократичних держав. В ст. 22 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 р. зазначено: кожна людина як член суспільства має право на соціальне забезпечення, здійснення необхідних для підтримання її гідності й для вільного розвитку прав у економічній, соціальній і культурній галузях за допомогою національних зусиль, міжнародного співробітництва та відповідно до структури і ресурсів кожної держави [4].

У ст. 25. Міжнародний пакт «Про економічні, соціальні і культурні права» (1966 р.) зафіксовано право на гідний життєвий рівень (у тому числі їжу, одяг,

житло, медичний догляд і соціальне обслуговування), що необхідний для підтримання здоров'я та добробуту її самої та сім'ї, на забезпечення у випадку безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості, втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини, також у ст. 9 утверджує право кожної людини на соціальне забезпечення, зокрема й соціальне страхування [5]. Концепцію соціального захисту, яка проголошує право всіх громадян на соціальну допомогу незалежно від трудового стажу та розміру виплачених страхових внесків, виокремлюючи дев'ять напрямів, за котрими допомога повинна надаватися викладено у Конвенції міжнародної організації праці (далі МОП) № 102 [6].

Це стосується медичного обслуговування, допомоги за хворобою, допомоги з безробіття, пенсії за старістю, пенсії з виробничого травматизму, допомоги у зв'язку з народженням дитини, для сімей, з інвалідності або втрати годувальника. МОП спрямовує зусилля на практичне втілення загальних принципів соціальної справедливості в законодавство окремих країн і має одну з найдосконаліших систем міжнародного контролю за виконання ратифікованих конвенцій МОП.

Європейська соціальна хартія (набула чинності з 26 лютого 1965 р.) [7] і Європейська соціальна хартія (переглянута; діє з 1 липня 1999 р.) присвячені захисту соціальних та економічних прав у всій їхній повноті з метою підвищення життєвого рівня та соціального добробуту населення.

Насьогодні 47 держав членів Ради Європи підписали Європейську соціальну хартію, 30 – ратифікували її, 13 держав залишаються, як і раніше, пов'язаними Хартією 1961 р. Україна підписала Європейську соціальну хартію 3 травня 1996 р. і Законом України від 14 вересня 2006 р. № 137V ратифікувала цей документ [8].

На 75-й черговій сесії Комісії соціального розвитку Організація Об'єднаних Націй (далі ООН), яка відбулася 18 вересня 2020 року 13, 16 та 19 листопада 2020 р. та 24 листопада 2020 р., обговорювалася політика соціального розвитку до 2030 року з пріоритетними напрямками і є найважливішим глобальним завданням, що є однією з необхіднішою умовою сталого розвитку – це державна підтримка молоді, людей похилого віку, інвалідів та сімей [9].

Міжнародне співтовариство у сфері соціального захисту зумовлено процесами глобалізації, високою мобільністю та гнучкістю у вирішенні питань захисту інтересів громадян з боку держави, яка постійно працює в напрямі забезпечення соціального розвитку та добробуту людини, в тому числі з питань спільних цінностей, цілей і стратегій. МОП відповідає за розроблення Міжнародних стандартів у сфері праці і здійснює нагляд за їх дотриманням.

Головний обов'язок держави, за Конституцією України - утвердження та забезпечення прав і свобод людини. Держава є дієвим учасником забезпечення реалізації прав і свобод громадян. Це, безперечно, підтверджує її соціальну орієнтацію. Як зазначено у Конституції України: «Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» [3, ст. 1]. Тому вивчення, узагальнення та розробка рекомендацій і пропозицій щодо розв'язання проблеми формування і функціонування дієвої системи соціального захисту населення набуває особливої актуальності.

Головними документами, які регламентують соціальний захист населення в Україні: Конституція України, Бюджетний кодекс України, Закони України «Про Державний бюджет України», «Про місцеве самоврядування», «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття», «Про пенсійне забезпечення», «Про державну допомогу сім'ям з дітьми», «Про соціальний захист дітей війни», «Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям», «Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю», «Про соціальні послуги» [10 – 18] та ін., Укази Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України (далі КМУ), накази Міністерства соціальної політики, постанови правління Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань та інші.

Проблемами соціального захисту та дослідження його стану займаються Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України, Український центр економічних і політичних досліджень ім. О. Разумкова, Український інститут соціальних досліджень ім. О. Яременка, Інститут соціологічних досліджень НАН України, Інститут соціальної та політичної

психології АПН України, Український центр соціальних реформ, Український незалежний центр політичних досліджень, Центр «Соціальний моніторинг».

Проте, незважаючи на досить широке коло розглянутих теоретичних та практичних питань, актуальною залишається проблематика, пов'язана з теоретичними основами зазначеної сфери наукових досліджень: розкриття сутності, змісту, структури, функцій та рівнів соціального захисту населення. На нашу думку, неможливим виглядають пошук напрямів реформування системи соціального захисту без наукового обґрунтування сутності предмета дослідження. Саме з цих позицій слід розглядати актуальність дослідження, основні результати якого наведено в роботі.

Отже, постає завдання переосмислення сутності соціального захисту населення відповідно до нових завдань, які покликана вирішувати ця система, та механізмів здійснення соціального захисту населення, що мають бути адекватні трансформаційним перетворенням у суспільстві.

Суттєвий внесок у висвітлення соціально-правових аспектів у вирішенні наукової проблеми державного управління соціальною сферою в Україні зробила В. Гошовська, яка розглядала напрями подолання бідності, безробіття, бездомності, а також правові аспекти соціального захисту [19].

Питання соціального розвитку, соціальної безпеки, соціальної політики, соціально-трудових відносин, соціального партнерства, проблеми пенсійного забезпечення тощо, які тривалий час є предметом наукового інтересу, досліджують такі науковці, як В. Скуратовський, О. Палій, Е. Лібанова. Вищезазначені науковці підкреслюють, що «соціальний захист – це комплекс організаційно-правових та економічних заходів, спрямованих на захист добробуту кожного члена суспільства в конкретних економічних умовах» [20, с. 104]. У широкому розумінні, поняття «соціальний захист» визначають як діяльність держави, спрямовану на забезпечення формування й розвитку повноцінної особистості, виявлення й нейтралізацію негативних факторів, що впливають на неї, створення умов для самовизначення і ствердження у житті. У вузькому розумінні, соціальний захист визначають як сукупність економічних і

правових гарантій, що забезпечують додержання найважливіших соціальних прав громадян, досягнення соціально прийняттого рівня життя [21, с. 169 – 174].

Зазначимо, що ці визначення відображають підходи різних авторів до сутності даного поняття. Також підкреслимо, що об'єднує їх те, що під соціальним захистом розуміється лише той обсяг соціальних гарантій, що безпосередньо надається державою.

У праці «Соціальна політика: теми та підходи», відомий американський економіст П. Спікер, називає соціальний захист системою соціальних служб, що передають конкретні ресурси споживачам. Під соціальними службами має на увазі «велику п'ятірку» – соціальне забезпечення, житлові програми, охорону здоров'я, соціальну роботу, освіту [22].

В Енциклопедії державного управління наводиться наступне визначення: соціальний захист – це комплекс організаційно правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення життя, здоров'я і добробуту населення за конкретних економічних умов. [23, с. 270]. Саме ці заходи передбачають формування інститутів соціального захисту й законів, котрі регулюють їхню діяльність, створюють механізми перерозподілу доходів через стягнення податків та інших платежів і трансфертів, які складаються в структуру соціального захисту.

Важливіше методологічне значення для аналізу сутності соціального захисту, має виділення суб'єктів її відносин і об'єктів, з приводу яких складаються відносини соціального захисту.

Під об'єктом соціального захисту слід розуміти різні суспільні, професійні, територіальної соціальні групи людей в межах конкретних організацій або систем (освіти, охорони здоров'я, культури, праці, спортивно-оздоровчих комплексів) або групи людей, об'єднані відповідно до свого соціального становища в суспільстві, а також все суспільство в цілому і кожного окремого його індивіда. Людина, з одного боку, може розглядатися як об'єкт захисту, з іншого боку, як її суб'єкт. Це визначається її роллю в процесі соціального захисту. Тобто, якщо людина виступає в ролі пасивного одержувача захисту, то

– об'єкт, якщо ж людиною докладаються певні зусилля по самозахисту від негативних впливів ринку, то є суб'єктом соціального захисту.

Ретельний аналіз з питання соціального захисту в межах науки «Державне управління» проведено М. Кравченко [24]. На думку науковця, «об'єктом соціального захисту виступає кожна людина». Зміст соціального захисту, його форми і методи водночас повинні бути не узагальненими, а індивідуальними, адже частина осіб потребують матеріальної допомоги як першої умови виживання, інша – захисту самореалізації особистості [24].

На підставі аналізу поглядів на сутність і зміст соціального захисту, відомий науковець В. Лаврухін, виділяє набір параметрів, що характеризують систему соціального захисту (рис. 1.1) [25].

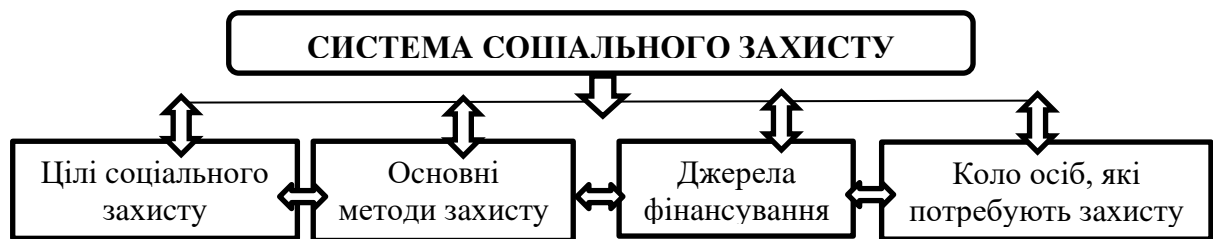

Рис. 1.1. Параметри, що характеризують систему соціального захисту

Джерело: [25]

На думку науковця, соціальний захист можна характеризувати: цілями, які ставить перед собою суспільство; об'єктами або соціально-демографічними групами населення, підтримуваними суспільствами; суб'єктами, що здійснюють підтримку населення; видами підтримки; джерелами і рівнем фінансування. Держава, здійснюючи соціальний захист, виконує свою певну мету та є інструментом реалізації соціальної політики держави в даний конкретний період. Основною метою є створення умов для вирівнення соціального становища окремих громадян, що виявляються нижче певної межі матеріального забезпечення. Є різні погляди на цілі соціального захисту [26]: першорядний, пріоритетний захист громадян, що мають заслуги перед державою; розвиток і збереження людини; забезпечення соціальної справедливості за рахунок перерозподілу колективного продукту членів суспільства; знаття соціальної напруги в суспільстві; створення умов для подальшого виживання.

За визначенням британського науковця Р. Тітмуса в роботі «Соціальний розподіл соціального захисту» розуміння соціального захисту виходить за межі традиційного розуміння, що існують способи надання захисту – державний, приватний, волонтерський та неформальний. Державний сектор складається зі служб, які підтримує держава, приватний – із комерційної діяльності, волонтерський – із неприбуткових організацій (хоча в окремих країнах приватна ініціатива також вважається «волонтерською»). Неформальна допомога надається друзями, сусідами, родичами або, найчастіше, жінками, котрі є членами родини [27, с. 145]. В обґрунтуваннях Р. Тітмус вийшов за межі державного соціального захисту, охопивши й інші сектори соціального захисту, в тому числі освіти.

Слід зазначити, що на нашу думку, в даний час актуальною метою соціального захисту в Україні є виживання соціально незахищених верст населення і першорядний захист окремих категорій громадян (інвалідів, постраждалих в зоні бойових дій, переселенців, членів сімей бійців Національної гвардії, та ін.). Це реальна найближча мета. Як перспективну необхідно розглядати мету, зафіксовану в ратифікованих нашої країною міжнародних актах. Отже, відповідно кожен член суспільства має право на такий життєвий рівень, який необхідний для підтримки здоров'я і добробуту його самого і його сім'ї, а також право на забезпечення його самого і його сім'ї у разі втрати засобів для існування з незалежних від причин [5].

Очевидно, що можливий рівень підтримки здоров'я і добробуту залежить від економічного стану держави. Дана мета також витікає з положень Конституції України, як соціальної держави [3].

Найчастіше в наукових публікаціях, в нормативній літературі соціальний захист ототожнюється з матеріальною допомогою, милосердям переважно у відношенні якнайменше соціально захищених і вразливих верств населення.

Соціальний захист може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо він забезпечує не тільки матеріальний добробут, але й економічну самостійність, соціальний захист особистості, здоров'я і душевний комфорт. Отже, соціальний захист незрівнянно ширше від матеріальної допомоги, яка є тільки однією з форм

соціального захисту. Таким чином, соціальний захист охоплює практично все населення країни, але відносно різних категорій населення можуть бути використані різні форми і механізми соціального захисту в процесі управління. Сучасна ситуація в суспільстві характеризується зростанням соціальної напруги, з одного боку, та спробами розв'язання соціальних проблем – з іншого. Ці протилежні тенденції перебувають у стані нестійкої рівноваги і призводять до загострення соціальної ситуації.

Відомий науковець К. Міщенко державне управління у сфері соціального захисту визначає, як цілеспрямовану організаційно-координуючу діяльність держави щодо розробки та впровадження актів законодавства, формування та застосування відповідних механізмів управління, спрямованих на їх виконання, які забезпечують раціональне та ефективне використання наявних ресурсів держави з метою реалізації державної політики соціального захисту [28].

А. Сіленко визначає, що соціальний захист у механізмі державного управління – не тільки надання підтримки тим, хто її потребує. Це ще й забезпечення в країні здорового соціального клімату, розвитку без потрясінь, революцій і громадянських війн. Нині соціальні цінності тією або іншою мірою притаманні всім промислово розвинутим країнам, що мабуть становить значніше досягнення світової цивілізації [29, с. 85].

Сучасні проблеми трансформації суспільних відносин в Україні, розроблення нових правових механізмів реалізації положень Конституції України, проведення адміністративної реформи України внесли і продовжують вносити істотні зміни до змісту державно-управлінської діяльності [30].

Аналіз наукових джерел дає змогу дійти висновку: зміст категорії «соціальний захист» вітчизняні й зарубіжні науковці трактують у вигляді діяльності, комплексу, функції, системи, сукупності й механізму. зміст та сутність цієї категорії розкриває поняття «система», яка передбачає сукупність певних функціональних елементів, що комплексно взаємодіють і запускають механізми, котрі сприяють досягненню певної мети. Підтвердженням є те, що дослідники наголошують на різноманітних складових елементах, такі як методи, заходи, відносини, практики, гарантії, права, підтримка, допомога.

1.2. Властивості, форми, ознаки державного управління та принципи організації соціального захисту в Україні

Для забезпечення здійснення соціальних прав і гарантій громадян, соціальний захист як об'єкт державного управління, з боку держави є складною системою правових, економічних та організаційних заходів. Соціальне забезпечення є важливою складовою соціального захисту населення гарантованою державою від ризиків соціального характеру. Фінансування системи соціального забезпечення відбувається за рахунок державного бюджету. Фінансування системи соціального захисту також може відбуватися і з місцевих бюджетів в межах відповідних соціальних програм. Отже, сучасне державне управління соціальним захистом населення є багаторівневою, ієрархічно упорядкованою системою державних заходів і механізмів, які спрямовані на зниження соціальної напруги, попередженню соціальних конфліктів і суперечностей у громадському суспільстві. Базовими елементами цієї системи є: соціальні пільги, соціальне страхування, соціальна і компенсаційна допомога, різні соціальні послуги. Метою реалізації цих інструментів є покращення життєвого рівня населення, підвищення трудового потенціалу країни, забезпечення екологічної та соціальної безпеки громадян, створення сучасної системи охорони здоров'я, покращення демографічної ситуації в країні [31, с. 5-6; 32, с.72].

Державне управління - це специфічний тип соціального управління. Це пояснюється низкою притаманних лише йому властивостей. Можна виділити три такі основні властивості. По-перше, державне управління спирається на державну владу, яка є легітимною, тобто має правову обумовленість. По-друге, воно охоплює всі сфери суспільства. По-третє, оскільки держава як складне явище є певною впорядкованою системою, то виступаючи в якості суб'єкта управління, вона надає і державному управлінню властивість системності, наявність якої надає державному управлінню необхідну узгодженість, координацію, субординацію, певну цілеспрямованість, раціональність і ефективність.

Згідно з Конституцією України державне управління розподіляється на три ланки органів влади: законодавчу, виконавчу та судову. Органи виконавчої влади – це частина державного апарату (організація), яка має власну структуру та штат службовців і в межах встановленої компетенції здійснює від імені і за дорученням держави функції державного управління в економічній, соціально-культурній, адміністративно-політичній сферах суспільного життя.

Зважаючи на викладене, можемо надати наступне, що державне управління є особливою соціальною функцією, що виникає з потреб суспільства і здійснюється у відповідних державних або недержавних формах шляхом організаторської діяльності спеціально створеної для цього групи органів. У науці державного управління основою сучасного теоретико-методологічного підходу виступає комплексний аналіз закономірностей, принципів та тенденцій розвитку державотворення в Україні, особливостей формування механізмів регулювання діяльності органів державної влади в Україні.

Форма державного управління – це спосіб організації державної влади, зумовлений принципами формування і взаємовідносин вищих органів держави.

Зазначимо, що сутність державного управління в стислому вигляді полягає у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади. Тобто виконання є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладено на органи виконавчої влади, у широкому розумінні – на органи державного управління. Також виділяють такі ознаки державного управління:

1. Виконавчо-розпорядчий характер. Органи, які здійснюють державне управління – це насамперед виконавчі структури, на які покладено обов'язок реалізувати (виконувати) рішення, які ухвалюються законодавчою владою. Розпорядча діяльність управлінських структур дістає вияв в ухваленні загальнообов'язкових приписів (закріплених в указах, постановах, інструкціях, протоколах тощо), в організації виконання цих приписів, а також у здійсненні контролю за цим процесом.

2. Підзаконність. Під підзаконністю державного управління розуміють те, що його цілі, сфери його впливу, основні форми і методи державного управління визначаються на законодавчому рівні.

3. Масштабність та універсальність. Виявом масштабності та універсальності державного управління є те, що органи державного управління, здійснюючи управлінську діяльність, впливають на всі сфери соціального життя.

4. Ієрархічність. Ієрархічність державного управління виявляється в тому, що органи, які його здійснюють, мають систему, підпорядкованих їм інстанцій нижчого рівня.

5. Безпосередньо організаційний характер. Безпосередньо організаційний характер державно-управлінської діяльності полягає в тому, що в процесі виконання і розпорядження на різних рівнях організовується спільна діяльність людей.

Соціальна складова діяльності сучасної держави постійно зростає. Як відомо, в Україні кількість осіб, які потребують соціального захисту, вже перевищує кількість працюючих. Зменшення надходжень до бюджету загострило проблему фінансування заходів соціального захисту населення, в результаті чого погіршився соціальний захист найбільш вразливих категорій населення: дітей, пенсіонерів, інвалідів, самотніх громадян похилого віку, безробітних, багатодітних сімей.

Дослідник і науковець В. Баштанник підкреслив, що державне управління як базова складова частина інтегрованої системи публічного управління виступає у сучасних умовах як цілеспрямований організуючий та регулюючий вплив держави (через систему органів влади та посадових осіб) на суспільні процеси і діяльність людей [30].

Принцип походить від латинського «*principium*», що означає – основа, першооснова та за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Принципи як поняття теорії відображають сутність і реальність процесів державного управління, підпорядковуючись певним законам. Наукове осмислення і теоретичне обґрунтування принципів державного управління виходить з аналізу сутності самого явища. Ці принципи формуються людьми у зв'язку з конкретними політичними, соціально-економічними і культурними умовами, відображаючи ступінь творчого використання закономірностей державного управління.

Призначення принципів полягає в забезпеченні формування норм і вплив на суспільні відносини та є динамічними за змістом і формою.

Принципи державного управління — це закономірності, відносини, взаємозв'язки, керівні засади, на яких ґрунтуються його організація та здійснення і які можуть бути сформульовані в певні правила [33, ст. 37]. При цьому, принципи не повинні сприйматись як постулати. На кожному етапі розвитку суспільства і держави постає потреба виокремлення та визначення принципів державного управління. Розрізняють три групи принципів державного управління: загальносистемні, структурні та спеціалізовані наведені у додатку Б. До загальносистемних принципів належать: принцип об'єктивності управління; демократизму; правової впорядкованості; законності; розподілу влади; публічності; поєднання централізації і децентралізації. У групі структурних принципів виділяють: структурно-цільові; структурно-функціональні; структурно-організаційні; структурно-процесуальні принципи. Групу спеціалізованих принципів державного управління утворюють: принципи державної служби; принципи роботи з персоналом управління; принципи інформаційного забезпечення держуправління; принципи діяльності органу виконавчої влади; принципи прийняття управлінських рішень.

Критерієм ефективності використання принципів державного управління є перш за все досягнення системності державного управління, а за її допомогою — гармонійності та комплексності суспільного життя в цілому та його окремих сфер. Стосовно принципів організації соціального захисту зазначимо, що в науковій літературі немає єдиного підходу до їх формулювання. Зазвичай під соціальними принципами розуміється система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, похилий вік, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві тощо). Принципи організації соціального захисту в загальному вигляді не сформульовані ні в Конституції України, ні в законодавстві про соціальний захист і безпосередньо впливають із законів та закономірностей управління та визначають вимоги до конкретної системи, структури та організації. Принцип всебічності (універсальності) соціального

захисту розуміється як надання такого захисту у всіх випадках настання соціальних ризиків. За законодавством України визнаються і підлягають захисту всі соціальні, ризики з тих, що визнаються такими у міжнародних правових актах: хвороба, безробіття, досягнення пенсійного віку, інвалідність від загального захворювання, трудове каліцтво, професійна хвороба, материнство, необхідність догляду за малолітніми дітьми, втрата годувальника тощо. Ці соціальні ризики вважаються «традиційними» для всіх держав світу [34, с. 115].

Принцип рівності прав і можливостей та заборона дискримінації. Згідно з Конституцією України громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Ці конституційні засади є основою для визнання принципу рівності у праві соціального захисту [3].

Заборона дискримінації як принцип права, а зокрема права соціального захисту, проголошений на міжнародному і національному рівнях. Конституція України у ст. 24 встановлює, що не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [3]. Принцип незменшуваності змісту та обсягу соціальних виплат та послуг при прийнятті нових законів впливає з конституційної норми ст. 22, яка проголошує, що права людини і громадянина, закріплені Конституцією України, не можуть бути скасовані, а при прийнятті нових законів або внесенні змін до чинних законів не допускається звуження змісту та обсягу наявних прав і свобод. Водночас цей принцип досить часто порушується у законодавстві щодо соціального захисту. Як правило, при прийнятті закону України про державний бюджет на відповідний рік зупиняється дія значного числа законів у частині виплат із бюджету на соціальні потреби. При цьому не вносяться зміни до тих законів, які передбачають право на певні пільги або соціальні виплати [3]. Принцип державної гарантованості встановлених прав у сфері соціального захисту вимагає не лише його проголошення на рівні закону, а й створення реального юридичного механізму його здійснення. Має бути конкретно зазначено в нормі закону, у яких випадках і за яких, умов держава бере на себе безпосереднє фінансування встановлених

соціальних виплат. При цьому має бути визначено розмір покриття і конкретні зобов'язані суб'єкти (відповідні органи державної влади).

На думку Н. Балтачєєвої, сучасна система принципів організації соціального захисту населення має відповідати ще й принципам:

- правової забезпеченості та стабільності, що досягається за рахунок розробки й ухвалення пакету нових законодавчих та інших нормативно-правових актів, а також внесення необхідних змін і доповнень у чинну нормативно-правову базу надання соціальної допомоги;

- фінансової забезпеченості, достатності та стійкості для задоволення основних базових потреб населення в соціальному забезпеченні, відшкодування втраченого заробітку (доходу), що досягається за рахунок обов'язкової участі всіх членів суспільства у фінансуванні соціального забезпечення (принцип солідарності), розширення переліку суб'єктів здійснення соціальної допомоги, зміни умов, принципів і джерел їх фінансування, забезпечення найбільш повного, доцільного і прозорого використання бюджетних коштів;

- керованості, що досягається за рахунок чіткого розмежування функцій, повноважень, відповідальності й ресурсного забезпечення різних суб'єктів, створення відповідної матеріальної, інформаційної та кадрової баз;

- наукової обґрунтованості, що досягається за рахунок застосування експериментально відпрацьованих нормативів і стандартів, соціальних технологій, вироблених з урахуванням позитивного вітчизняного і Міжнародного досвіду [35, с. 304-305].

Реформування всієї сфери державного управління має базуватися на загальних принципах інтегрованої системи публічного управління, перш за все демократизації державно-управлінських відносин, відповідно до принципів розподілу влади, відкритості, підконтрольності суспільству, за умови суспільної взаємодії як результату узгодження інтересів суспільних груп [30].

Відповідно до вищезазначеного, виявили, що державне управління - це специфічний тип соціального управління, яке має низку притаманних лише йому властивостей. А також, визначили, що форма державного управління – це спосіб

організації державної влади, зумовлений принципами формування і взаємовідносин вищих органів держави. Виявили ознаки державного управління, а саме: виконавчо-розпорядчий характер, підзаконність, масштабність та універсальність, єрархічність, безпосередньо організаційний характер. Ці ознаки дозволяють надати визначення, що державне управління – цілеспрямований організаційний та регулюючий вплив держави на стан і розвиток суспільних процесів, свідомість, поведінку та діяльність особи і громадянина з метою досягнення цілей та реалізації функцій держави, відображених в Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією.

Також встановили, що в науковій літературі немає єдиного підходу до формулювання принципів організації соціального захисту та в загальному вигляді не сформульовані ні в Конституції України, ні в законодавстві про соціальний захист, які безпосередньо впливають із законів та закономірностей управління та визначають вимоги до конкретної системи, структури та організації. Зазвичай під соціальними принципами розуміється система суспільно-економічних заходів, спрямованих на матеріальне забезпечення населення від соціальних ризиків (хвороба, інвалідність, похилий вік, втрата годувальника, безробіття, нещасний випадок на виробництві).

1.3. Система соціального захисту в Україні

В теперешній час соціально-економічна система знаходиться у кризовому стані, який ускладнений воєнними діями. Виникла необхідність докорінної перебудови механізму соціального захисту населення України. В існуючих умовах цей механізм своєчасно і в повній мірі не здатний реагувати на виниклі проблеми соціального захисту, в результаті чого кількість безробітних збільшується, заборгованість з оплати праці збільшується, рівень матеріального добробуту знижується, що призводить до посилення міграційних процесів.

В Енциклопедії державного управління подано таке визначення: «У широкому розумінні соціальна політика – це система інституційних і надінституційних способів і форм діяльності, спрямованих на створення умов для всебічної самореалізації соціального потенціалу людини, її сутнісних сил» [36, с. 546]. З позиції вченого Г. фон Хаферкампа, «соціальна держава, на відміну від адміністративної та ліберальної правової держави, є державою турботливого існування, державою соціальних виплат і соціального розподілу» [37, с. 15].

Базою соціальної політики є основний закон держави. Згідно Конституції Україна є соціальною державою, яка покликана піклуватися про створення умов для гідного життя і вільного розвитку людини [3].

Одним із інструментів системи соціального захисту та її невід’ємною складовою є система соціальних послуг. Закон України «Про соціальні послуги» від 17 січня 2019 р. визначив, що соціальні послуги – це дії, спрямовані на профілактику складних життєвих обставин, подолання таких обставин або мінімізацію їх негативних наслідків для осіб/сімей, які в них перебувають [18]. Особі/сім’ї можуть надаватися одна або одночасно декілька видів соціальних послуг, що іноді приводить до призначення і виплати допомоги заможному населенню.

Права на пільги в нашій державі визначені 45 законодавчими й іншими нормативно-правовими актами наведені у додатку В. З них права громадян на пільги та компенсації за професійною ознакою регламентовані законами, указами Президента й постановами Кабінету Міністрів України і Верховної Ради України (далі ВРУ) (рис. 1.2) [31].

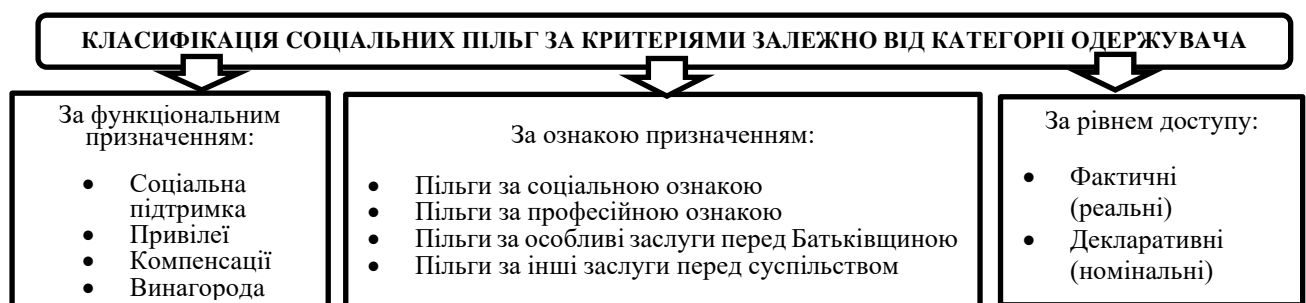

Рис. 1.2. Класифікація соціальних пільг за критеріями залежно від категорії одержувача

Як видно із рис. 1.2, відповідні пільги громадянам за соціальними ознаками надаються згідно з законодавчими актами. Характерною ознакою сьогодні постають непрозорість і заплутаність системи соціальної допомоги як наслідок відсутності системного законодавства. Однією поширеною соціальною гарантією держави є система пільг для категорій. Існуюча в Україні система пільг явно не відповідає призначенню, оскільки здебільшого посилює соціальну несправедливість серед населення: найбільш вразливі його верстви найменш охоплені діючими пільгами порівняно зі заможними.

Пільги за соціальними прикметами мають 45 категорій громадян, 57 категорій – за професійною, 14 – за заслуги перед державою [38, с. 216].

Загалом ці 116 категорій мають право на понад 125 видів пільг, хоча й така цифра не враховує членів сім'ї пільговика, на котрих поширюються пільги. Окрім цього, існує 76 видів соціальних виплат, компенсацій, відшкодувань, право на які мають 132 категорії громадян [38, с. 287 – 288]. Відповідно до категорій громадян та обставин застосовуються різні способи реалізації, які здійснюються на підставі статей 17, 24, 46, 48, 52, 53 Конституції України. Ідея справедливої соціальної держави полягає в тому, щоб надавати всім громадянам рівний доступ до соціальних виплат і зробити це на кращому рівні. Суттю соціальної політики є створення умов для повнішого задоволення членами суспільства своїх життєвих потреб і вдосконалення соціальних зв'язків і відносин між ними. Держава організовує соціальний захист, який охоплює систему соціального страхування, соціальні гарантії, соціальну допомогу, систему фінансування пенсій, допомог, компенсацій, медичних та інших соціальних послуг.

Індексація є державною соціальною гарантією, яка встановлюється з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їх грошових доходів в умовах зростання цін.

Індексація грошових доходів населення – це встановлений законами та іншими нормативно-правовими актами України механізм підвищення грошових доходів населення, що дає можливість частково або повністю відшкодувати подорожчання споживчих товарів і послуг.

Система пенсійного забезпечення відповідно до Закону України «Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування» від 9 липня 2003 р. складається з трьох рівнів: солідарної системи, накопичувальної системи та системи недержавного пенсійного забезпечення. Солідарна система базується на засадах солідарності і субсидування та здійснення виплати пенсій і надання соціальних послуг коштами Пенсійного фонду. Платниками страхових внесків до солідарної системи є страхувальники. Накопичувальна система пенсійного страхування базується на засадах накопичення коштів застрахованих осіб у Накопичувальному фонді або у відповідних недержавних пенсійних фондах. Платниками страхових внесків до накопичувальної системи пенсійного страхування є застраховані особи [39].

Як зазначалося раніше, нині в Україні функціонує лише два із зазначених трьох рівнів. Відповідно до солідарної системи, щомісячні відрахування становлять 22% єдиного соціального внеску. Добровільна накопичувальна пенсійна система функціонує з 2005 р. Станом на 2021 р. зареєстровано 63 недержавних пенсійних фонди, з яких активними, зі слів міністра соціальної політики, є лише 15–20 [40]. Обов’язкова накопичувальна система ще не запроваджена. Досі тривають дискусії щодо умов, на яких має запрацювати системи соціального захисту, структура якої наведена на рис. 1.3.

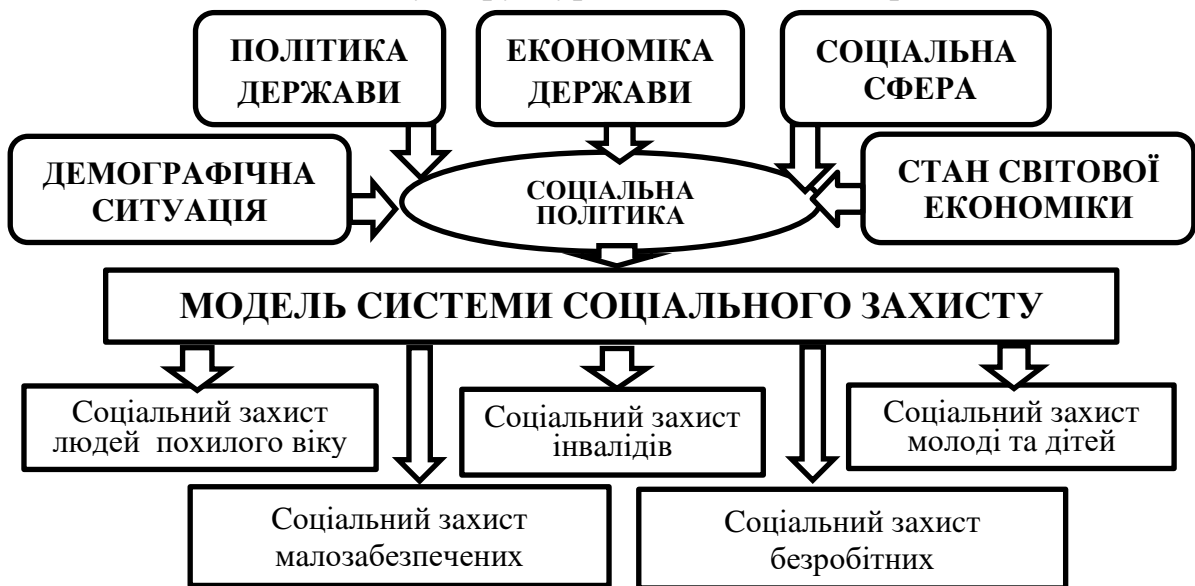

Рис. 1.3. Структура системи соціального захисту

Джерело: складено автором

Модель соціального захисту останніми роками все більш виразно виділяється як самостійний і надзвичайно важливий напрям реалізації державної соціальної політики, що має свою ідеологію, чітко виражену вертикальну структуру і систему управління, форми і технології реалізації, правову, фінансову, кадрову, науково-методичну, матеріально-технічну і інформаційно-аналітичну основи. Найчастіше в наукових публікаціях, в нормативній літературі соціальний захист ототожнюється з матеріальною допомогою, милосердям переважно у відношенні якнайменше соціально захищених і вразливих верств населення.

Таким чином, соціальний захист охоплює практично все населення країни, але відносно різних категорій населення можуть бути використані різні форми і механізми соціального захисту. З цих позицій соціальний захист служить інструментом вирішення протиріч між ефективністю суспільного виробництва і соціальною справедливістю.

Основними методами соціального захисту є: виплата допомоги; різноманітні комунальні і транспортні пільги; надання допомоги в профорієнтації, перепідготовці і працевлаштуванні; психологічна реабілітація; догляд за літніми людьми та інвалідами і т. д. [22].

Соціальний захист є формою виразу соціальної політики, спрямованої на реалізацію сукупності законодавчо закріплених правових і соціальних гарантій найважливіших соціальних прав людини і спрямована на матеріальне забезпечення певних категорій громадян із засобів держбюджету і спеціальних позабюджетних державних фондів у разі настання подій, що визначаються державою на даному етапі свого розвитку соціально значущими з метою вирівнювання соціального положення цих громадян в порівнянні з рештою членів суспільства [41]. Структура державної системи соціального захисту населення в Україні наведена у додатку Г. Законодавство лише встановлює загальні положення щодо надання на місцевому рівні соціальних послуг і визначає наступний їх перелік: соціальне обслуговування на дому; соціальне обслуговування в стаціонарних установах; надання тимчасового притулку; організація денного перебування в установах соціального обслуговування;

консультативна допомога; реабілітаційні послуги. Створення системи соціального захисту передбачає такі напрями діяльності держави:

- забезпечення членів суспільства високим прожитковим мінімумом і наданням матеріальної допомоги тим, кому, внаслідок необхідних чинників, призупинення дії привілеїв до тих, хто їх не заслуговує;
- створення обставин для задоволення високого рівня освітніх потреб громадян в освіті, медичній допомозі;
- формування умов, котрі стимулюють громадян легально отримувати доходи для повноцінного життя за допомогою будь-яких засобів, що не суперечать закону;
- забезпечення сприятливих умов праці для найманих робітників та їхній захист від негативного впливу ринкової економіки;
- гарантування громадянських і політичних прав та свобод, які відповідають принципам правової, соціальної держави;
- захист громадян від політичного переслідування й адміністративного свавілля, забезпечення максимальної стабільності громадського життя.

П. Спікер відобразив основні функції соціального захисту:

- підтримання належного нинішнього рівня життя громадян і запобігання бідності – превентивна функція;
- покращення умов у майбутньому та за погіршення ситуації – запровадження необхідних механізмів впливу – реабілітаційна функція (пом'якшення наслідків бідності через надання допомоги у грошовій, натуральній чи безготівковій формах) [22].

Соціальний захист населення – галузь соціальної сфери, метою якої є соціальна підтримка і захист непрацевдатних і малозабезпечених прошарків населення, яка розвивається за трьома основними напрямками (рис. 1.4) [42]. Соціальне забезпечення та допомога ґрунтуються на бюджетному фінансуванні, а соціальне страхування призначене для нейтралізації соціальних ризиків, засноване на принципах страхування. Існують різні види соціального захисту – соціального забезпечення і допомог (основних програм підтримки добробуту у

вигляді трансфертних виплат) і соціального страхування для порівняння їх ефективності.

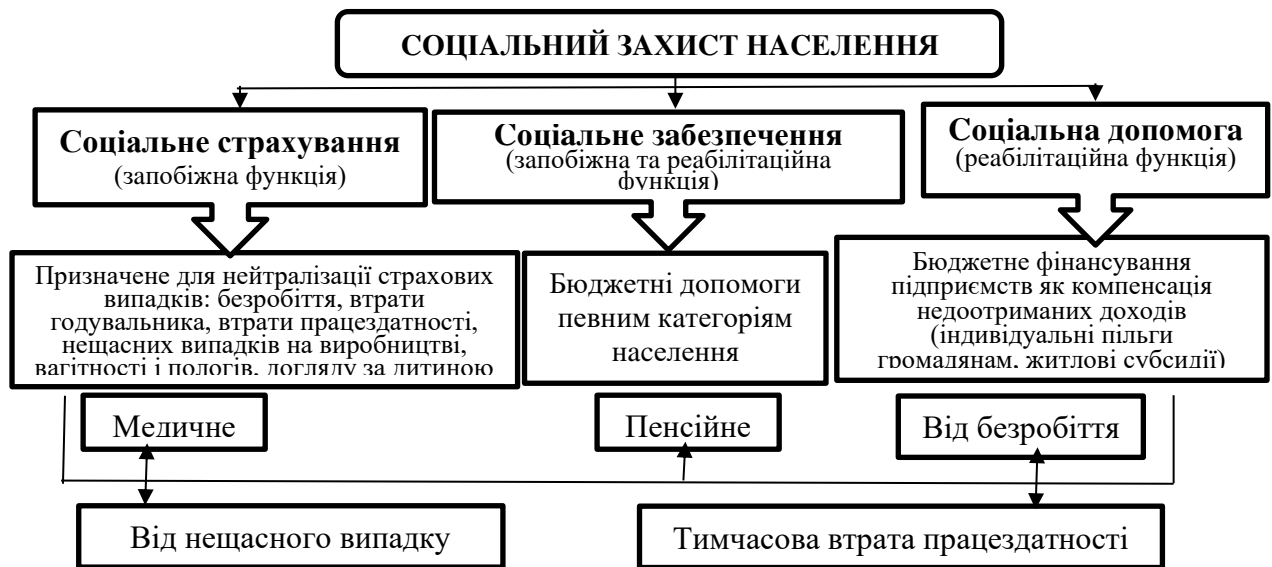

Рис. 1.4. Система соціального захисту населення в Україні

Джерело: [42]

За критерієм диференціації одержувачів розрізняють такі типи соціальних допомог:

- соціальна допомогу, яка надається з урахуванням потреб, але без урахування майнового стану та доходу;
- адресна соціальна допомога, яка надається з урахуванням доходу або майнового стану [43].

Державне соціальне забезпечення є складовою системи соціального захисту і виконує функцію нагромадження та розподілу коштів соціального захисту, призначених на соціальну допомогу, виплати по соціальному страхуванню тощо. За міжнародними стандартами, соціальне забезпечення охоплює також право на медичну допомогу, медичне страхування, державну підтримку сім'ї, материнства й дитинства, утримання та виховання за державні кошти дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування [44, с. 42].

Найважливішим видом соціального захисту є пенсії (за віком, через інвалідність, за вислугу років, у разі втрати годувальника) і допомоги (через тимчасову непрацездатність, за вагітністю і пологами, на дітей малозабезпечених сімей, багатодітних і одиноких матерів, на оплату проїзду в санаторії тощо). У соціальному захисті людей похилого віку та інвалідів значну

роль відіграє соціальне обслуговування: мережа будинків-інтернатів, протезування та безплатне або пільгове надання засобів пересування; пільги інвалідам і деяким іншим категоріям пенсіонерів на проїзд міським та приміським транспортом, а також житлові, побутові й податкові пільги.

Зауважимо, що нині процес реформування пенсійної системи України перебуває на стадії становлення її окремих елементів, що потребує вивчення зарубіжного досвіду та можливості його адаптації до потреб українського суспільства. Детально це питання розглянуто у розділі 2.

Отже, соціальне забезпечення включає пенсії й різного роду допомоги. Існує єдність трьох головних складових соціальної політики:

1. Соціальна допомога, що гарантує громадянам, які опинилися за межами бідності і неспроможні через різні причини забезпечити собі життєвий мінімум, можливість психофізичного виживання в кризових соціально-економічних умовах.

2. Соціальне забезпечення, що гарантує нормальний рівень існування людини і відшкодування втрат регулярного прибутку, компенсація додаткових втрат у зв'язку з інфляційними процесами, упередження причин, що призводять до втрати регулярного прибутку внаслідок припинення виробництва тощо.

3. Соціальні послуги, що забезпечують високий рівень трудової активності, участі в громадянському житті (програми професійної перекваліфікації, створення додаткових робочих місць та ін.).

Таким чином, під соціальним забезпеченням розуміють заходи матеріальної підтримки особи та сім'ї з боку держави і суспільства.

До системи соціального захисту слід віднести також соціальні нормативи – гарантовані державою мінімальні рівні винагороди за працю, стипендіального та соціального забезпечення наведені у додатку Д. На нашу думку, такий підхід передбачає зміну соціальних функцій держави. З одного боку, вона повинна створювати умови для того, щоб населення було спроможне власними силами вирішувати більшість соціальних проблем. З другого – необхідно надавати певну допомогу громадянам та їх родинам, якщо вони не можуть власними силами з різних причин (хвороби, інвалідності, похилого віку тощо) підтримувати

необхідний мінімальний життєвий рівень. Крім перерахованих галузей, соціальна сфера охоплює напрям діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, які не є галуззю, але регулюють особливу сукупність значущих соціальних процесів. До таких напрямів державного регулювання належать: державна регіональна і місцева політика доходів, політика у сфері праці та трудових відносин, політика зайнятості, міграційна, житлова, молодіжна політика, політика у сфері міжнаціональних відносин. Діяльність публічних інституцій у соціальній сфері пов'язана передусім з напрямами соціальної політики. Реалізація соціальної політики здійснюється через певну систему соціальних інститутів, фінансових і правових механізмів та рівнів управлінського впливу. Детальніше ці питання розглянуті у 2 розділі.

Національні системи соціального захисту як в країнах ЄС, так і інших, сформувалися з урахуванням специфіки економічного, соціального й культурного розвитку країн.

Отже, ми вважаємо, що незважаючи на відмінності в шляхах розвитку й особливостях організації, якості й обсязі послуг, а також у методах фінансування, всі системи соціального захисту функціонують на основі єдиних принципів: принципу соціального страхування; принципу соціального забезпечення; принципу допомоги; принципу соціальної солідарності. На жаль, на сьогодні єдиного визначення поняття принципів серед науковців не існує [45].

На думку науковця С. Коваленко, під принципами державної політики у сфері соціального захисту, розуміє основні засади, правила, що лежать в основі формування та реалізації державної політики у сфері соціального захисту і є відправним пунктом діяльності органів державної влади, спрямованої на соціальний захист [45].

За визначенням М. Тімофєєвої, основними принципами соціальної держави є принципи соціальної справедливості та соціального партнерства, котрі покликані забезпечувати інтеграційну роль держави у суспільстві [21].

Згідно з принципом соціального страхування фінансування механізмів соціального захисту здійснюється за рахунок страхових внесків членів

страхового об'єднання, які у разі настання страхового випадку отримують страхові виплати.

Фінансування виплат із соціального страхування також може частково здійснюватися за рахунок державних дотацій або кредитів. Соціальний захист і соціальна справедливість забезпечуються тим, що громадяни мають вільний доступ до системи соціального страхування (на відміну від добровільного страхування), незалежно від наявності у них соціальних ризиків (похилий вік, хронічна хвороба, інвалідність тощо) і ступеня ймовірності цих ризиків. Це надає соціальному страхуванню суспільної значимості й зумовлює обов'язковість участі громадян у системі соціального страхування.

На відміну від принципу соціального страхування, принцип соціального забезпечення передбачає соціальний захист інших категорій населення (державні службовці, військові, діти-сироти тощо) і фінансування таких соціальних видатків за рахунок податкових надходжень у бюджет. На основі цього принципу відбувається фінансування державної соціальної політики, в тому числі програм у галузі охорони здоров'я, середньої та вищої освіти. Принцип соціального забезпечення є визначальним у системах соціального захисту з уніфікованим базовим набором соціальних послуг, що надаються всім громадянам держави. Згідно з принципом допомоги людині, яка потрапила в скрутне становище і не може самостійно з нього вийти, може звернутись за допомогою до відповідних інстанцій і розраховувати на соціальний захист (соціальні виплати, соціальні послуги) в обсязі, достатньому для подолання проблем, що зумовили звернення по допомогу. Так само, як і принцип соціального забезпечення, зазначений принцип передбачає фінансування соціальних видатків за рахунок податкових надходжень до бюджету.

Принцип соціальної солідарності передбачає взаємну допомогу всіх учасників системи соціального захисту. Така взаємодопомога реалізується у вигляді перерозподілу коштів між різними соціально-економічними та соціально-демографічними групами населення. Науковець Флорескул Н. вважає, що основними принципами соціальної держави є: соціальна справедливість, соціальна безпека, соціальні гарантії прав людини і гуманних умов життя [46].

Можна зазначити, що саме це визначення розкриває сутність соціальної держави, яка забезпечує гідне існування населення. Ця мета досягається за допомогою солідарної ринкової економіки (створення сприятливих умов включення до ринкових відносин усіх верств населення); соціальної демократії (поєднання громадянського самоврядування з представницькою демократією) та соціальної етики (орієнтації на досягнення згоди, взаємодії на підставі визнання автономного права кожної людини захищати свою гідність). Соціальна правова держава виявляється найбільш справедливою сучасною формою взаємоорганізації громадянського суспільства і політичної організації, до якої прагнуть цивілізовані країни.

Зміст державного управління соціальним захистом в Україні визначається правовим регулюванням відносин через прийняття законодавчих та інших актів державних органів, спрямованих на реалізацію державної політики у цій сфері, створення системи центральних і місцевих органів управління соціальним захистом, визначення їх структури і компетенцій (детальніше це питання розглядається в пункті 2.2).

Соціальний захист у механізмі державного управління – не тільки надання підтримки тим, хто потребує. Це ще й забезпечення в країні здорового соціального клімату, розвитку без потрясінь. Основними напрямками державної політики у сфері соціального захисту населення є створення необхідних умов належного функціонування механізму системи соціального захисту в Україні.

Таким чином, особливість соціального захисту населення є його системний характер у вигляді законодавчо встановлених постійних грошових виплат, компенсацій з державного або місцевого бюджетів і періодичний - у вигляді одноразової грошової або матеріальної допомоги з різних фондів або окремих осіб. Практика соціального захисту обумовлюється соціальною політикою держави. Держава здійснює управління соціальною політикою безпосередньо через державне регулювання сферою соціального захисту населення шляхом створення та реалізації відповідних нормативних актів, фінансове забезпечення та здійснення контролю за правильністю надання соціальних виплат.

Висновки до розділу 1

Стосовно визначення поняття «державне управління» і «соціальний захист», можемо зазначити, що державне управління соціальним захистом є цілеспрямована організаційно-координуюча діяльність держави щодо розробки та впровадження актів законодавства, формування та застосування відповідних механізмів управління, спрямованих на їх виконання, які забезпечують раціональне та ефективне використання наявних ресурсів держави з метою реалізації державної політики соціального захисту. Важливо зазначити, що державне управління соціальним захистом – це виконавча та розпорядча діяльність держави, яку здійснюють державні органи виконавчої влади та в передбачених законом випадках – недержавні органи, яким державою делеговані відповідні повноваження щодо управління сферою соціального захисту населення.

Таким чином, удосконалення державного управління соціального захисту викликане відсутністю єдиних принципів визначення критеріїв організації необхідності надання соціальних пільг, соціальних виплат, відсутністю чіткої спрямованості соціальних виплат на допомогу сім'ям з низьким рівнем доходів, недостатньою узгодженістю соціальних виплат з іншими державними витратами, відсутністю механізмів регулювання бюджетів соціальних фондів тощо. В умовах становлення демократичної держави формування ефективної системи державного управління соціальним захистом населення обов'язково має ґрунтуватись на принципах: системності; адресності; соціальної справедливості; ефективності; фінансової обґрунтованості рішень, що приймаються.

Розглянувши особливості системи соціального захисту населення в Україні, можна стверджувати, що державна політика у сфері соціального захисту населення є важливим елементом і одним із головних напрямів як діяльності органів державної влади, так і всієї державної політики в цілому та для ефективного державного управління функціонування системи соціального захисту існує потреба у комплексному підході за всіма складовими даної системи.

РОЗДІЛ 2

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ: ЗАРУБІЖНИЙ ТА ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД

2.1. Аналіз міжнародного досвіду у сфері соціального захисту населення

Проблема соціального захисту є найважливішою та найбільш досліджуваною в сучасному світі. Економічні кризи у різні роки значно погіршують соціальне-економічне становище суспільства, як в економічному аспекті, так і в демографічному. Існує динаміка росту чисельності населення похилого віку та зменшення чисельності населення працездатного віку. В процесі євроінтеграції України виникає необхідність вдосконалення державного управління соціального захисту на всіх рівнях. Оскільки на теперешній час кошти закладені в державному бюджеті не покривають в повній мірі реальні потреби громадян, які потребують соціального захисту.

Розглянемо основні моделі соціального захисту. Існують різні національні моделі соціального захисту: континентальна (модель Бісмарка); англосаксонська (модель Беверіджа); скандинавська (північна); південно-європейська.

Континентальна модель встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. До нею відносяться такі країни, як Німеччина, Франція, Австрія, Швейцарія, Нідерланди, Бельгія. Засновником її вважають німецького канцлера О. фон Бісмарк, який ініціював створення трьох галузей соціального страхування, що існують дотепер: страхування зі старості й інвалідності, з хвороби та від нещасних випадків на виробництві. Отже, в основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, тобто соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників.

Таким чином, ця модель передбачає реалізацію правила еквівалентності, коли величина страхових виплат визначається насамперед величиною страхових внесків. У класичному вигляді ця модель базується на принципі соціального

страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств та наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування із заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати (рис. 2.1).

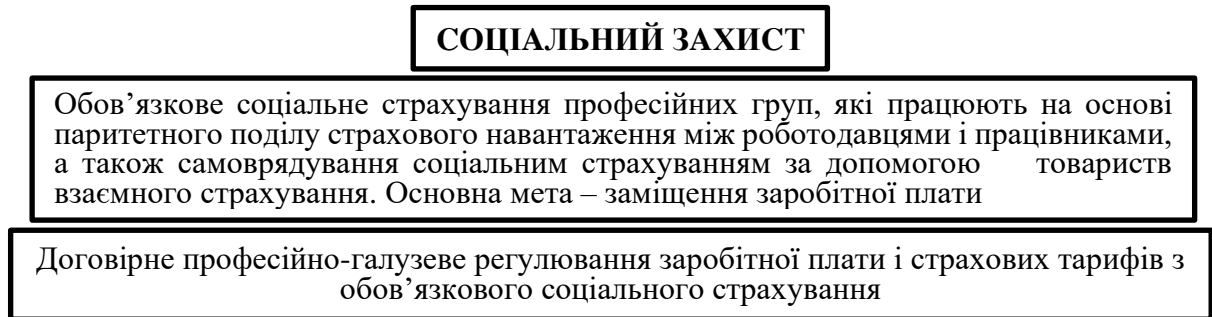

Рис. 2.1. Модель соціального захисту О. Бісмарка

Джерело: [47]

Фінансування таких систем відбувається, як правило, незалежно від державного бюджету, оскільки така модель соціального захисту суперечить принципу бюджетної універсальності (згідно з яким бюджет повинен містити всі без винятку державні прибутки і видатки, не допускаючи зміни однієї суми за рахунок іншої). Сьогодні ця модель, як правило, ґрунтується не лише на принципі соціального страхування. Для малозабезпечених членів суспільства, які не мають змоги отримувати страхові соціальні виплати (наприклад через відсутність страхового стажу), соціальний захист реалізується через принцип соціальної допомоги. Йдеться про допоміжні механізми, які є відступами від початкових засад бісмарківської моделі.

Англосаксонська модель, що ґрунтується на доповіді В. Беверіджа 1942 р. (рис. 2.2), представлена в Європі Великою Британією та Ірландією. Вона базується на таких принципах: всезагальності (універсальності) системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; принцип одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; принцип розподільної справедливості – основний у цій моделі, оскільки йдеться не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність, а не про фахову як у моделі Бісмарка [47, с. 15].

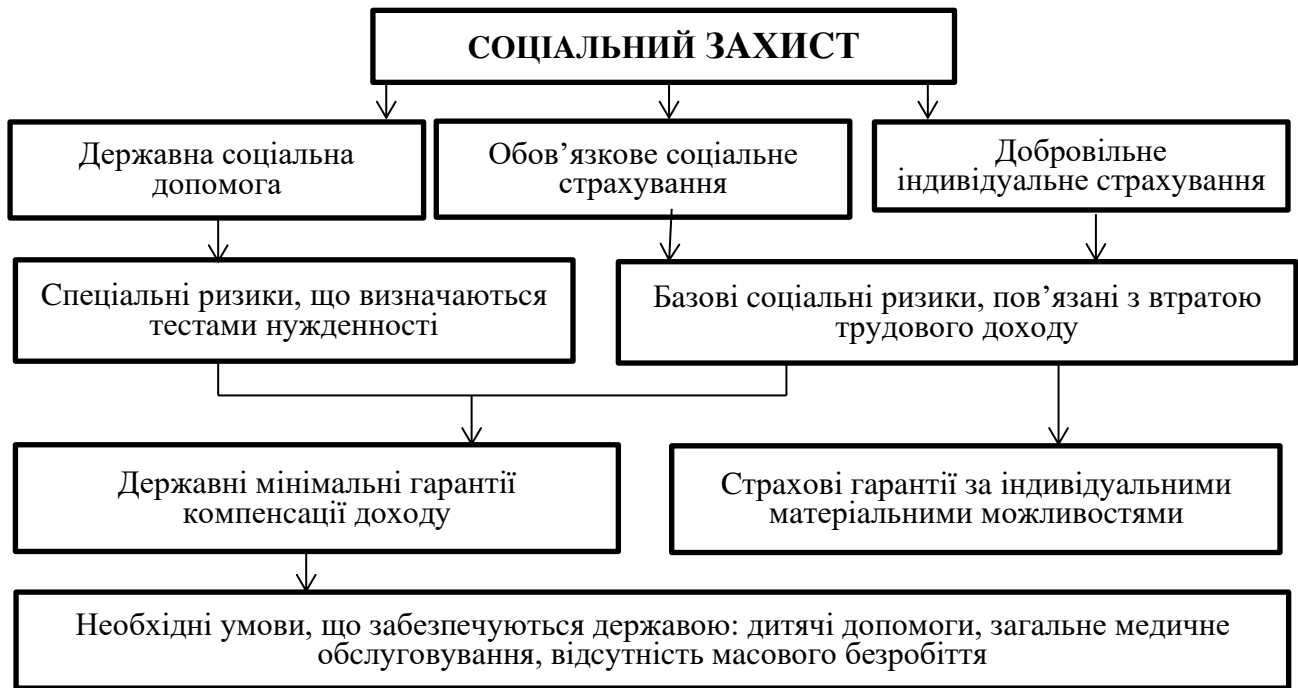

Рис. 2.2. Модель соціального захисту У. Беверіджа

Джерело: [47]

Фінансування таких систем здійснюється як за рахунок страхових внесків, так і за рахунок державного бюджету з розподілом соціальних видатків між цими ланками державних фінансів. Наприклад, фінансування сімейних виплат і видатків на охорону здоров'я здійснюється з державного бюджету, тоді як інші соціальні виплати забезпечуються страховими внесками найманих робітників і роботодавців. Здійснюється курс захисту ефективних громад та волонтерських програм, заохочується їхній розвиток і вдосконалення для того, щоб вони самі розв'язували наявні соціальні проблеми. [48, с. 167]. На відміну від континентальної, ця модель передбачає досить низькі соціальні виплати із соціального страхування, усі програми соціального захисту об'єднані в межах єдиної системи соціального захисту. Великий вплив державних установ у забезпеченні соціальними послугами та виплатами, їхній тісний зв'язок із приватними страховими програмами.

Скандинавська (нордична) модель характерна для Данії, Швеції, Фінляндії та Норвегії, де соціальний захист розуміється як законне право громадянина – переважає державна модель організації соціального захисту. Відмінною рисою скандинавської моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. Отримання соціальних послуг і

виплат, як правило, гарантовано всім жителям країни й не зумовлюється зайнятістю й виплатою страхових внесків. У цілому рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, доволі високий. Не в останню чергу це досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків [49]. Необхідною попередньою умовою функціонування цієї моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту.

Фінансування систем соціального захисту в цій моделі здійснюється переважно за рахунок оподаткування, хоча певну роль відіграють страхові внески підприємців і найманих робітників. Єдиною частиною соціального захисту, виділеною із загальної системи, є страхування від безробіття, яке є добровільним і управляється профспілками. Фінансове підґрунтя – висока продуктивність праці, стабільні темпи національного зростання економіки, наявність об'єднань працедавців і профспілок, а також довірливих відносин між ними, які контролює держава. Чисельність безробітних утрачає актуальність: платниками податків стають насамперед підприємства, а держава основну увагу зосереджує на створенні сприятливого інвестиційного клімату в економіці [50].

У сучасному світі скандинавську модель соціального захисту вважають прикладом для наслідування. Для більшості її жителів – це надійна оселя, яка забезпечує людей усім необхідним: житлом, доходом, соціальним захистом. Але можливо вважати недоліком, відсутність мотивації деякої частини населення для самостійного покращення свого добробуту. Незважаючи на високі податки (на доходи вони можуть сягати майже 40 %), модель гарантує одні з найвищих у Європі соціальні стандарти. Якщо розглянути прибуток у формі заробітної плати в середньому 2,5 тис. дол. на місяць, то 36 % населення країни можна зарахувати до категорії бідних (відповідно найвищого показника у групі промислово розвинутих країн світу). Однак після перерозподілу сукупного суспільного доходу через систему податків і соціальних виплат (треть частина держбюджету надходить на соціальні потреби), плюсуємо соціальні статті видатків муніципальних бюджетів і виплати з пенсійних та інших страхових фондів, до

категорії бідних потрапляє лише 5,6 % населення. Аналогічні показники для США становлять відповідно 27 % і 17 % [51, с. 17].

Скандинавські країни ефективно та сумлінно використовують політичні, економічні, соціальні інструменти й механізми. Вони побудували власні моделі на засадах демократії, добробуту, безпеки та відкритості. Тому їхній досвід становить практичний інтерес для світу й України, а національна ідея як чинник об'єднання нації заради досягнення спільних цілей, інтересів та цінностей постає важливим інструментом згуртованості нації.

Південноєвропейська модель представлена в Італії, Іспанії, Греції й Португалії. В цих країнах системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Зазначену модель можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну. Західні дослідники відзначають її як рудиментарну. Як правило, рівень соціальної захищеності в цій моделі відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї. Тому сім'я й інші інститути громадянського суспільства відіграють не останню роль, а соціальна політика має переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян. Характерною рисою даної моделі є також асиметрична структура соціальних видатків [52]. Науковці, які досліджують цю тему, схильні вважати, що єдиної європейської соціальної моделі не існує. Фахівці дійшли висновку, що в країнах Організації економічного співробітництва та розвитку (далі ОЕАР) існує ряд режимів добробуту – моделей, що різняться тих чи інших пільг і обґрунтуванням права на їх отримання, фінансуванням і організацією:

- англосаксонська – ліберальна;
- північна – універсалізуюча, соціалістична;
- континентально-європейська – корпоративна;
- середземноморська – корпоративна, заснована на традиціях (велике значення сім'ї) [53].

У світовій практиці, крім чотирьох основних європейських моделей, вирізняють ще американську та японську моделі соціального захисту.

Американська модель вважається ліберальною. Головний принцип моделі: якщо вклад громадянина визначає його доступ до ринку більшості продуктів, то доступ до системи соціального захисту повинен визначатись тими ж чинниками. Ця модель виокремлює соціальний захист з вільного ринку й обмежується захистом лише тих, хто позбавлений інших доходів, окрім соціальних виплат. За нею, проблема соціального захисту розв'язується переважно на рівні підприємств і найманих робітників через профспілки. Водночас спрямування частини коштів на забезпечення соціального захисту людей здійснює держава. У заходах із соціальної підтримки населення США заслуговує на особливу увагу розроблення програм фахової підготовки та перепідготовки кадрів: охоплення системою соціального захисту широких верств населення; надання допомоги тим, хто її потребує, у тому числі в натуральній формі (безоплатна медична допомога, талони на безкоштовне отримання продовольчих товарів, субсидії на житло) [54, с. 26].

Отже, соціальна допомога надається за рахунок державних асигнувань, а соціальне страхування утворюється на засадах цільового податку на соціальне страхування, який стягується з роботодавців та найманих працівників.

У японській моделі, яка функціонує в Японії, Австралії та низці країн Північної Європи, превалює колективна відповідальність різних секторів економіки за соціальний добробут, відводячи державі далеко не головну роль [55, с. 79]. Створення належних умов для розвитку людини, ефективного застосування є прерогативними. В основу покладено такі принципи: довічний найм; заробітна плата за старшинством; профспілки фірм. Корпоративний патерналізм гарантує постійне місце роботи, перерозподіл зарплати не за трудовим внеском, а на основі віку. Система соціального захисту охоплює соціальне страхування, соціальну допомогу, охорону здоров'я, обслуговування людей похилого віку [38, с. 51]. Витрати на соціальне забезпечення фінансуються за рахунок страхових внесків, котрі виплачують підприємці й наймані працівники, але в пенсійному страхуванні бере участь і держава. У сучасній пенсійній системі Японії існує два види пенсій: національна базова для всіх без винятку резидентів країни та компліментарна або додаткова залежить

від трудового стажу й розміру зарплати [55, с. 87]. Колишні працівники великих корпорацій і державної служби (до 50 % від загальної кількості пенсіонерів) отримують високі пенсії. Близько третини базових пенсій фінансується за рахунок податків, решта – страхових внесків. Компліментарні пенсії фінансуються виключно за рахунок премій із соціального страхування та прибутків пенсійних фондів [55, с. 87]. Сім'я є інститутом страхування на випадок старості, оскільки старший син несе тягар сімейних обов'язків на противагу європейським країнам [55, с. 95].

Ураховуючи досвід зарубіжних держав, необхідно відзначити, що найбільші соціальні видатки в скандинавських країнах, які реалізують свій соціалдемократичний вибір становить 32 % Внутрішнього валового продукту (далі ВВП). Показник бідності в цих країнах дорівнює 0,1 % населення, рівень безробіття – 4 % (природне безробіття). Джерелом соціального благополуччя в цих країнах є високі податки, які становлять 49,3 % ВВП [56].

Зазначимо, що процес утвердження демократичних принципів і інститутів, становлення й розвитку устрою держави має враховувати суспільні, групові та особистісні інтереси. Тому, узагальнюючи зарубіжні та вітчизняні погляди вчених щодо демократичного суспільного поступу, необхідно зосередити увагу на тому, що соціальна держава, незважаючи на модель, до якої вона належить, сприяє наближенню суспільства до демократичної розбудови в контексті становлення правової держави на принципах соціальної справедливості, забезпечуючи кожного працездатного громадянина роботою або іншим джерелом засобів існування, передбачає заходи матеріально-технічного і духовного розвитку. Існуюча система соціального захисту в Україні потребує вдосконалення на всіх рівнях державного управління. В країнах ЄС прослідковується покращення добробуту громадян, відбувається це як за рахунок коштів з державного бюджету, так і недержавних інституцій.

Проаналізувавши міжнародний досвід у сфері соціального захисту, встановили, що не існує однієї моделі, яка б повністю підходила для побудови вітчизняної системи соціального захисту. Найкращим варіантом, вважається за доцільне, спрямування зусиль на побудову моделі, що відповідала б умовам

соціально орієнтованої системи соціального захисту і виконувала такі необхідні умови державного регулювання: належне урядування; соціальна справедливість; політична стабільність; необхідний рівень національної безпеки; висока оплата й гідні умови праці для працездатних і гарантований належний рівень життя для непрацездатних осіб; високий рівень зайнятості; якісні та доступні урядові послуги (освіта, медицина, догляд); гендерна рівність; конкурентоспроможна економіка; системність у реформуванні системи соціального захисту населення, відсутність корупції. Детальніше ці питання розглянуто у 3 розділі.

2.2. Інституційна структура органів державного управління соціальним захистом в Україні

Державна політика щодо соціального захисту на сучасному етапі реалізується в умовах адміністративно-політичного реформування та інституційних перетворень. Інституційні зміни в Україні полягають у створенні нових або удосконалення існуючих інститутів, трансформації організаційно-кадрової діяльності інституцій, а також налагодження взаємодії між ними.

Інституціоналізація – це процес структурування, в якому встановлюються нові або підтверджуються чинні правила. Державна інституціоналізація соціальних інновацій є суперечливим процесом.

Багато суб'єктів займаються питаннями соціального захисту: КМУ, ВРУ, ряд Міністерств, фонди, які акумулюють кошти, недержавні організації та ін. На місцевому рівні соціальну політику здійснюють структурні підрозділи державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування.

Соціальний інститут – це стійка форма організації спільної діяльності людей у вигляді організаційної структури або системи правил нормативно урегульованого порядку, в межах яких розподіляються соціальні ролі й статуси людей, котрі охоплені діяльністю відповідного інституту [57, с. 75].

У переважній більшості країн світу функціонує розгалужена трирівнева система взаємодоповнюваного соціального захисту (рис. 2.3).

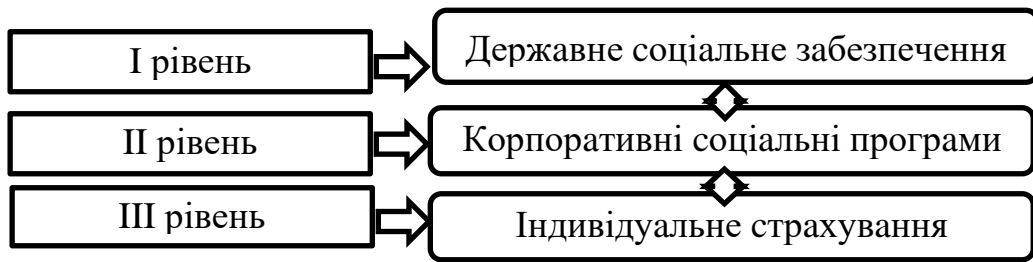

Рис. 2.3. Трирівнева система соціального захисту

Джерело: [57]

Перший рівень соціального захисту гарантує держава, другий – підприємства, організації й установи – роботодавці, а останній самостійно обирає застрахований громадянин відповідно до його вподобань і фінансових можливостей. Другий рівень соціального захисту і на сьогодні є нехарактерним для України і практично відсутній. Третій рівень на практиці не достатньо розширений. На сучасному етапі державне управління соціальним захистом населення розглядається як багаторівнева, ієрархічно-організована система заходів і механізмів держави, спрямованих на зниження соціальної напруги, соціальних конфліктів і суперечностей у суспільстві (див. рис. 2.4).

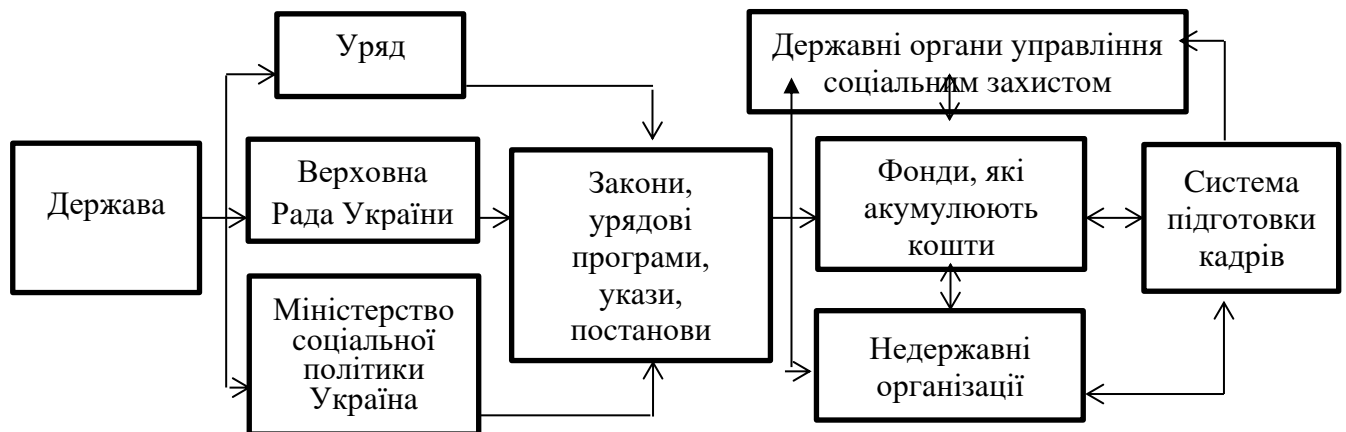

Рис. 2.4. Інституційна структура соціального захисту в Україні

Джерело: складено автором

У законодавчих та інших нормативних актах визначено формування і порядок використання фондів, що акумулюють кошти, призначені для забезпечення функціонування конгломератних утворень, підготовки кадрів соціальних працівників державних і недержавних установ. Схема взаємозв'язку (див. рис. 2.4) соціальних інститутів підтверджує: на підставі законів та інших нормативних актів в особі державних органів управління соціальним захистом

регламентуються їхні взаємовідносини з недержавними організаціями й населенням. Єдиний законодавчий орган у державі – ВРУ, яка згідно з п. 4, 5 і 6 ст. 85 Конституції України, визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, затверджує Державний бюджет України й загальнодержавні програми, у тому числі соціального розвитку [3]. КМУ володіє правом законодавчої ініціативи згідно з Конституцією України, розробляє та вносить на затвердження ВРУ законопроекти щодо визначення стратегії та основних параметрів соціальної політики. Комітет ВРУ з питань соціальної політики, зайнятості та пенсійного забезпечення здійснює законопроектну роботу, готує попередньо розглядає питання, віднесені до повноважень ВРУ та виконує контрольні функції. Голова Комітету є Уповноваженим ВРУ з прав людини (рис. 2.5).

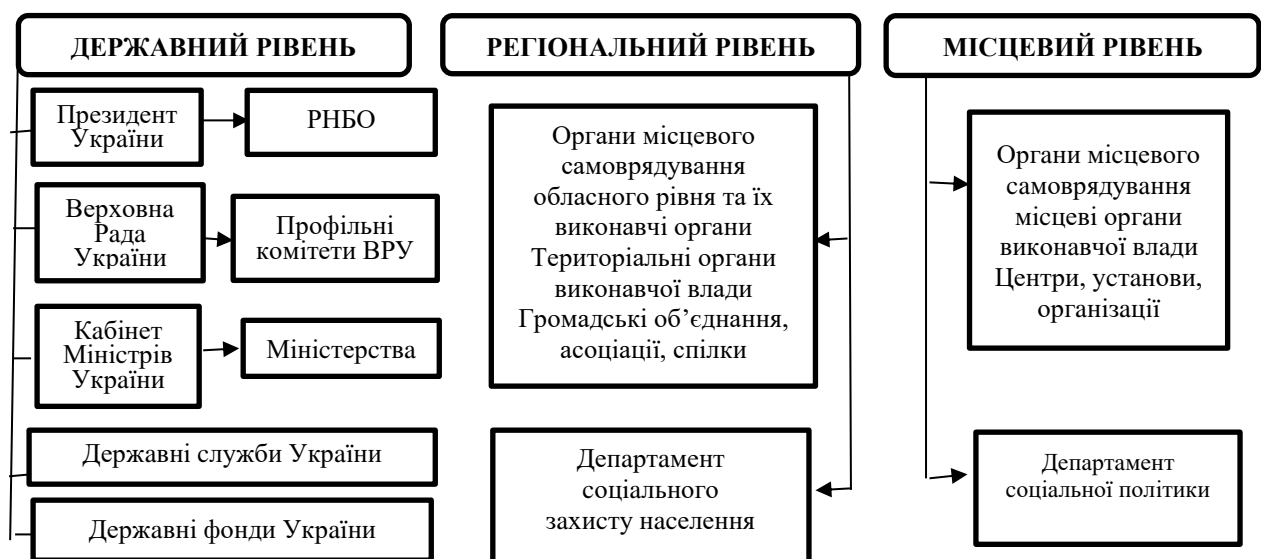

Рис. 2.5. Основні інститути формування та реалізації державної політики соціального захисту

Джерело: складено автором

Як видно з рис. 2.5, на державному рівні функції соціальної політики здійснюють такі Міністерства: соціальної політики; економічного розвитку і торгівлі; інфраструктури; освіти і науки; молоді та спорту; охорони здоров'я; регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства; фінансів; з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб. Міністерство соціальної політики України є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з формування та забезпечення реалізації

державної політики у сферах та займається такими питаннями: зайнятості населення та трудової міграції; трудових відносин, соціального захисту, соціального обслуговування населення; сім'ї та дітей, оздоровлення та відпочинку дітей, захисту прав депортованих за національною ознакою осіб, які повернулися в Україну; забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, попередження насильства в сім'ї та з питань протидії торгівлі людьми; усиновлення та захисту прав дітей; з питань гуманітарної допомоги; інші питання місцевого значення, віднесені законом до їхньої компетенції. Детальна структура державних органів управління соціальним захистом населення України наведена у додатку Е.

У діяльності Міністерство керується Конституцією та законами України, актами Президента України й КМУ, іншими актами законодавства України, а також Положенням про нього (див. додаток В). У Положенні зазначено основні завдання, права, повноваження, чисельність та структура Міністерства соціальної політики, обов'язки Міністра соціальної політики та ін. До складу входять структурні підрозділи: 17 департаментів, 3 відділи, 3 сектори, патронатна служба. При Міністерстві діє Всеукраїнський центр професійної реабілітації осіб з інвалідністю та Науково-дослідний Інститут праці і зайнятості населення (спільно з Національною академією наук України). Міністерство соціальної політики України очолює Міністр, який призначається на посаду за поданням Прем'єр-міністра України і звільняється з посади Президентом України. Центральними органами виконавчої влади, діяльність яких спрямовується і координується через Міністра соціальної політики України є такі: Національна соціальна сервісна служба України та Пенсійний фонд України.

Пенсійний фонд України – центральний орган виконавчої влади, що займається питаннями соціального захисту, статус якого прирівнюється до Державного комітету України, який керується Конституцією України та законами України, актами Президента України і КМУ, наказами Міністерства соціальної політики України, іншими актами законодавства України, дорученнями Президента України [58].

Інституційне середовище здійснення політики соціального захисту населення визначає передусім ефективну діяльність Міністерства соціальної політики України, але передбачає також залучення до її реалізації інших міністерств.

На місцевому рівні соціальну політику здійснюють структурні підрозділи державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування. Розглянемо їх структуру.

Управління соціального захисту населення – це структурні підрозділи одногалузевого або однофункціонального спрямування (рис. 2.6).

Рис. 2.6. Організаційна структура управління соціального захисту населення

Джерело: [58]

Департаменти соціального захисту населення, які виконують завдання високого ступеню складності, координацію роботи. В складі – не менше як 4 відділи. Штатна чисельність перевищує 32 одиниці – до його складу можуть входити управління. Основні завдання управління у сфері соціального забезпечення: гарантування на відповідній території реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення, соціального захисту й обслуговування населення, у тому числі громадян, які потребують допомоги та соціальної підтримки держави; гарантування у межах своїх повноважень дотримання законодавства про загальнообов'язкове державне соціальне страхування,

пенсійне забезпечення та соціальний захист населення; сприяння органам місцевого самоврядування у розв'язанні питань соціально-економічного розвитку відповідних територій; удосконалення форм і засад соціального партнерства; організація співпраці місцевих органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування з профспілками, іншими об'єднаннями громадян та організаціями роботодавців України [58]. Управління соціального захисту населення забезпечують реалізацію державної політики на відповідній території у сфері соціального захисту. Територіальні центри соціального обслуговування (далі ТЦСО) здійснюють соціальне обслуговування та надання соціальних послуг громадянам, які перебувають у складних життєвих обставинах і потребують сторонньої допомоги.

Центри надання адміністративних послуг надають адміністративні послуги за принципом «єдиного вікна» та «прозорого офісу». Створюються з метою комфортності та протидії корупції в наданні послуг фізичним та юридичним особам. Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад здійснюють повноваження відповідно до визначених Законом України «Про місцеве самоврядування в Україні» [11]. До відома належать делеговані повноваження в цій сфері з боку місцевих адміністрацій. Майже у всіх центральних органах виконавчої влади, які реалізують нагальні завдання соціального захисту, є місцеві представники – відповідні підрозділи, підпорядковані місцевим державним адміністраціям. Як виняток лише Державний комітет у справах ветеранів без територіальних органів і Пенсійний фонд України, що має власні окремі місцеві органи.

Державні соціальні гарантії – це зобов'язання держави, встановлені законом і спрямовані на реалізацію конституційних прав громадян. Основою державних соціальних гарантій виступають державні мінімальні соціальні стандарти, які є науково обгрунтованими показниками рівня забезпеченості і споживання найважливіших життєвих благ і послуг соціально-демографічних груп населення і регіонів країни.

Державні соціальні гарантії виступають як її елементи (норми прямої дії) і одночасно – як інструменти і механізми довготривалої дії держави в даній сфері.

Вони служать еталоном і цільовою настановою для обґрунтування короткострокового і довгострокового прогнозування соціальних процесів, визначення цілей і напрямів (пріоритетів) соціальної політики, застосовуються у вигляді критеріїв оцінки фактичного стану соціальної сфери, ефективності заходів у сфері передових соціальних технологій. Така багатофункціональна роль пояснюється їх природою.

Дана система має наступні компоненти:

- соціальні норми і нормативи у сфері доходів населення (прожитковий мінімум, доходи у вигляді мінімального розміру оплати праці і пенсій; мінімальні розміри допомог у системі обов'язкового соціального страхування);
- стандарти і норми, вимоги якості і технологій надання соціальних послуг (гарантований обсяг діагностичних, лікувальних і профілактичних процедур при наданні медичної допомоги і лікування);
- механізми застосування і фінансового забезпечення реалізації стандартів;
- організаційна структура управління (наукове, проєктне і статистичне забезпечення розробки і реалізації стандартів), яка містить органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування.

Таким чином, ми вважаємо, що система соціального захисту, що формується і функціонує в суспільстві, яке трансформується, націлена на:

- пріоритетність проблем соціальної захищеності населення, збільшення ролі особистого трудового внеску в задоволення людських потреб населення і, отже, ліквідацію утриманства;
- формування нового механізму обґрунтування і реалізації соціальної політики, який припускає поетапний перехід від державного патерналізму до соціального партнерства.

Отже, можемо виділити інституційну структуру соціального захисту, до складу якої входить два види інститутів. З одного боку, соціально-організаційні інститути, з іншого – соціально-нормативні. З позицій інституційного підходу до вирішення питання про суб'єкти соціального захисту найважливішим і

найпотужнішим соціально-організаційним інститутом можна вважати державу, яка в свою чергу, є складною інституційною системою і складається з безлічі різних інститутів. Крім того, до соціально-організаційних інститутів соціального захисту слід віднести: страхові компанії, різні спеціалізовані фонди; добродійні організації; громадські, політичні організації, що здійснюють соціальний захист певних соціальних груп і верств населення (наприклад, професійні спілки). Взаємодія між центральними органами, соціальними фондами і медичним страхуванням у сфері зайнятості, підтримка рівня життя і соціального захисту здійснюється за допомогою різних механізмів, головними з яких є:

1. Податковий механізм – надання податкових пільг і пільг по виплатах до соціальних фондів деяких видів діяльності на території територіальних утворень. У сфері зайнятості цей механізм використовується для збереження існуючих (економічно доцільних) і створення нових робочих місць, залучення в трудову діяльність найбільш соціально вразливих категорій населення, стимулювання професійного навчання і перенавчання (особливо безробітних або тих, хто знаходиться під загрозою звільнення). У сфері регулювання рівня життя і соціального захисту – для стимулювання добродійності.

2. Кредитний механізм – надання кредитів (зокрема пільгових) з бюджетів і соціальних фондів на здійснення всіх цих видів діяльності на території територіальних утворень.

3. Бюджетний механізм – пряме фінансування програм сприяння зайнятості і соціального захисту населення територіальних утворень (особливо, кризових) з бюджетів і позабюджетних фондів і надання ним субсидій, субвенцій і дотацій.

4. Механізм держзамовлення – розміщення на підприємствах територіальних утворень (в першу чергу кризових) замовлень, оплачуваних з державного бюджету.

5. Адміністративний механізм – забезпечення зайнятості і соціального захисту за допомогою різного роду заборонних, дозвільних, обмежувальних і інших заходів.

6. Організаційний механізм – створення при центральних органах влади спеціальних організаційних структур для реалізації державної і регіональної соціальної політики (прикладом можуть служити координаційні комітети сприяння зайнятості населення).

7. Правовий механізм – розробка і ухвалення нормативних актів, що регламентують діяльність різних суб'єктів управління в сферах зайнятості, формування рівня життя і соціального захисту населення.

8. Програмний механізм – включення різних територіальних утворень (в першу чергу кризових) у державні і регіональні програми, що сприяють підвищенню зайнятості, рівня життя і соціальному захисту населення.

2.3. Особливості фінансового забезпечення соціального захисту населення в Україні

Державна політика у сфері соціального захисту населення спрямована на забезпечення суспільних потреб, розвитку соціуму та умов його життєдіяльності, нейтралізації соціальних ризиків, збалансованого, довгострокового сталого розвитку інституційних складових системи соціального захисту. Разом з цим, завдання державної політики у сфері соціального захисту населення взаємозалежні з окресленими стратегічними та тактичними пріоритетами суспільного розвитку.

Забезпечення соціальної стабільності можливе за умов нейтралізації провалів ринку, створення сприятливих умов для економічного зростання, консолідації зусиль усіх членів суспільства в координатах «держава-бізнес-громадянське суспільство-індивід».

На сучасному етапі соціальний захист населення реалізується за допомогою фінансових ресурсів усіх економічних агентів: домашніх господарств, суб'єктів господарювання і держави..

Фінансовий механізм реалізації соціального захисту населення передбачає формування джерел фінансових ресурсів, що направляються на виконання

відповідних програм і заходів, а також обґрунтований вибір методів, форм та важелів їх використання (рис. 2.7) [59, с. 133].

Рис. 2.7. Структурно-логічна схема фінансового механізму реалізації соціального захисту населення

Джерело: [59]

На даному етапі соціально-економічного розвитку вагомим завданням є підвищення якісного рівня державної фінансової політики яка є невід'ємною складовою системи фінансового забезпечення соціального захисту. Реалізуючи підтримуючу, розвиваючу та регулюючу функції державна фінансова політика має ґрунтуватися на збалансуванні інтересів держави, місцевого самоврядування і економічних суб'єктів, сукупності динамічних інституційних взаємовідносин у сфері формування і розподілу фінансових ресурсів для підвищення базових державних соціальних стандартів і гарантій, стимулювання розвитку людського

потенціалу, збільшення рівня зайнятості, посилення демографічної стійкості, активізації темпів соціально орієнтованого економічного зростання із дотриманням принципів системності, адаптивності, ефективності, результативності, відкритості [60].

Методи фінансового забезпечення в Україні реалізуються через три основні форми соціального захисту (соціальне страхування, соціальне забезпечення, соціальна допомога), основним джерелом фінансових ресурсів політики соціального захисту є ВВП, в процесі розподілу та перерозподілу якого формуються первинні та вторинні доходи інституційних секторів економіки, частина яких через сплату податків та соціальних внесків (обов'язкових чи добровільних) спрямовується на формування централізованих та децентралізованих фондів фінансових ресурсів.

Важливо зазначити, що при формуванні фінансового базису, враховується стан та тенденції розвитку регіону, актуальні проблеми, які стосуються соціально-економічного розвитку в цілому та соціальної сфери. Так ріст потенціалу соціально-виробничої інфраструктури забезпечує ріст якості життя в регіоні через модернізацію доріг, водозабезпечення та енергозабезпечення, закладів освіти, охорони здоров'я, в напрямку покращення підприємницької діяльності, створення сприятливих умов для розвитку бізнесу.

Саме розвитку малого та середнього бізнесу, створює робочі місця та забезпечує рівень виконання доходів місцевих бюджетів в системі забезпечення соціально-економічного розвитку регіонів. Адже від обсягів фінансування залежить етапи проведення соціальної політики з метою забезпечення оптимального рівня соціального захисту населення, завданнями якого є перерозподіл доходу в напрямку зменшення соціальної нерівності, стимулювання до підвищення інвестиційної привабливості різних сфер виробництва, виявлення, управління та подолання соціальних ризиків.

Значною проблемою у фінансовому забезпеченні соціального захисту є те, що значна частина фінансових ресурсів спрямовується на підтримку населення яке не завжди потребує такої допомоги, що негативно впливає на рівні життя найменш захищених верств населення. Крім цього, для національної системи

соціального захисту характерним є наявність великої кількості натуральних трансферів, частка яких складає близько 13 %.

Проаналізувавши інституційну структуру органів державного управління соціальним захистом населення, виявили, що незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (перевага категоріального принципу надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нуждених не може вважатися оптимальною і вимагає вдосконалення.

Пріоритетними завданнями державної фінансової політики України є модернізація фінансової системи з метою створення умов для зростання валового внутрішнього продукту. Разом з цим, з урахуванням економічної динаміки в попередні роки, прогнозований обсяг даного показника у середньостроковій перспективі не досягне відповідного показника 2013 року. Фактичний розмір прожиткового мінімуму на одну особу в розрахунку на місяць в рази перевищує розмір визначений органами державної влади.

Відповідно до Закону «Про Державний бюджет України на 2022 рік» передбачені суттєві зміни у фінансовій частині щодо соціального захисту населення. Зокрема, передбачено: зменшення пільг та житлових субсидій населенню на оплату житловокомунальних послуг; збільшення фінансування забезпечення житлом сімей загиблих воїнів України та ветеранів війни (5,5 млрд. грн. у 2022 році; 901 млн. грн. у 2021 році); збільшення фінансування пілотного проєкту «Розвиток соціальних послуг» (100 млн. грн. у 2022 році; 10 млн. грн. у 2021 році). Вагомим завданням державної політики у сфері соціального захисту населення залишається підтримка громадян похилого віку. На даний час, 75 % громадян, які втратили працездатність отримують соціальні виплати в розмірі до двох прожиткових мінімумів. Разом з цим, вагомим завданням державної політики у сфері соціального захисту населення є здійснення заходів щодо наближення розміру прожиткового мінімуму до його реальної величини. Як видно із табл. 2.1 у 2020 році спостерігається збільшення видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення в частині соціального захисту пенсіонерів по

відношенню з 2019 роком, в 2021 році - зменшення. Суттєве збільшення спостерігається щодо соціального захисту інших категорій населення в 2020 році і зменшення у 2021 році.

Таблиця 2.1

Видатки Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення 2017–2021 роки, млрд. грн.

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
Всього видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення	144,5	163,9	218,6	322,7	292,3
Соціальний захист на випадок непрацездатності	2,1	1,7	2,7	2,6	3,0
Соціальний захист пенсіонерів	133,5	150,1	182,3	202,3	183,5
Соціальний захист ветеранів війни та праці	1,5	1,4	1,4	1,6	1,6
Соціальний захист сім'ї, дітей та молоді	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Допомога у вирішенні житлового питання	1,6	3,8	25,5	38,6	39,2
Соціальний захист інших категорій населення	5,7	6,2	6,2	70,7	63,4
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки у сфері соціального захисту	0,02	0,03	0,03	0,03	0,04
Інша діяльність у сфері соціального захисту	0,1	0,4	0,2	0,2	0,3

Джерело: [61]

Як видно з табл. 2.1. всього видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення у 2017 році склали 144,5 млрд. грн., в 2018 році – 163,9 млрд. грн., що на 19 млрд. грн. більше і це збільшення складає 11,34 %, в 2019 році – 218,6 млрд. грн., що на 54,7 млрд. грн. більше і це збільшення складає 13,34 %, в 2020 році – 322,7 млрд. грн., що на 104,1 млрд. грн. більше і це збільшення складає 14,76 %, в 2021 році – 292,3 млрд. грн. це менше на 30,4 млрд. грн. в порівнянні з попереднім і це зменшення складає 11,04 % видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення пенсіонерів та інших категорій населення. Динаміка надходження доходів Державного бюджету України 2017-2021 рр. наведена у додатку Ж. Враховуючи цю динаміку у попередні роки зростають ризики щодо забезпечення бюджетної збалансованості. Разом з цим, до основних завдань відповідно до стратегічного плану діяльності Міністерства соціальної політики України на середньострокову перспективу, які визначають

співвідношення бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення віднесено: підвищення рівня пенсійного забезпечення; проведення щорічної індексації пенсій; запровадження накопичувальної системи пенсійного страхування; зменшення дефіциту Пенсійного фонду України; посилення відповідальності за несплату та ухилення від сплати єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, інших обов'язкових платежів до Пенсійного фонду України; створення механізму призначення пенсій особам, які досягли пенсійного віку, без їх звернення до державних органів [62]. Необхідно відзначити, що використання державної політики у сфері соціального захисту населення як ефективного інструменту на даному етапі ускладнює нерівномірність, яка посилюється через зміни економічної кон'юнктури. У зв'язку з цим вагомим завданням як в країнах з трансформаційною, так і розвинутою економікою постає гармонізація структури бюджетних витрат. Зокрема, специфіка європейської моделі бюджетної політики щодо соціального захисту населення визначається значною роллю глибоких інтеграційних процесів у забезпеченні розвитку ЄС. Однак через значні коливання економічної кон'юнктури виникають труднощі щодо фінансування соціальних проектів, нагальною потребою є стримування зростання державних витрат та перегляд їхньої структури [63].

Отже, визначення пріоритетності у фінансуванні соціального захисту населення є важливою складовою структурних соціально-економічних перетворень. Важливим в умовах економічних перетворень є посилення ефективності бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення, що передбачає удосконалення їх структури з урахуванням необхідності оптимізації видаткової частини бюджету в цілому.

Вагомим завданням є узгодження державної політики у сфері соціального захисту населення з бюджетною політикою у сфері видатків виходячи із принципу наукової обґрунтованості державних соціальних стандартів. Соціальний захист в державі має охоплювати наступні напрямки: створення умов, що дозволяють громадянам заробляти собі на життя способами, що не суперечать закону; забезпечення кожному громадянину визначеного мінімуму

соціальних благ і послуг; забезпечення прожиткового мінімуму і надання матеріальної допомоги тим, хто опинився під дією відповідних ризиків; забезпечення максимально можливої стабільності громадського життя.

Розробка дієвої державної політики у сфері соціального захисту населення передбачає необхідність адаптації її інструментарію до соціально-економічних процесів. В умовах розвитку суспільних відносин, посилення ролі системи соціального захисту населення у стабілізації суспільних процесів вагомим завданням є удосконалення фінансового механізму соціального забезпечення, який повинен здійснюватися, виходячи з поглибленого аналізу і оцінки бюджетних видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення.

Державна політика у сфері соціального захисту населення має створювати інституційні умови функціонування системи соціального захисту та забезпечення населення на основі встановлення правил та норм, які у сукупності спрямовані на цілеспрямоване формування механізму та реалізацію активного впливу на соціально-економічний розвиток країни, підвищення стандартів життя та добробуту громадян.

Адаптація державної політики у сфері соціального захисту населення до умов та викликів, які впливають на стратегічні та тактичні пріоритети суспільного розвитку, значною мірою пов'язана зі зміною інституційного середовища суспільства.

Основні напрями модернізації інституційного середовища функціонування системи соціального захисту населення мають враховувати особливості розвитку інституціональних складових системи державного фінансування соціальної сфери, що надасть можливість підвищити якість державних послуг у соціальній сфері. Метою «Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей» схваленої 26 серпня 2020 р. Урядом є впровадження протягом 2020 – 2022 років в умовах завершального етапу децентралізації ефективної моделі взаємодії органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування для реалізації державної політики у сфері соціального захисту населення та захисту прав дітей, а також здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства у зазначеній сфері [58].

Територіальні органи Національної соціальної сервісної служби України, утворені постановою КМУ від 26 серпня 2020 р. № 783 «Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України», розпочали виконання своїх функцій і повноважень з 01 липня 2021 року [64]. На цьому етапі головними завданнями територіальних органів Нацсоцслужби є здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотриманням прав дітей. Штатна чисельність територіальних органів буде сформована за рахунок передачі від обласних державних адміністрацій не менше 30 % штатної чисельності департаментів соціального захисту населення та служб у справах дітей.

Національна соціальна сервісна служба України як центральний орган виконавчої влади реалізує державну політику у сфері соціального захисту населення, захисту прав дітей, здійснення державного контролю за дотриманням вимог законодавства під час надання соціальної підтримки та за дотримання прав дітей. Міністерство соціальної політики наразі виконує значну кількість функцій з реалізації державної політики, що відповідно знижує якість роботи Міністерства з питань формування державної політики. Функціонування Національної соціальної сервісної служби України з 2020 р. здійснюється в межах загальної чисельності Міністерства соціальної політики та видатків, передбачених за бюджетною програмою «Керівництво та управління у сфері соціальної політики» [65].

Функціонування територіальних органів Національної соціальної сервісної служби здійснюється за рахунок оптимізації повноважень та чисельності працівників обласних / районних державних адміністрацій, зокрема структурних підрозділів з питань соціального захисту населення та служб у справах дітей. При цьому фінансування діяльності територіальних органів здійснюється за рахунок перерозподілу видатків державного та місцевих бюджетів, спрямованих на забезпечення діяльності цих органів.

На сучасному етапі розвитку роль держави та органів влади полягає в тому, щоб поступово перейти від системи державного управління до системи публічного адміністрування. Для здійснення цього необхідно удосконалювати

механізми взаємодії влади і громадян, які оптимально сприяли б розвитку громадянського суспільства та його інститутів з урахуванням національно-культурних особливостей та історичних традицій Української держави. Модернізація органів публічної влади з удосконаленням інформаційних систем, комп'ютерної техніки, комп'ютерних мереж, залучення новітніх інформаційних технологій потребує серйозних фінансових ресурсів, яких у державі постійно не вистачає. Але ці ресурси слід віднайти, наприклад, долучивши до справи численні грантові міжнародні організації. Багаторічне ігнорування цієї проблеми віддаляє Україну не тільки від цивілізованого світу, а й, головне, не дає змоги забезпечити ефективний рівень комунікації влади і громадянського суспільства.

На нашу думку, формування державного управління в Україні необхідно проводити не тільки залучивши кращий досвід зарубіжних країн, а з огляду на особливості українського суспільства: історичне минуле; недостатній розвиток громадянського суспільства та його інститутів; відсутність належного рівня комунікації громадянського суспільства з органами публічної влади; недостатню базу законодавчих та підзаконних актів; повільний темп модернізації органів публічної влади з удосконаленням інформаційних систем, комп'ютерної техніки, комп'ютерних мереж, залученням новітніх інформаційних технологій.

Інституціональні зміни уряду та центральних органів виконавчої влади зумовлюється і внутрішніми для їх системи факторами, визначальним серед яких є прийняття КМУ, починаючи з 2016 р., низки стратегічних документів щодо реформування державного управління. Серед них – Стратегія реформування державного управління [66], Концепція оптимізації системи центральних органів виконавчої влади [67], Стратегія реформування системи управління державними фінансами [68] та Концепція запровадження посад фахівців з питань реформ [69].

Оскільки організація і діяльність КМУ та центральних органів виконавчої влади взаємообумовлені, то зміни однієї із цих інституцій впливають на функціонування іншої. Сучасна система політичних та адміністративно-управлінських інститутів передбачає формат розвитку державного управління згідно з цілями розвитку суспільства, держави, відповідно до викликів сьогодення і періоду їх еволюції, що також передбачає формування пріоритетів

ефективної діяльності управлінського апарату. Система політико-адміністративного управління може бути представлена як посередник у взаємовідносинах держави (державу розглядаємо як політичний інститут) і суспільства, при цьому як така, що безпосередньо впливає на розробку і реалізацію політики. Політичний та адміністративний рівні є складовими системи політико-адміністративного управління, відповідно їх специфічною особливістю є поєднання стратегічного виміру політики, інтересів політичних гравців з управлінськими механізмами та адміністративним потенціалом впливу на розвиток сучасної держави, систему державного управління у цілому.

Ключовими проблемами залишаються недостатньо ефективна система центральних органів виконавчої влади, відсутність чіткого розподілу функцій з формування та реалізації політики, недосконалий механізм спрямування і координації діяльності міністерств, неврегульованість системи державного стратегічного планування. На теперешній час в Україні в наслідок воєнного стану в кризовому стані знаходяться всі сфери життя, до яких відносяться і соціальний захист. Для вирішення питань з фінансової стабільності та підтримки економіки нашої держави, вагомий вклад вноситься ОЕАР за участю таких фінансових установ, як Міжнародний валютний фонд, Міжнародний банк реконструкцій і розвитку та Європейський банк реконструкції і розвитку.

Виходячи з вищезазначеного, встановили, що в Україні триває проведення реформи, в ході якої передбачається впровадження нових механізмів взаємодії державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також створення і максимальне наближення до безпосереднього споживача мережі публічних послуг у різних сферах реалізації державної політики. Виникають питання щодо фінансового забезпечення соціального захисту населення та врегулювання організаційного забезпечення діяльності Національної соціальної сервісної служби України та визначення основних завдань та повноважень. Деякі з них розглянемо у 3 розділі.

Висновки до розділу 2

Завдяки проведеному у цьому розділі дослідженні стану соціального захисту в зарубіжних країнах та перспектив розвитку національної системи соціального захисту населення, можна зробити висновок, що уряди країн намагаються комплексно враховувати переваги страхового, накопичувального, та розподільного принципів щодо забезпечення соціального захисту населення, забезпечуючи суворий державний контроль за цільовим використанням коштів, призначених на потреби соціального захисту. Проте, ефективність реалізації саме захисної функції соціальної політики в сучасних умовах обмежується наступними чинниками, а саме: низькими фінансовими можливостями державного та місцевих бюджетів; недосконалістю законодавчої і нормативно-правової бази з соціального захисту населення; нерозвиненістю системи соціального страхування та недосконалістю управління соціальним захистом.

Враховуючи те, що виникає гостра потреба в зменшенні нерівності в забезпеченні соціального захисту всіх верст населення, цілком логічно вбачається впровадження змін соціальної політики в сторону зацікавлення місцевих органів влади підвищувати фінансове забезпечення та здійснення реалізації цілей соціального захисту населення власними коштами.

Діюча система державних органів у галузі управління соціальним захистом визначена Конституцією України та іншими нормативно-правовими актами. Вона втілює цілі та завдання, що стоять перед державою на сучасному етапі розвитку. Зміст функцій, компетенцій того або іншого органу визначається характером діяльності об'єкта, для управління яким створений цей орган.

Отже, трансформацію системи державного управління необхідно здійснювати шляхом упровадження нових принципів і удосконалення механізмів відносин “влада – громадянське суспільство”, серед яких пріоритетними повинні бути: участь громад та громадян в управлінні місцевими справами щодо вирішення соціально-економічних проблем розвитку територій; активне залучення інститутів громадянського суспільства до процесів державного управління; громадський контроль тощо.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СОЦІАЛЬНИМ ЗАХИСТОМ В УКРАЇНІ

3.1. Сучасний стан надання соціальних послуг на прикладі Центрального управління соціального захисту населення Дніпровської міської ради

Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки затверджена постановою КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 [70] визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 [1].

Першочерговими завданнями нової регіональної політики є прискорення економічного зростання регіонів, підвищення їх конкурентоспроможності на основі ефективного використання внутрішнього потенціалу, створення нових робочих місць, покращення зайнятості населення, створення умов для повернення на батьківщину трудових мігрантів. Саме це може дати прискорене та стабільне зростання рівня якості життя людини незалежно від того, де вона народилася, де проживає зараз і де буде проживати у майбутньому [70].

Необхідною умовою функціонування ефективної системи соціального захисту є наявність державних соціальних гарантій. До них, згідно зі Законом «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (2000 р.) [71], «Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їх сімей» [72], належать: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподаткований мінімум доходів громадян; розміри державної соціальної допомоги та інших соціальних виплат. Перед тим, як розглянути сучасний стан сфери соціального захисту на рівні Центрального УСЗН Дніпровської міської ради (далі ДМР), ознайомимося із структурою Департаменту соціальної політики Дніпровської міської ради (далі – Департамент) у додатку 3.

Соціальним захистом населення в м. Дніпро займаються Лівобережне, Правобережне та Центральне УСЗН ДМР, структура якої наведена у додатку К. Загальна кількість працівників Центрального УСЗН ДМР – 169 штатних одиниць, яка відповідно до Рішення міської ради від 10.02.2021 № 6/3 [73] затверджена структура виконавчих органів ДМР та загальна чисельність працівників та її виконавчих органів.

Кількість мешканців у підпорядкованих районах на 1 січня 2022 р. складає: у Центральному – 59 993 осіб; у Соборному – 166 974 осіб; у Шевченківському – 142 263 осіб. Загальна кількість мешканців – 369 230 осіб, що складає 38 % від загальної чисельності населення ДМР – 968 502 осіб [74].

Відповідно до Положення про Центральне УСЗН ДМР затвердженого рішенням ДМР № 89/2 від 27.01.2021 р. є виконавчим органом ДМР, який підпорядкований заступнику міського голови з питань діяльності виконавчих органів за напрямом діяльності, підзвітне та підконтрольне департаменту соціальної політики ДМР, підзвітне ДМР [75].

У своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і постановами ВРУ, актами КМУ, нормативними актами Міністерства соціальної політики України, розпорядженнями міського голови, рішеннями ДМР та її виконавчого комітету, Положенням та іншими нормативними актами та є юридичною особою, утримується за рахунок коштів міського бюджету, має самостійний баланс, рахунки в органах Державної казначейської служби, має печатку, штампи, бланки та інші реквізити та утримується за рахунок коштів міського бюджету.

В процесі виконання покладених повноважень відповідно до завдань та функцій взаємодіють із структурними підрозділами Департаменту, департаментом соціального захисту населення Дніпровської обласної державної адміністрації, виконавчими органами міської ради, громадськими благодійними організаціями, органами самоорганізації населення, підприємствами, установами та організаціями усіх форм власності.

Основними напрямками діяльності Центрального УСЗН є забезпечення реалізації на території Соборного, Центрального та Шевченківського районів

міста Дніпра державної політики з питань соціального захисту населення, підтримки сім'ї, оздоровлення, призначення та виплата соціальної допомоги, компенсацій та інших соціальних виплат, установлених законодавством України, надання пільг та субсидій для відшкодування витрат на оплату житлово-комунальних послуг; забезпечення соціальної інтеграції осіб з інвалідністю, сприяння створенню умов для безперешкодного доступу осіб з інвалідністю до об'єктів соціальної інфраструктури; здійснення нагляду за додержанням вимог законодавства під час призначення (перерахунку) та виплати пенсій органами Пенсійного фонду України. З метою забезпечення єдиного методологічного підходу до розроблення положень про структурні підрозділи з питань соціального захисту населення місцевих державних адміністрацій і виконання повноважень з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей органами місцевого самоврядування на перехідний період до початку виконання функцій територіальними органами Національної соціальної сервісної служби України, Мінсоцполітики розроблено модель організаційної структури виконавчого органу сільської, селищної, міської ради з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей (рис. 3.1) [76].

Рис. 3.1. Модель організаційної структури міської ради територіальної громади з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей

Джерело: [76]

Модель організаційної структури міської ради територіальної громади з питань соціального захисту населення та захисту прав дітей затверджена наказом Міністерства соціальної політики України від 30.12.2020 р. № 868 «Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей» [77].

Обласний центр – м. Дніпро є великим адміністративним, економічним, культурним, науковим центром України та крупним транспортним вузлом (присутні всі види транспорту – авіаційний, залізничний, автомобільний, річковий, метрополітен, електротранспорт). За статистичними даними на 01.01.2022 року населення в ДМР проживає 968,5 тис. жителів [74]. В тому числі пенсіонерів – 190,5 тис. осіб. За звітними даними: інвалідів I групи – 4190; II групи – 17900; III групи – 9906; інвалідів I по зору – 225; інвалідів дитинства до 16 років – 4088 особи. Ці категорії населення безумовно потребують підтримки з боку держави, бо майже 80 % їх опинилися за межею бідності. Причини цього криються, насамперед, у низьких доходах, погіршенні демографічної ситуації та безробітті, війсьній стан. Індксація доходів населення є збільшенням виплат населенню у зв'язку зі зростанням споживчих цін 2018 – 2022* (2022* - за прогнозами) (рис. 3.2) [78].

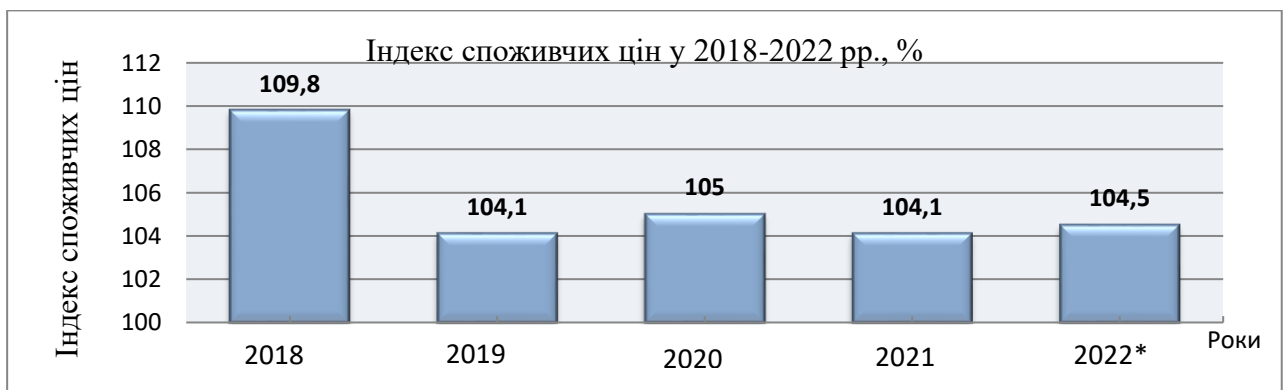

Рис. 3.2. Динаміка індексу споживчих цін у 2018 – 2022 рр.

Джерело: [78]

У світовій практиці індксація доходів компенсує тільки 60 – 65 % зростання споживчих цін. В Україні індксацію використовували тільки для груп населення з фіксованим заробітком (пенсіонери, студенти, працівники охорони

здоров'я, освіти, державні службовці). Базою для індексації доходів населення є індекс зростання споживчих цін. Хоча він відображає лише частину товарів та послуг, які споживаються населенням, але є репрезентативним показником з високим ступенем достовірності [78].

Соціально-демографічна структура незайнятих осіб на ринку праці продовжує залишатися стабільною протягом майже двох років (див. рис. 3.3).

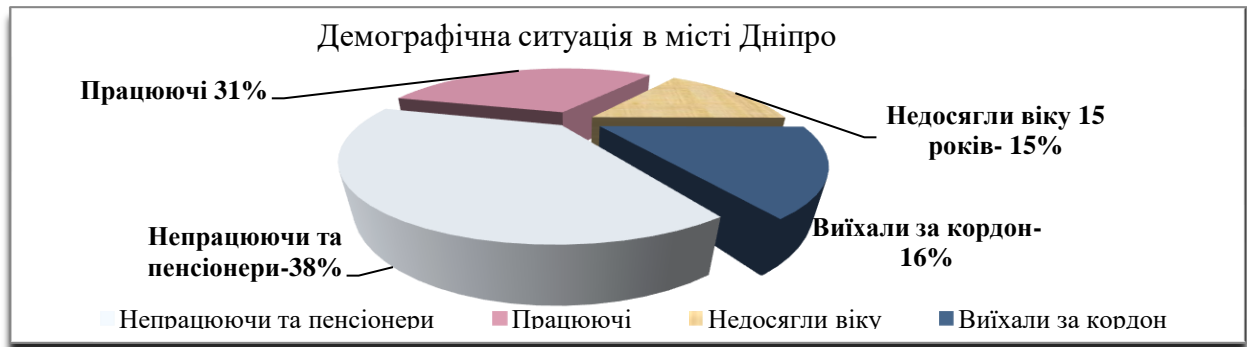

Рис. 3.3. Демографічна ситуація в місті Дніпро станом на 01.01.2022 рік

Джерело: [78]

Масове безробіття в Україні значно зменшує кількість працюючого населення. Одночасно збільшується демографічне навантаження на працездатне населення. Як ми бачимо на рис. 3.5: на 31 % працюючих припадає 38 % непрацюючих та пенсіонерів, 15 % осіб, які не досягли віку 15 років, а 16 % виїхали за кордон [79]. Природне скорочення населення компенсується за рахунок міжрегіонального міграційного приросту. Спостерігається щорічне зменшення трудових ресурсів за рахунок перевищення смертності над народжуваністю (рис. 3.4) [74].

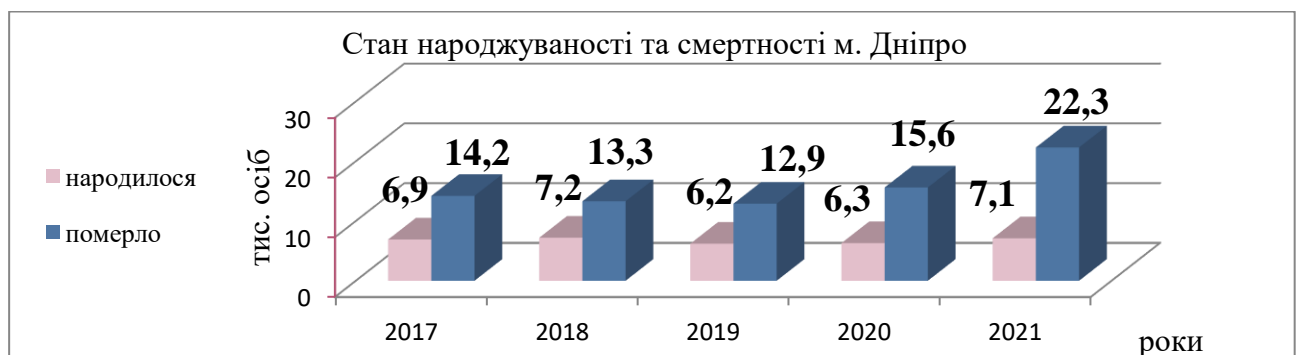

Рис. 3.4. Стан народжуваності та смертності м. Дніпро

Джерело: [74]

У 2017 році померлих – 14,2 тис. осіб, а народилося 6,9 тис. осіб. У 2018 році померлих – 13,3 тис. осіб, а народилося 7,2 тис. осіб. В 2019 році померлих – 12,9 тис. осіб, а народилося 6,2 тис. В 2020 році померлих – 15,6 тис. осіб, народилося 6,3 тис. осіб. У 2021 році померлих – 22,3 тис. осіб, народилося 7,1 тис. осіб [74]. Смертність перевищує народжуваність тому, що в загальній чисельності постійного населення вікова група до 15 років набагато менша ніж вікова група 60 років і понад. Це теж є показник, який свідчить про погіршення рівня життя населення зокрема людей похилого віку, умов праці, екологічної ситуації, рівень надання медичних послуг тощо.

В 2017 році смертність більша за народжуваність приблизно на 48,59 %, 2018 році смертність більша за народжуваність на 54,14 %, в 2019 році – на 48,06 %, в 2020 році – на 40,38 %, в 2021 році – на 31,84 %. Ця тенденція носить загрозливий характер щодо відтворення трудових ресурсів м. Дніпра. Відповідно до Закону України «Про Державний бюджет на 2022 рік» розмір допомоги при народженні дитини становить 41 280 гривень [80]. Така виплата замала, щоб стимулювати до народження, адже наведені вище дані свідчать про скрутне соціальне становище батьків, які не спішають народжувати. Необхідно створити більше стимулів для мотивації молодих сімей, через надання видів допомог для того, щоб відбувався природній приріст населення. Одиниці сімей міста Дніпра наважуються на третю дитину. Виплата допомоги при народженні дитини здійснюється одноразово у сумі 10 320 грн., решта суми виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами у сумі 860 грн. [80].

На 1 січня 2022 року у місті Дніпро сума загальної заборгованості нарахованої, але не виплаченої заробітної плати працівникам підприємств, установ та організацій склала 475,65 млн. грн, з якої 84,10 % – борги економічно активних підприємств, 15,02 % – підприємств, які знаходяться на різних стадіях відновлення платоспроможності боржника, решта 0,88 % – тих, що припинили свою діяльність і не повідомили про погашення заборгованості [78]. Рівень безробіття в 2017 році – 8,8 %, 2018 році – 8,0 %, в 2019 році – 7,8 %, в 2020 році – 9,9 %, в 2021 році – 9,1 % і не вважається критичним [74]. Але вважаємо за потрібне зазначити, що аналогічний середньоєвропейський показник дорівнює

10 % і вважається нормою для країн з розвинутою економікою. В дослідженні проведеного на підставі статистичних даних зазначено, що витрати населення у розрахунку на одну особу перевищує у 1,32 рази відповідні доходи, що є безпосереднім свідченням зменшення рівня добробуту та заможності населення, яке можливо витрачає раніш зароблені накопичення або в наявності немалий тіньовий сектор економіки. На державному рівні розроблено немало ініціатив, яких можливо недостатньо для виходу цієї частки економіки з тіні, але й на регіональному рівні існує необхідність якісної політики щодо переваг офіційного працевлаштування, а також якісної роботи відповідних контролюючих структур щодо виявлення випадків неофіційного працевлаштування [81]. Подолання безробіття повинно стати спільною турботою всіх, хто переймається проблемою соціально-економічного розвитку України. І оскільки всі ці проблеми, що є в Україні, стосуються найбільше громадян похилого віку, інвалідів, то ці проблеми стосуються не тільки установ соціального захисту, а також і змін в соціальної політиці держави, яка повинна діяти комплексно, вживати заходів до покращення всієї системи загалом.

На 1 січня 2022 р. по статистичним даним кількість працездатних мешканців складає 439 630 особи, із них 400 330 особи зайняті продуктивною працею, що складає 91,06 % від загальної кількості працездатних мешканців. Кількість зайнятого економічною діяльністю складає лише 41,33 % від загальної кількості наявного населення ДМР, що свідчить про порушення ефективного співвідношення між зайнятими і незайнятими економічною діяльністю. Отже, частина населення, яка не зайнята продуктивною працею: непрацюючі, пенсіонери, інваліди, багатодітні сім'ї, одинокі непрацездатні громадяни, учасники бойових дій та члени їх сімей, в загальній кількості 568 172 особи потребують державної допомоги [74].

Основними джерелами доходу населення є оплата праці та пенсії, стипендії, допомога. Якщо враховувати, що основною метою становлення соціальної держави є забезпечення соціального добробуту кожного, то виплати повинні забезпечувати як найменш середній рівень добробуту. Показник який показує забезпеченість кожного громадянина – це показник порівняння рівня

доходу особи з прожитковим мінімумом. Основні державні соціальні гарантії, які становлять головне джерело існування, не можуть бути нижчими від базового стандарту – встановленого прожиткового мінімуму згідно Закону України «Про прожитковий мінімум» (рис. 3.5) [82].

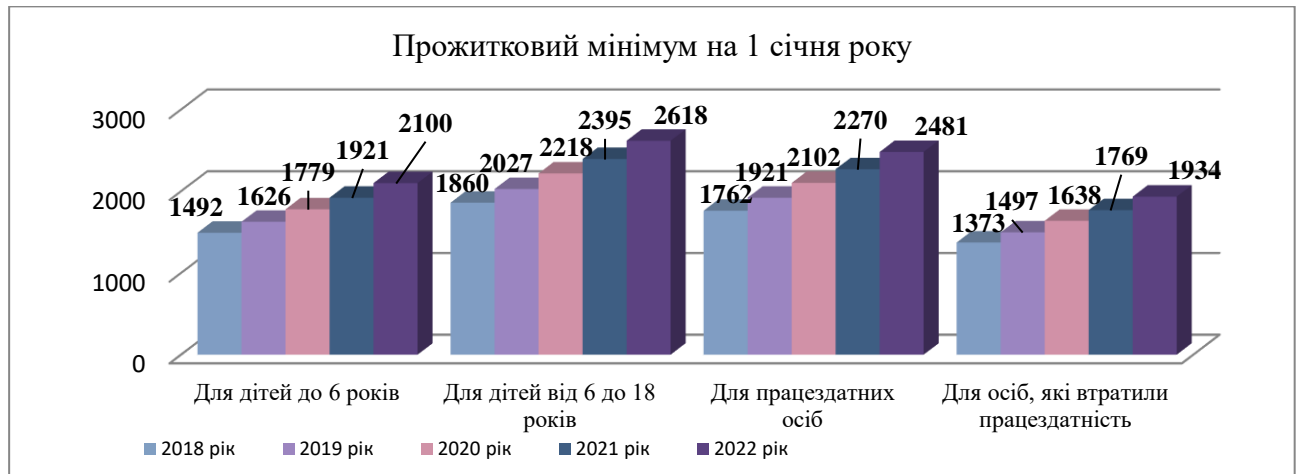

Рис. 3.5. Розмір прожиткового мінімуму станом на 1 січня 2018 – 2022 рр.

Джерело: [80, 83-86]

Як видно із рис. 3.5, відповідно до Закону «Про державний бюджет» в 2018 – 2022 рр. розмір прожиткового мінімуму збільшується, але недостатньо для покращення становища основних соціальних і демографічних груп населення [80, 83-86]. Найпершим видом соціального захисту, встановленим законодавством України, є мінімальний розмір заробітної плати, який ледве забезпечує виживання людини [87]. Мінімальний розмір оплати праці – нижня її межа, яка встановлюється (теоретично) за найменш кваліфіковану працю. Його величина є точкою розрахунку для всіх інших ставок заробітної плати (рис. 3.6).

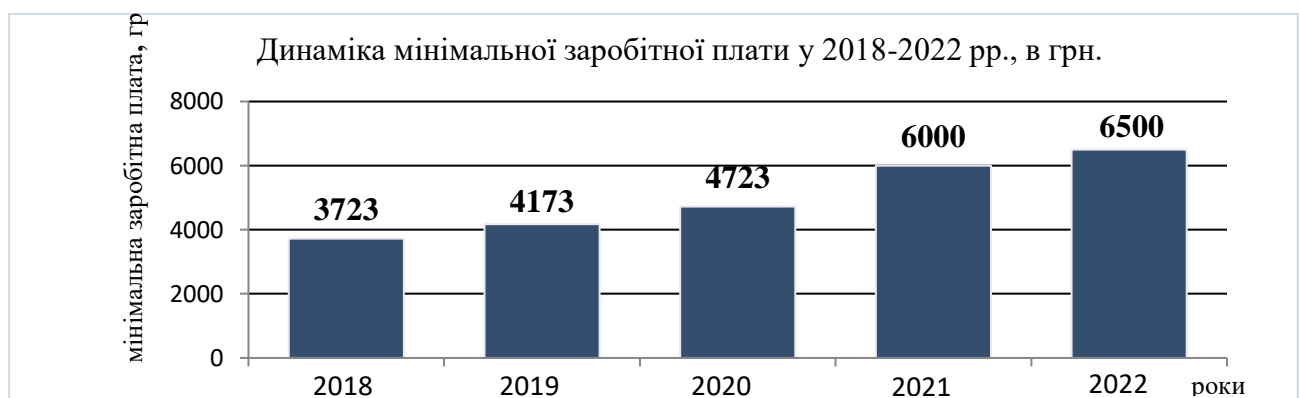

Рис. 3.6. Динаміка мінімальної заробітної плати на 1 січня 2018 – 2022 рр.

Джерело: [80, 83-86]

Очевидно, що встановлений нині розмір мінімальної заробітної плати аж ніяк не може задовольнити потреби працівника та його родини. За таких умов заробітна плата втрачає свою мотиваційну функцію щодо забезпечення відтворення робочої сили і стимулу до праці. Також зі зростання мінімальної заробітної плати населення України відбулися зміни в соціальному забезпеченні пенсіонерів спостерігаємо динаміку мінімальної пенсії за віком 2018 – 2022 рр. (рис. 3.7) [78].

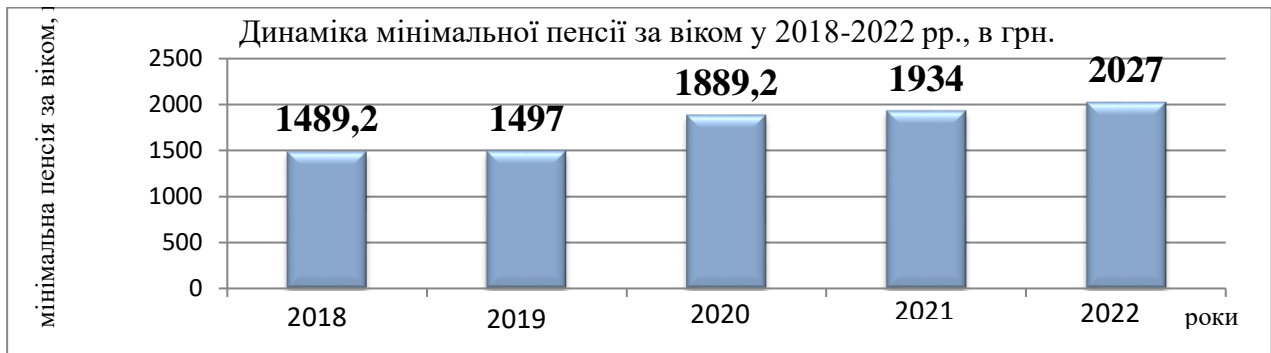

Рис. 3.7. Динаміка мінімальної пенсії за віком у 2018 – 2022 рр.

Джерело: [78]

Мінімальний розмір пенсії (допомоги й стипендії), відповідно, становить нижню її межу, що визначається відповідними нормативними актами і розраховується на підставі рівня мінімальної заробітної плати, який склався, від прожиткового мінімуму. Третину населення ДМР складають громадяни пенсійного віку. Відповідно до Закону «Про державний бюджет на 2018 рік» розмір мінімальної пенсії за віком на 1 січня складав 1489,2 грн., відповідно до Закону «Про державний бюджет на 2019 рік» розмір мінімальної пенсії за віком на 1 січня складав 1497,00 грн., що на 7,80 грн. більш ніж за попередній рік відповідно до Закону «Про державний бюджет на 2020 рік» – 1889,20 грн., що на 392,20 грн. більш ніж за попередній рік, а відповідно до закону «Про державний бюджет на 2021 рік» – 1934,00 грн., так саме – на 44,80 грн. більше, відповідно до закону «Про державний бюджет на 2022 рік» – 2027,00 грн., так саме – на 93,00 грн. більше але недостатньо для покращення життєвого рівня пенсіонерів [80, 83 – 86]. Проаналізувавши рис. 3.6 та рис. 3.7, ми бачимо, що спостерігається тенденція до збільшення як мінімальної заробітної плати, так і мінімальної

пенсії. Мінімальна заробітна плата у 2022 р. – 6500 грн. порівняно з 2018 р. – 3723 грн. збільшилась на 2777 грн. (на 57,3 %), основний скачок якої відбувся у 2020 р. з 4 723 грн, до 6 000 грн. збільшилась на 1277 грн. (на 78,72 %). Мінімальна пенсія за віком у 2022 р. порівняно з 2018 р. збільшилася на 537,80 грн. (на 73,47 %). Розміри цих показників не відповідають рівню для гідного життя [80, 83 – 86].

Середньомісячна зарплата в Україні у 2018 році – 7810,88 грн., 2019 році – 9205,19 грн, 2020 році – 10340,35 грн, 2021 році – 12337,00 грн., 2022 році – 14044 грн., хоча цей показник в м. Дніпрі був вищим – відповідно в 2018 році – 8679,00 грн. та в 2019 року – 10394,00 грн., в 2020 році – 11385,00 грн., в 2021 році – 12744,00 грн., в 2022 році – 14479,00 грн. відображено на рис. 3.8 [74, 78, 79].

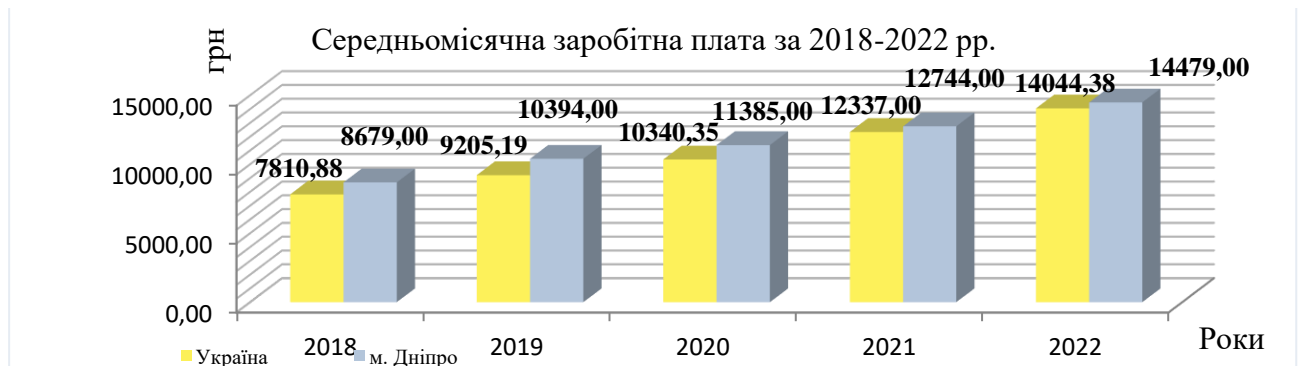

Рис. 3.8. Середньомісячна заробітна плата м. Дніпро в порівнянні з Україною

Джерело: [74, 78, 79]

Як бачимо, середньомісячна заробітна плата по м. Дніпро та в Україні станом на 1 січня відповідного року має тенденцію стабільного зростання, і в порівнянні за 2018 рік вона більше на 11,11 %, за 2019 рік – на 12,91 %, за 2020 рік – на 10,10 %, за 2021 рік – на 3,30 %, за 2022 рік – 3,09 % [80, 83 – 86].

Основними завданнями Дніпровських міських Територіальних центрів соціального обслуговування Дніпровської міської ради (далі ДМТЦСО ДМР) [78].є: забезпечення якісного соціального обслуговування (надання соціальних послуг); установлення зв'язків з підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності, фізичними особами, родичами громадян, яких обслуговує територіальний центр, з метою сприяння в здійсненні соціального обслуговування (надання соціальних послуг) громадянам похилого віку, дітям з інвалідністю, особам з інвалідністю, хворим (з числа осіб працездатного віку на

період до встановлення їм групи інвалідності, але не більше як чотири місяці), які не здатні до самообслуговування і потребують постійної сторонньої допомоги, визнанні такими в порядку, затвердженому МОЗ. Організаційна структура КУ «ДМТЦСО (НСП)» ДМР наведена у додатку Л. В КУ «ДМТЦСО (НСП)» ДМР надаються такі соціальні послуги: догляд вдома; денний догляд; соціальна адаптація; паліативний/хоспісний догляд; консультування; представництво інтересів; соціальна профілактика; посередництво (медіація); соціально-побутові; психологічні; соціально-педагогічні; соціально-медичні; соціально-економічні; інформаційні; транспортні [86, 88].

З 01.01.2021 припинили діяльність центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді районних у місті Дніпрі рад, реорганізувавши їх шляхом приєднання до Дніпровського міського центру соціальних служб (далі ДМЦСС). Фінансування на утримання ДМЦСС з 01.01.2021 за кошти у міського бюджету. Відповідно до положення про ДМЦСС затвердженого Рішенням міської ради від 02.09.2020 № 82/60 «Про деякі питання функціонування центрів соціальних служб у місті» є закладом, що проводить роботу із сім'ями, дітьми та молоддю, які належать до вразливих груп населення та/або перебувають у складних життєвих обставинах, і надає їм соціальні послуг. Структура Дніпровського міського центру соціальних послуг з 01.01.2021 року наведена у додатку Л [79].

Основна діяльність закладу – соціальна робота з сім'ями, дітьми, молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги та мінімізації негативних наслідків таких обставин (рис. 3.9).

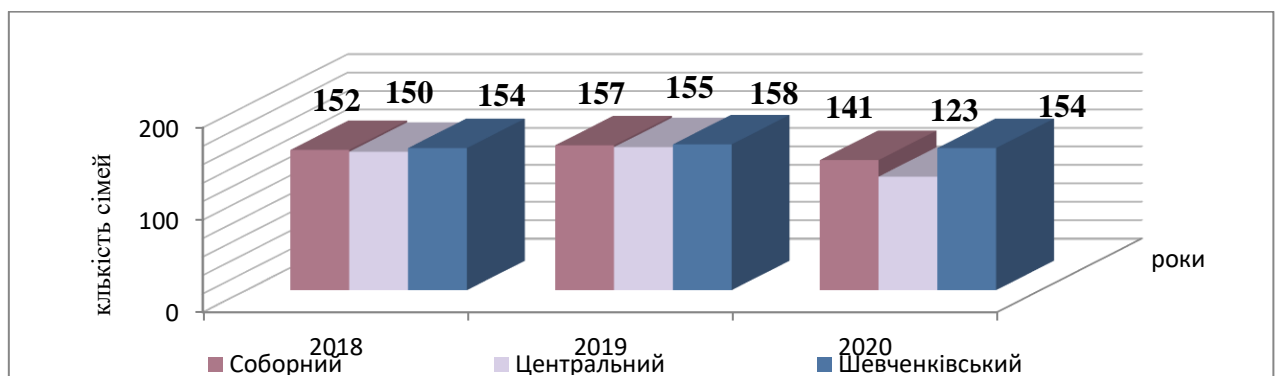

Рис. 3.9. Загальна кількість сімей отримали соціальні послуги 2018 – 2020 рр.

Джерело: [91]

Як зазначено у звіті в 2018 році у Соборному районі було охоплено соціальними послугами 152, в 2019 році – 150, а в 2020 році 154 сім'ї. В 2018 у Центральному районі було охоплено соціальними послугами 157 сім'ї в 2019 році – 155, а в 2020 році 158. В 2018 році в Шевченківському районі було охоплено соціальними послугами 141 сім'я, в 2019 році – 123, а в 2020 році 154 сім'ї [89 – 90]. Відповідно до законодавства було охоплено такими соціальними послугами: соціальний супровід, у тому числі сімей, в яких виховуються діти – сироти та діти, які позбавлені батьківського піклування, консультування, соціальна профілактика, соціальна інтеграція, посередництво (медіація), екстрене (кризове) втручання. Для реалізації своїх повноважень Центр утворює стаціонарні служби (відділення) та денні служби (відділення), що виконують окремі функції та надає соціальні послуги відповідно до державних стандартів соціальних послуг (див. додаток Д). Соціальні послуги можуть надаватися і за плату, і безкоштовно. На підставі звітів Центрального УСЗН ДМР за 2020 рік, проаналізуємо співвідношення загальної кількості отримувачів усіх видів державної соціальної допомоги, компенсацій, пільг та субсидій до загальної кількості мешканців на території обслуговування по районах, які належать до цього управління (рис. 3.10) [91].

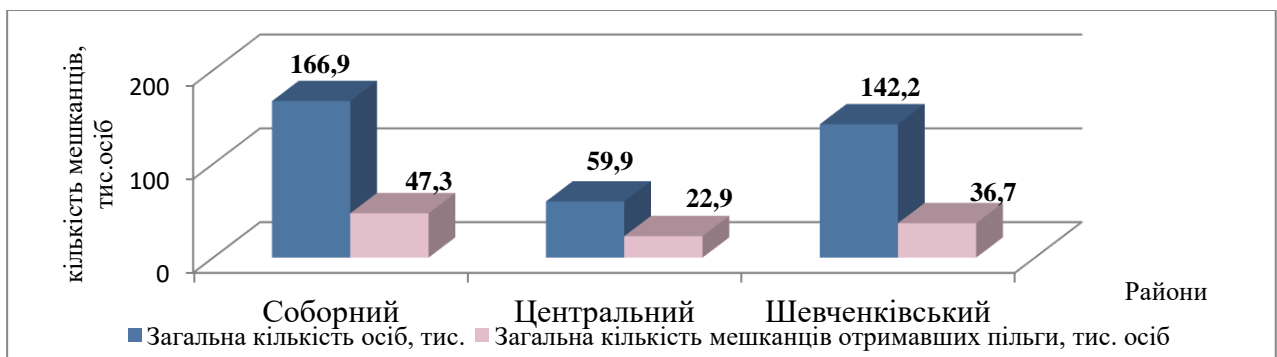

Рис. 3.10. Співвідношення мешканців, які отримують пільги до загальної кількості мешканців районів, які відносяться до Центрального УСЗН ДМР

Джерело: [91]

Встановлено, що на 1 січня 2022 року в Соборному районі загальна кількість мешканців – 166,9 тис. осіб, із них отримують пільги – 47,3 тис. осіб, що складає майже 35 % від загальної кількості мешканців, в Центральному із

59,9 тис. осіб – 22,9 тис. осіб отримують пільги, що складає – 26 %, а в Шевченківському із 142,2 тис. осіб – 36,7 тис. осіб, що складає 39 % від загальної кількості мешканців в цих районах отримують різні види державної соціальної допомоги, компенсацій, пільг та субсидій у структурних підрозділах Центрального Управління соціального захисту населення ДМР. Співвідношення кількості сімей, які звернулися за адресною соціальною допомогою до кількості сімей, яким призначено допомогу взагалі по Україні та у місті Дніпро в 2021 році відображено на рис. 3.11 [91].

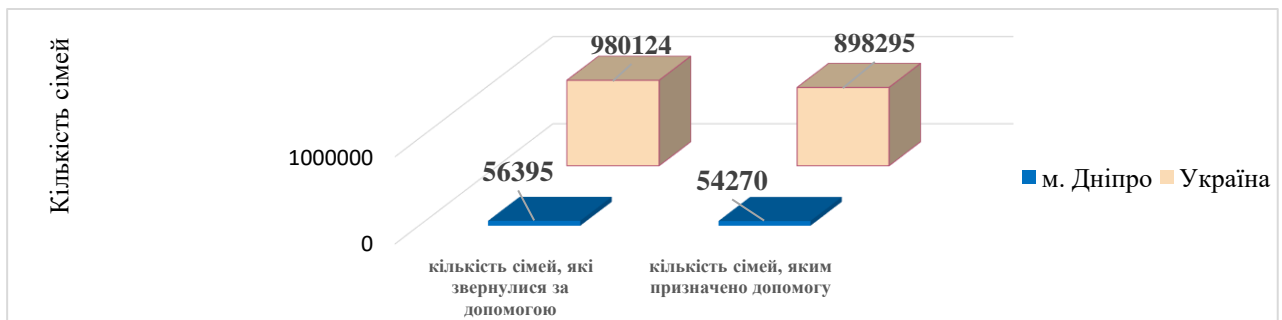

Рис. 3.11. Динаміка звернення та призначення адресної матеріальної допомоги

Джерело: [91]

Відповідно до звітності про призначення та надання адресної матеріальної допомоги у 2017 році отримали 8575 громадян на загальну суму 15950,40 тис. грн., у 2018 році отримали 3644 громадян на загальну суму 11646,45 тис. грн., у 2019 році – 73502 громадян на загальну суму 69845,22 тис. грн., у 2020 році – 7407 громадян на загальну суму 23663,7 тис. грн. [89]. Також надання адресна матеріальна допомога може надаватися у грошовій, натуральній і безготівковій формах (рис. 3.12).

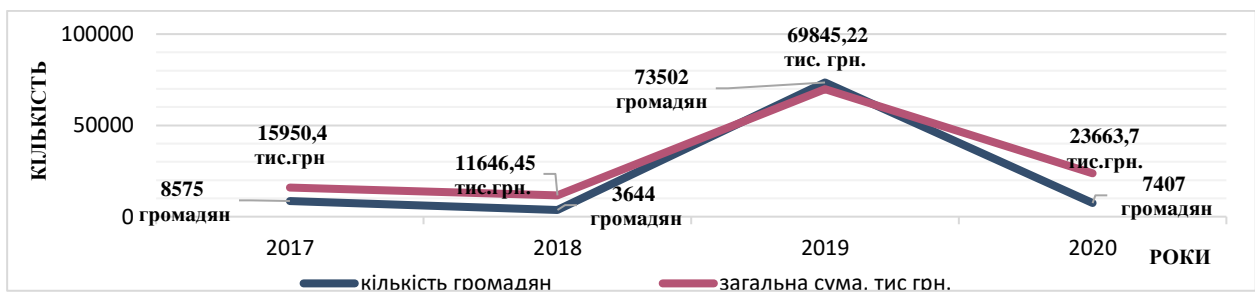

Рис. 3.12. Динаміка про призначення та надання адресної матеріальної допомоги 2018 – 2020 рр.

Джерело: [89]

Безготівкова форма, як допомога, спрямована на компенсації, субсидії (підтримка соціально вразливих верств населення) та привілеї окремих категорій населення [89 – 90]. Треба зазначити, що існує недостатня інформованість населення щодо надання соціальних послуг.

Соціальний захист військовослужбовців та членів їхніх сімей здійснюється відповідно до Законів України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [92], «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» [93] і низки інших нормативно-правових актів.

Відповідно до інформації про наявність вакансій (потреби в кваліфікованих працівниках, посадах) у комунальних закладах підприємствах та установі, підпорядкованих департаменту соціальної політики ДМР на 06.04.2021 у відділі КУ «ДМТЦСО (НСП)» ДМР Шевченківському, Соборному, Центральному районах міста є потреба в працівниках різних професіях як висококваліфікованих: інспектор з кадрової роботи, фахівець відділу збору та обробки інформації, юрисконсульт, провідний юрисконсульт, адміністратор, бухгалтер з дипломом спеціаліста та провідний бухгалтер, лікар загальної практики – сімейний лікар, лікар – педіатр, практичний психолог, соціальні працівники, медичні сестри, вихователь, так і робітники, які не потребують спеціальної або високої кваліфікації: водій автотранспортних засобів, прибиральник службових приміщень, робітник з комплексного обслуговування й ремонту будинків, молодша медична сестра (санітарка-роздавальниця), сестра-господиня, молодша медична сестра з масажу без категорії, організатор культурної діяльності без категорії [89].

Таким чином, можемо зазначити, що є немало причин низької якості та недостатнього обсягу наданих послуг: відсутність кваліфікованих спеціалістів та/або низький рівень оплати праці, а також недостатній розвиток Регіональної програми інформатизації «Електронна Дніпропетровщина» на 2017 – 2019 роки затверджена рішенням сесії обласної ради від 02.12.2016 № 125-7/VII [94].

Електронне урядування – форма організації державного управління, яка сприяє підвищенню ефективності, відкритості та прозорості діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням

інформаційно-телекомунікаційних технологій для формування нового типу держави, орієнтованої на задоволення потреб громадян. Запровадження електронного урядування є базовою передумовою для розбудови в Україні ефективних цифрової економіки і цифрового ринку та його подальшої інтеграції до єдиного цифрового ринку ЄС (Digital Single Market Strategy for Europe). Крім того, розвиток електронного урядування та демократичних процесів, застосування загальноновизнаної системи демократичних цінностей, зокрема щодо участі громадян та інститутів громадянського суспільства в процесах формування та реалізації державної політики, відіграє ключову роль у забезпеченні економічного та соціального прогресу в державі [95]. Отже існує потреба застосування інструментів е-урядування у широкому впровадженні надання органами місцевого самоврядування якісних соціальних послуг шляхом спрощення процедури отримання і надання соціальних послуг, реалізував проєкт створення Центру адміністративних та соціальних послуг «Прозорий офіс».

Центр адміністративних послуг «Прозорий офіс» – робочий орган міської ради, який об'єднує представників адміністративних органів, державних адміністраторів та державних реєстраторів для забезпечення взаємодії усіх учасників Центру у досягненні його мети. Роботу прозорого офісу організовано за принципом клієнтоорієнтованої системи. Зокрема, надання послуг організовано відповідно до таких принципів: зрозумілі процедури; стисло визначені та чіткі терміни; комфортні умови для отримувачів послуг; неможливість зловживань; максимальна результативність. Основними засадами діяльності прозорого офісу є: поєднання різних видів адміністративних та соціальних послуг в одному приміщенні; єдиний алгоритм оформлення документів; забезпечення сприятливих умов в обслуговуванні для людей з обмеженими фізичними можливостями та дітей отримувачів послуг; система оцінювання та моніторинг якості обслуговування клієнтів. Для поліпшення розуміння потреб отримувачів послуг існує потреба розвитку каналів зворотного зв'язку. Соціальні послуги фінансуються за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, спеціальних фондів, коштів підприємств, установ і організацій, плати за соціальні послуги, коштів благодійної допомоги

(пожертвувань), коштів одержувачів соціальних послуг та ін. [96]. Сприяння особам, котрі перебувають у складних життєвих обставинах, покладається переважно на родичів, друзів або ж громадські, благодійні й релігійні організації. Таким чином, зазначимо, що продовження реформування цієї системи є критично важливим та вкрай необхідним для задоволення потреб у соціальних послугах населення країни, міста, області, країни.

Розглянувши структуру системи соціального захисту населення на прикладі Центрального УСЗН ДМР, виявили особливості надання послуг, які надаються з метою соціального захисту населення, захисту прав та реалізації соціальних гарантій, визначених законодавством України та місцевими програмами для окремих категорій населення, поліпшення становища сімей, у тому числі сімей з дітьми, діють ТЦСО (надання соціальних послуг), Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. За рахунок місцевого бюджету утримуються Міський центр соціальної допомоги та комунальні заклади: «Дніпровський міський соціальний гуртожиток», соціального захисту «Дніпровський центр підтримки ветеранів праці та громадян похилого віку «Милосердя», соціального захисту Центр соціальнопсихологічної реабілітації дітей, «Дніпровський міський соціальний центр матері та дитини», соціального захисту Центр соціально-психологічної реабілітації дітей «Барвінок», Дніпровський міський центр денного перебування для ВІЛ-інфікованих дітей та молоді, соціального захисту «Центр соціальної підтримки дітей «Довіра».

Відповідно до вищезазначеного, зауважимо, що поріг отримання/надання соціальних послуг державними установами – низький і неефективний із-за відсутності дієвих та системних заходів виявлення та підтримки сімей/осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах.

Таким чином, проаналізувавши структурні складові системи соціального захисту населення України, можна стверджувати – існуюча структура є розгалуженою, широкоохоплюючою, але певною мірою несправедливою, тому функціонування деяких її складових потребує перегляду та модернізації відповідно до сучасних умов. Людей, здатних подбати про себе та власну сім'ю, – обмежена кількість. Сформована в Україні система соціального захисту

населення вимагає зміни, оскільки на даний момент більшість її заходів є пасивними, що знижує мотивацію населення до самостійного забезпечення свого матеріального благополуччя.

3.2. Перспективні напрями удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні

Євроінтеграційний курс державної політики України потребує гармонізації та адаптації сфери соціального захисту в цілому та системи надання соціальних послуг зокрема до вимог, норм і стандартів Європейського Союзу. Вибір Європейського вектору розвитку для України означає рух у напрямку європейської цивілізаційної моделі, що передбачає складний демократичний перехід до політично організованого, відповідального суспільства нової якості, в якому поступово підвищується рівень ділової активності та політичної участі громадян, забезпечення їхніх прав і свобод, формується нова структура соціального простору. Всі ці якісні зміни у структурі та змісті громадянського суспільства неминуче детермінують зміни у формі та змісті держави, особливо в системі державного управління, що передбачає, насамперед, докорінну зміну формату спілкування держави та громадян. І підґрунтям має стати формування ефективної та результативної системи публічного управління, адекватної українським реаліям і світовим тенденціям. Державна стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки, яка затверджена постановою КМУ від 5 серпня 2020 р. № 695 [78], визначає генеральний вектор сталого розвитку регіонів та розроблена відповідно до Цілей сталого розвитку України до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 [83]. Стратегічним баченням регіонального розвитку та держави в цілому є створення достатніх умов для комфортного проживання, самореалізації та розвитку громадян, підвищення якості їх життя у кожному регіоні.

Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року є розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні,

забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості в соціальному, гуманітарному, економічному, екологічному та просторовому вимірах. Незважаючи на те, що з 1 січня 2020 року набула чинності нова редакція Закону України «Про соціальні послуги» [16], його положення на практиці повною мірою не використовуються, а стан реалізації Стратегії реформування системи надання соціальних послуг є незадовільним.

Діюча система надання соціальних послуг в Україні є неефективною, оскільки вона: по-перше, і надалі підміняється громіздкою системою пільг, соціальних виплат, які в сучасних умовах суспільного розвитку є економічно необґрунтованими, неефективними та нераціональними; по-друге, за параметрами не відповідає вимогам, нормам і стандартам Євросоюзу, що з огляду на стратегічний євроінтеграційний курс державної політики України потребує її гармонізація та адаптація. Ключовою причиною такого стану є недосконалість нормативно-правової бази та недоліки механізмів державного управління системою надання соціальних послуг, які перебувають на стадіях розроблення, апробації або впровадження. Сформована в Україні система соціального захисту населення вимагає зміни, оскільки на даний момент більшість її заходів є пасивними, що знижує мотивацію населення до самостійного забезпечення свого матеріального благополуччя.

Важливою складовою системи соціального захисту є створення умов для того, щоб людина перш за все сама мала можливість заробити собі на життя. Через цю складову реалізуються принципи самозабезпечення та самозахисту громадян. Як свідчить досвід розвинених соціальних держав світу, які відносно успішно долають етап своєї суспільної трансформації, поєднання пасивних та активних заходів – це обов'язкова умова ефективності соціального захисту. Підвищенню рівня зайнятості економічно активної частини населення держава приділяє увагу, але цього недостатньо. Головним у цьому плані є: недопущення зростання заборгованості заробітної плати та соціальних виплат; підвищення мінімальної заробітної плати й удосконалення тарифної системи; запобігання

зростанню безробіття; недопущення тіньових зарплат; скорочення масштабів бідності. В Україні функціонує масштабна реформа системи пенсійного забезпечення, яка дає можливість суттєво збільшувати розмір пенсійного забезпечення, що надається державою та приділяється увага захисту сім'ї та боротьбі з бідністю й безробіттям.

В Україні на теперешній час існують фінансові механізми, які надають можливість залучати у систему соціального забезпечення суттєві кошти за рахунок внесків на соціальне страхування. Можливості є, проте з огляду на низький розмір заробітних плат та наявність значного тіньового ринку праці залучення такого обсягу коштів у систему соціального забезпечення нині майже неможливе. Тому насамперед для нашої держави важливо застосувати досвід побудови різноманітних економічних механізмів, які є характерними для зарубіжних країн. Звернемо увагу на те, що розвиток додаткових систем соціального захисту в Україні вже відбувається. Проте пройшло не багато часу для того, щоб робити висновки щодо ефективності накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування, недержавного пенсійного страхування та медичного страхування. Втім, існує незначний рівень залучення громадян до таких систем. Людей, здатних подбати про себе та власну сім'ю, – обмежена кількість. Натомість потурбуватися про соціальний захист працівника сьогодні спроможний і бізнес, оскільки «соціальний пакет» – перевага для працівника компанії. Модель соціального захисту України формується у нестабільному середовищі.

Удосконалення державного управління соціальним захистом повинне відбуватися у двох напрямках. З одного боку, соціальна держава, до якої прагне Україна, повинна виявляти турботу про своїх громадян, а з іншої – створювати механізми, які спонукають людей до активного пошуку і прагнення самим піклуватися про свій добробут. В основу моделі соціального захисту населення в Україні необхідно покласти декілька фундаментальних принципів – соціальної справедливості й відповідальності, компромісу між справедливістю та ефективністю, поєднання сили і справедливості. Ефективність моделі соціального захисту значно залежить від оптимального поєднання сили держави,

її справедливості стосовно найуразливіших верств населення. Дійсно, підвищення ефективності управління процесами розвитку регіонів можна досягти шляхом удосконалення розподілу повноважень між державною владою та владою місцевого самоврядування з метою уникнення дублювання, спрощення системи управління, її фінансового забезпечення та економії бюджетних коштів. Децентралізація влади та формування спроможних територіальних громад вимагають якісного кадрового оновлення органів місцевого самоврядування. Крім нових податкових надходжень, регіони та територіальні громади отримали доступ до потужних державних інвестиційних ресурсів – державного фонду регіонального розвитку, субвенцій на соціально-економічний розвиток територій, розбудову інфраструктури територіальних громад тощо, що вимагає від посадових осіб органів місцевого самоврядування нових навичок, знань та кардинально вищої кваліфікації у сфері довгострокового планування та проектування регіонального та місцевого розвитку.

Одним із важливих шляхів вдосконалення соціального захисту в Україні на сучасному етапі є саме розвиток мережі служб з організації соціально-побутового обслуговування інвалідів та непрацездатних громадян похилого віку вдома. Це пов'язане, зокрема, з високою вартістю утримання в стаціонарних установах для інвалідів, людей похилого віку, що пояснюється значними витратами на забезпечення матеріально-технічної бази та численного медичного адміністративно-господарського штату. Отже, для держави значно дешевше налагодити систему «домашнього» обслуговування за допомогою кваліфікованих соціальних, медичних працівників та функціонування мережі відповідних служб – відділень соціальної допомоги або територіальних центрів.

На обслуговування для надання соціальної допомоги на дому приймаються одинокі непрацездатні громадяни та інваліди I і II груп, які втратили здатність до самообслуговування, за висновками медичної установи потребують побутової і медико-соціальної допомоги в домашніх умовах і не мають працездатних родичів, зобов'язаних за законом їх утримувати. Соціальний захист на місцевому рівні покликаний забезпечувати раціональне використання ресурсного потенціалу регіону і на цих засадах вирішувати соціальні проблеми місцевого

населення, дотримуючись балансу інтересів і держави, і регіонів. Органи місцевого самоврядування мають значні повноваження у сфері соціального захисту населення. У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» детально прописано, які саме проблеми належать до компетенції виконавчих органів сільських, селищних, міських рад. До того ж ця структура створює мережу і забезпечує розвиток бази закладів соціального захисту населення; розробляє і забезпечує виконання комплексних програм поліпшення обслуговування соціально незахищених громадян та всебічний розвиток їх обслуговування; сприяє громадським, релігійним організаціям, благодійним фондам, окремим громадянам у поданні допомоги соціально незахищеним громадянам та ін.

Таким чином, повноваження місцевих адміністрацій та органів місцевого самоврядування в сфері соціального захисту багато в чому доповнюють одне одного. В порівнянні з компетенцією виконавчих органів місцевих рад питання, які вирішуються місцевими адміністраціями, мають більш глобальний, стратегічний характер, але в будь-якому випадку спрямовані на досягнення спільної мети – створення і розвиток ефективної системи соціального захисту на місцевому рівні. Але для отримання ефективної системи соціального захисту необхідні зміни і на державному рівні, а саме удосконалення нормативно-правової бази в:

- забезпеченні заявоадресної підтримки соціально-незахищених верств населення, таким чином можливо зменшити загальну вартість програм допомоги на державному та регіональному рівнях, що є важливим моментом за обмежених фінансових умов;
- запровадженні єдиного соціального внеску з метою уніфікації страхових внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;
- передбаченні певних податкових пільг при запровадженні у життя загальнодержавних та місцевих соціальних проєктів та програм шляхом укладання соціальних контрактів на конкурсній основі;
- основі благодійності та податкового законодавства щодо стимулювання благодійної діяльності;

- діяльності недержавних громадських організацій.

Відсутня взаємодія з державними та міжнародними структурами та інформованість населення про діяльність таких організацій. Такі обставини ускладнюють розвиток недержавного сектора, але в цілому можна констатувати все більше посилення його ролі в наданні послуг соціального захисту і зростання впливу на соціальну сферу в Україні.

Отже, в процесі дослідження виявлені проблеми, які вимагають негайного вирішення: високий рівень участі держави у сфері соціального захисту та слабка участь в її функціонуванні населення; невідповідність якості послуг, які надають заклади охорони здоров'я, освіти, культури до стрімкого зростання їх вартості; бюджетне управління наявними фінансовими ресурсами як головними розпорядниками, так і окремими соціальними установами є неефективним; недостатнє використання інструментів е-врядування для надання соціальних послуг та фінансування заходів у сфері соціального захисту населення.

На підставі проведеного дослідження, ми вважаємо за доцільне, виділити наступні пропозиції щодо удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні:

- запровадження своєчасного виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; надання пільг у розмірі, що є достатнім для забезпечення нормальної життєдіяльності особи; сприяння перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді, запобігання негативним проявам у молодіжному середовищі;

- створення правових та соціально-економічних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві;

- вдосконалення системи соціального обслуговування – розширення переліку соціальних послуг, які надаються на місцях; розширення мережі центрів соціальних служб з організації соціально-побутового обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян похилого віку вдома і відділень соціально-побутової та медико-соціальної реабілітації;

- моніторинг об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою;
- спрощення процедур надання соціальної допомоги; посилення адресного характеру соціального захисту незахищених верств населення, цьому повинне сприяти вдосконалення методологічних підходів до визначення показників бідності, встановлення єдиних критеріїв оцінок майнового стану сім'ї для визначення права на призначення певного виду соціальної допомоги;
- вдосконалення системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації фахівців із соціальної роботи щодо надання соціальних послуг у сфері захисту прав осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах;
- створення мережі державних консультаційних служб із залученням громадських організацій з метою широкого інформування громадян про їх права і обов'язки у сфері надання державної соціальної допомоги;
- підвищення ролі недержавних громадських організацій у формуванні системи соціального захисту населення в Україні; покращення партнерських відносин між органами влади та громадськими організаціями для спільної координації дій; розроблення нормативно-правових основ благодійності;
- збільшення фонду оплати праці соціальних працівників для мотивації до якісного обслуговування;
- реалізація принципу адресності в наданні соціальної допомоги, застосовуючи аутсорсинг – виведення окремих видів послуг, які раніше надавалися органами влади, за межі їх впливу, шляхом укладання контрактів на надання послуг із зовнішніми виконавцями на конкурсній основі;
- впровадження стандартів якості та контролю за їх дотриманням; моніторинг об'єктивності стану рівня життя осіб, сім'ї, соціально уразливих груп, котрі звертаються за соціальною допомогою;
- підвищення ролі громади у здійсненні публічного управління соціальною роботою шляхом налагодження та підтримки співробітництва, розвитку існуючого потенціалу, надання допомоги заради того, щоб зробити громаду міцнішою і більш дієвою;

- передбачення певних податкових пільг при запровадженні у життя соціальних проектів та програм;
- створення сучасної і справедливої системи адресного надання пільг і компенсацій, запровадження системи аудиту соціальних виплат, щоб унеможливити отримання соціальних пільг заможними;
- впровадження елементів соціального контракту, які успішно діють у багатьох країнах, де робота в громаді вважається пріоритетною діяльністю соціальних служб і соціальних працівників;
- зменшення рівня безробіття шляхом покращення взаємодії навчальних закладів із підприємствами з метою поліпшення якості підготовки та підвищення кваліфікації кадрів;
- прийняття нової загальнодержавної програми зайнятості населення з пріоритетністю створення нових високотехнологічних і модернізацію існуючих робочих місць, а також з комплексом заходів, спрямованих на активізацію трудової та професійної мобільності, сприяння розвитку громадських робіт;
- удосконалення механізмів надання дотацій або запровадження інших пільгових умов для роботодавців, які забезпечують молодь першим робочим місцем, а також гарантування надання першого робочого місця випускникам навчальних закладів, підготовленим за державним замовленням;
- посилення мотивації до легальної зайнятості, сприяння зайнятості населення шляхом збереження існуючих та створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності, впровадження заходів щодо детінізації відносин у сфері зайнятості населення;
- створення центру «Прозорий офіс» – єдиного простору для прозорості та зрозумілої взаємодії органів влади та громадян для надання послуг (субсидії, компенсації та допомоги, переміщені особи, пільги, санаторно-курортне лікування, посвідчення, засоби реалізації, ЧАЕС, пенсійне забезпечення, учасники бойових дій, соціально-правовий захист дітей, соціальна підтримка багатодітних сімей, соціальне страхування) за підтримки частково чи повністю за бюджетні та позабюджетні кошти.

Висновки до розділу 3

Сучасні виклики (воєнні дії на сході країни, масове зuboжіння населення, усунення держави від регулювання цін та інші) і обмежені фінансові можливості України потребують визнання об'єктивною необхідністю розробку дієвого механізму соціального захисту населення. Формування організаційно-економічного механізму соціального захисту населення має стати пріоритетним напрямом у державній політиці реалізації найважливіших суспільних потреб. Ступінь соціальної захищеності особи є яскравим показником розвитку якості життя та цивілізованості суспільства, рівня розвитку самої держави як гаранта потреб свого народу. Слід зазначити, що діюче національне законодавство характеризується нестабільністю, безсистемністю, суперечностями. Реалії українського сьогодення з урахуванням кризисного стану інфраструктури життєзабезпечення суспільства, зростаючих потреб соціального захисту, вимагають фундаментальної модернізації суспільства шляхом впровадження соціальних інновацій, що є найважливішою функцією держави.

Ряд чинників таких, як низька довіра населення до фінансових установ, негативна демографічна ситуація, відсутність стимулу до відбудови власної фінансової бази, що призводять до додаткових зобов'язань, які нічим не підкріплені та поглиблюють диспропорції в напрямку реформ в системі соціального захисту, не дозволяють швидко змінити існуючу соціальну інфраструктуру для ефективного впровадження майбутніх реформ. Держава, не маючи достатніх ресурсів, як наслідок, бере на себе додаткові зобов'язання у сфері соціального захисту, що не призводить до соціального чи економічного ефекту, окрім встановлення привілеїв для представників деяких професій або соціальних груп.

Виконавши аналіз системи соціального захисту, визначили основні проблеми, які пов'язані з її функціонуванням: по-перше, невідповідність між прагненням держави забезпечити ефективний соціальний захист нужденних громадян та фінансовими можливостями держави щодо практичної реалізації

таких заходів; по-друге, недосконалість системи державної соціальної допомоги; по-третє, нерозвиненість системи соціального страхування тощо.

Завдяки проведеному у цьому розділі аналізу можна зробити висновок, що реформування й удосконалення механізму системи державного управління соціальним захистом населення в Україні передбачає: впровадження комплексу заходів щодо кардинальних змін діючої пенсійної системи; забезпечення переходу від бюджетного до страхового принципу фінансування значної частини видатків на соціальний захист; запровадження ЄСВ. Удосконалення державного управління соціальним захистом населення в Україні виступає невід'ємною складовою комплексу інституційних реформ та створення дієвої соціальної інфраструктури ринкового середовища.

Констатуємо, що удосконалення державного управління соціальним захистом доцільно проводити в напрямку зростання частки страхових відносин, які відповідають соціально-економічним умовам та забезпечують розподіл матеріальної відповідальності щодо компенсації та мінімізації соціальних ризиків на максимальну кількість учасників, посилити адресність соціальної допомоги і підвищити ефективність її використання; більшої мірою залучати громадські організації до соціального захисту окремих категорій населення.

Реформування пенсійної системи в Україні потребує пошуку оптимального поєднання розміру витрат з державного бюджету на пенсійне страхування та внесків громадян задля належного забезпечення осіб пенсійного віку. Вплив соціальних та економічних чинників став визначальним на окремих етапах.

Зауважимо, що нині Україна потребує завершення розпочатого. Оскільки солідарна система не може витримати сучасні виклики. Потреба ефективного включення обов'язкового накопичення та врегулювання перехідного періоду відчувається особливо гостро та потребує виважених та дієвих рішень. Таким чином, соціальний захист населення має бути основним пріоритетом державної політики та здійснюватися відповідними соціальними інститутами на підставі законодавчих нормативів шляхом використання державних соціальних стандартів, нормативів, гарантій.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі вирішено актуальне наукове завдання, яке полягає в теоретичному обґрунтуванні напрямів удосконалення державного управління соціальним захистом в Україні, що надало змогу сформулювати ряд висновків і рекомендацій, які мають теоретичне і практичне значення. Результати, отримані у процесі дослідження, підтверджують досягнення поставленої мети, вирішенні поставлених завдань і дають підстави сформулювати такі висновки й рекомендації:

1. Розкрито зміст та сутність соціального захисту та встановлено, що цілісніше розкриває її саме поняття «система», яка передбачає сукупність певних функціональних елементів, що комплексно взаємодіють і запускають механізми, котрі сприяють досягненню певної мети. Підтвердженням є те, що дослідники наголошують на різноманітних складових елементах, такі як методи, заходи, відносини, практики, гарантії, права, підтримка, допомога. Запропоновано визначення поняття «державне управління» і «соціальний захист», як державне управління соціальним захистом є цілеспрямована організаційно-координуюча діяльність держави щодо розробки та впровадження актів законодавства, формування та застосування відповідних механізмів управління, спрямованих на їх виконання, які забезпечують раціональне та ефективне використання наявних ресурсів держави з метою реалізації державної політики соціального захисту.

2. Виявлено властивості, форми, ознаки державного управління та принципи організації соціального захисту, завдяки цьому встановлено, що державне управління - це специфічний тип соціального управління з низкою притаманних лише йому властивостей: державне управління спирається на державну владу, охоплює всі сфери суспільства та має властивість системності, наявність якої надає державному управлінню необхідну узгодженість, координацію, субординацію, певну цілеспрямованість, раціональність і ефективність. Визначено, що форма державного управління – це спосіб організації державної влади, зумовлений принципами формування і взаємовідносин вищих органів держави та сутність державного управління в

стислому вигляді полягає у виконанні законів та інших правових актів органів державної влади, саме це є основною ознакою державного управління, здійснення якого покладено на органи виконавчої влади, у широкому розумінні – на органи державного управління. Окрім цієї ознаки виділено такі : виконавчо-розпорядчий характер, підзаконність, масштабність та універсальність, ієрархічність, безпосередньо організаційний характер.

3. Досліджено особливості системи соціального захисту і встановлено, що соціальна сфера охоплює напрям діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, які не є галуззю, але регулюють особливу сукупність значущих соціальних процесів та виявлено, що для ефективного функціонування системи соціального захисту необхідний комплексний підхід за всіма складовими даної системи. Сучасне державне управління соціальним захистом населення є багаторівневою, ієрархічно упорядкованою системою державних заходів і механізмів, які спрямовані на зниження соціальної напруги, попередженню соціальних конфліктів і суперечностей у громадському суспільстві.

4. Здійснено аналіз міжнародного досвіду у сфері соціального захисту населення та виявлено, що не існує однієї моделі, яка б повністю підходила для побудови вітчизняної системи соціального захисту. Найкращим варіантом, вважається за доцільне, спрямування зусиль на побудову моделі, що відповідала б умовам соціально орієнтованої системи соціального захисту і виконувала такі необхідні умови державного регулювання: належне урядування; соціальні інновації; соціальна справедливість; політична стабільність; необхідний рівень національної безпеки; висока оплата й гідні умови праці для працездатних і гарантований належний рівень життя для непрацездатних осіб; високий рівень зайнятості; якісні та доступні урядові послуги (освіта, медицина, догляд); гендерна рівність; конкурентоспроможна економіка; системність у реформуванні системи соціального захисту населення, відсутність корупції.

5. Проаналізовано інституційну структуру органів державного управління соціальним захистом населення та виявлено, що взаємодія між центральними органами, соціальними фондами і медичним страхуванням у сфері зайнятості, підтримка рівня життя і соціального захисту здійснюється за допомогою різних

механізмів, головними з яких є такі механізми: податковий, кредитний, бюджетний, держзамовлення, адміністративний, організаційний, правовий, програмний. Незважаючи на активізацію зусиль держави на всіх рівнях управління по формуванню дієвих заходів соціального захисту населення, за багатьма параметрами (перевага категоріального принципу надання допомоги, низький розмір виплат) склалася до теперішнього часу система матеріальної підтримки нужденних не може вважатися оптимальною і вимагає свого вдосконалення та впровадження нових механізмів взаємодії державних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також створення і максимальне наближення до безпосереднього споживача мережі публічних послуг у різних сферах реалізації державної політики..

6. Виявлено особливості фінансового забезпечення соціального захисту, а саме, що на даному етапі соціально-економічного розвитку вагомим завданням є підвищення якісного рівня державної фінансової політики яка є невід'ємною складовою системи фінансового забезпечення соціального захисту. Реалізуючи підтримуючу, розвиваючу та регулюючу функції державна фінансова політика має ґрунтуватися на збалансуванні інтересів держави, місцевого самоврядування і економічних суб'єктів, сукупності динамічних інституційних взаємовідносин у сфері формування і розподілу фінансових ресурсів для підвищення базових державних соціальних стандартів і гарантій, стимулювання розвитку людського потенціалу, збільшення рівня зайнятості, посилення демографічної стійкості, активізації темпів соціально орієнтованого економічного зростання.

7. Проаналізовано сучасний стан надання соціальних послуг на прикладі Центрального УСЗН ДМР, які надаються з метою соціального захисту населення, захисту прав та реалізації соціальних гарантій, визначених законодавством України та місцевими програмами для окремих категорій населення, поліпшення становища сімей, у тому числі сімей з дітьми, діють Територіальні центри соціального обслуговування (надання соціальних послуг), Центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Виявлено, що поріг отримання/надання соціальних послуг державними установами – низький і неефективний із-за відсутності дієвих та системних заходів виявлення та

підтримки сімей/осіб, що опинилися у складних життєвих обставинах. Проаналізовано структурні складові системи соціального захисту населення України, що надає підстави стверджувати – існуюча структура є розгалуженою, широкоохоплюючою, але певною мірою несправедливою, тому функціонування деяких її складових потребує перегляду та модернізації відповідно до сучасних умов. Людей, здатних подбати про себе та власну сім'ю, – обмежена кількість. Сформована в Україні система соціального захисту населення вимагає зміни, оскільки на даний момент більшість її заходів є пасивними, що знижує мотивацію населення до самостійного забезпечення свого матеріального благополуччя.

8. Запропоновано перспективні напрями удосконалення державної політики у сфері соціального захисту населення в Україні, а саме: запровадження своєчасного виявлення осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах; надання пільг у розмірі, що є достатнім для забезпечення нормальної життєдіяльності особи; створення правових та соціально-економічних умов для функціонування і зміцнення сім'ї, поліпшення демографічної ситуації, забезпечення рівних прав та можливостей чоловіків та жінок в українському суспільстві; сприяння перепідготовці та підвищенню кваліфікації молоді, та фахівців із соціальної роботи щодо надання соціальних послуг у сфері захисту прав осіб; реалізація принципу адресності в наданні соціальної допомоги, застосовуючи аутсорсинг – виведення окремих видів послуг, які раніше надавалися органами влади, за межі їх впливу, шляхом укладання контрактів на надання послуг із зовнішніми виконавцями на конкурсній основі; розширення мережі центрів соціальних служб з організації соціальнопобутового обслуговування інвалідів та одиноких непрацездатних громадян похилого віку вдома і відділень соціальнопобутової та медико-соціальної реабілітації; покращення партнерських відносин між органами влади та громадськими організаціями для спільної координації дій; підвищення їх ролі; створення мережі державних консультаційних служб із залученням громадських організацій з метою широкого інформування громадян про їх права і обов'язки у сфері надання державної соціальної допомоги та центру «Прозорий офіс».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Цілі сталого розвитку України до 2030 року : затверджені Указом Президента України № 722 від 30 вересня 2019 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> (дата звернення: 17.09.2022).
2. Стратегії реформування державного управління України на період до 2021 року : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1102-р. URL: <http://www.center.gov.ua/blog/ite/19> (дата звернення: 07.09.2022).
3. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. – Київ : Офіц. вид-во Верховної Ради України, 1996.
4. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 08.09.2022).
5. Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах (16 декабря 1966 года). URL: <http://base/consultant.ru/cons/cgi/jinline/=doc> (дата звернення: 08.09.2022).
6. Про мінімальні норми соціального забезпечення : Конвенція міжнародної організації праці від 28 червня 1952 р. № 102. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 10.09.2022).
7. Європейська соціальна хартія 18 жовтня 1961 року : набула чинності з 26 лютого 1965 р. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/035> (дата звернення: 10.09.2022).
8. Європейська соціальна хартія (переглянута) від 3 травня 1996 р. № ETS 163. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/sho062> (дата звернення: 10.09.2022).
9. Генеральна асамблея ООН : вебсайт. URL: <https://undocs.org/A/75/47> (дата звернення: 18.09.2022).
10. Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їх сімей : закон України від 21 лютого 2014 р. № 745-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 187.
11. Про місцеве самоврядування в Україні : закон України від 21 травня 1997 р. № 280. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/#Text> (дата звернення: 11.09.2022).

12. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття : закон України від 2 березня 2000 р. № 1533-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1533-14#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
13. Про пенсійне забезпечення : закон України від 5 листопада 1991 р. № 1788-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 3. – Ст. 10.
14. Про державну допомогу сім'ям з дітьми : закон України від 21 листопада 1992 р. № 2811-XI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/2811-12#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
15. Про соціальний захист дітей війни : закон України від 18 листопада 2004 р. № 2195-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2195-15#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
16. Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям : закон України від 1 червня 2000 р. № 1768-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1768-14#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
17. Про державну соціальну допомогу особам з інвалідністю : закон України від 16 листопада 2000 р. № 2109-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2109-14#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
18. Про соціальні послуги : закон України від 17 січня 2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/sh/26#Text> (дата звернення: 11.09.2022).
19. Гошовська В. А. Соціальна реальність у контексті розбудови демократичного суспільства : [навч. посіб.]. – К. : НАДУ, 2008. – 52 с.
20. Скуратівський В., Палій О., Лібанова Е. Соціальна політика. – К. : Вид-во УАДУ, 2003. – 265 с.
21. Тімофєєва М. І. Сутність соціального захисту населення / М. І. Тімофєєва // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2016. – № 6. – С. 169 – 174.
22. Спікер П. Соціальна політика: теми та підходи / Поль Спікер. – К. : Фенікс, 2000. – 400 с.
23. Кравченко М. В. Захист соціальний (соціальний захист) / М. В. Кравченко // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр.

при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т.4. – С. 270 – 271.

24. Кравченко М. В. Система соціального захисту населення як об'єкт наукових досліджень/ М. Кравченко// Актуальні проблеми державного управління. – 2010. – № 2. – С. 41 – 47.

25. Лаврухін В. Напрями модернізації механізмів соціального захисту населення / В. В. Лаврухін // Державне управління та місцеве самоврядування : зб. наук. пр. / ред. кол. : С. М. Серьогін (голов. ред.) [та ін.]. – Дніпропетровськ: ДРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 1 (24). – С. 89 – 97.

26. Світові моделі державного управління: досвід для України / за заг. ред. Ю. В. Ковбасюка, С. В. Загороднюка, П. І. Крайніка, Х. М. Дейнеги. – К. : НАДУ, 2012. – 612 с.

27. Titmuss R. M. Essays on the Welfare State / R. M. Titmuss. – London, 1976. – 436 p.

28. Міщенко К. С. Теоретико-методологічні засади соціальної реабілітації осіб з інвалідністю / К. С. Міщенко // Актуальні проблеми державного управління : [зб. наук. праць]; Одеський регіональний інститут державного управління. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2004. – Вип.4 (20). – С. 319 – 325.

29. Сіленко А. О. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України : монографія / А. О. Сіленко, В. А. Коляденко. – К.: [б.в.], 2002. – 357 с.

30. Баштанник В. Організаційні засади формування інтегрованих систем публічного управління як основи процесу у реформування державного управління. Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права. 2020. № 1. С. 5 – 12.

31. Махортов Ю.О., Телічко Н.А. Інноваційні підходи до удосконалення системи управління сферою соціального захисту населення. Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. Серія: Економіка та менеджмент. 2018. № 17. С. 4 – 14.

32. Халецька А.А. Напрями удосконалення роботи установ соціального захисту населення в Україні. Економіка та держава. 2009. № 9. С. 71 – 72.
33. Державне управління: Навч. посіб. / А.Ф. Мельник, О.Ю. Оболенський, А.Ю. Васіна, Л.Ю. Гордієнко; За ред. А.Ф. Мельник. — К. : Знання-Прес, 2003. — 343 с.
34. Болотіна Н.Б. Право соціального захисту: становлення і розвиток в Україні / Н.Б. Болотіна. - К., 2005. - 381 с.
35. Балтачєєва Н.А. Напрями системної трансформації соціальної політики в Україні / НЛ. Балтачєєва // Економіст. - 2012. - № 8. - С. 29 – 32.
36. Скуратовський В. А. Соціальна політика // Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюка (голова) та ін. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1. – С. 546 – 548.
37. Сіленко А. О. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України : монографія / А. О. Сіленко, В. А. Коляденко. – К. : [б.в.], 2002. – 357 с.
38. Рудкевич І. В. Регулювання системи соціального захисту населення України: теорія, методологія та державна політика : монографія / І. В. Рудкевич. – Донецьк : Ємельянова Т. В., 2011. – 463 с.
39. Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України від 09 липня 2003 р. № 1058-IV / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1058-15/conv#9> (дата звернення: 23.09.2022).
40. Якименко В.О. Міністерка соціальної політики Марина Лазєбна: про пенсійну реформу і запровадження накопичувальної системи. Українські новини : вебсайт. URL: [pro-pensijnu-reformu-iyu](https://www.ukrainskynovyny.com.ua/news/1058-15/conv#9) (дата звернення: 03.10.2022).
41. Державна політика в соціогуманітарній сфері : підручник / [авт. кол. В. А. Скуратівський, В. П. Трощинський, П. К. Ситник та ін.]; за заг. ред. В. А. Скуратівського, В. П. Трощинського. – К. : НАДУ, 2010. – 284 с.
42. Підлипна Р. П. Система соціального захисту населення в Україні в сучасних умовах: сутність і основні складові // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2015. – № 1 (69). – С. 16 – 22.

43. Кир'язова Т. О. Пенсійна система як частина соціального страхування / Т. О. Кир'язова // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2007. – № 26. – С. 158 – 163.
44. Москаленко В. В. Сутність соціального захисту та його місце в політиці соціальної держави / В. В. Москаленко // Наук. зап. Нац. ун-ту «Києво-Могилян. академія». – 2003. – Т. 21. – С. 41 – 44.
45. Коваленко С. Державної політики України у сфері соціального захисту безробітних. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/03\(14\)/12ksoszb.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/03(14)/12ksoszb.pdf) (дата звернення: 19.10.2022).
46. Флорескул Н. Система соціального захисту населення як чинник формування соціальної держави. URL: <http://visnik.knteu.kiev.ua/files/2009/02/6.pdf> (дата звернення: 11.10.2022).
47. Погорелова С. Закономірності еволюції систем соціального захисту / С. Погорелова // Вісн. Пенсійного фонду України. – 2008. – № 6. – С. 13 – 17.
48. Семигіна Т. В. Соціальна політика – компроміс між комуналізмом і лібералізмом? / Т. В. Семигіна // Нова парадигма : журн. наук. праць. – К., 2007. – Вип. 67. – С. 166 – 175.
49. Шведська модель»: стислий огляд становлення, здобутків і проблем Центр Разумкова національна безпека і оборона. – № 1. – 2009. URL: <https://razumkov.org.ua/uploads/journal/ukr/NSD.pdf> (дата звернення: 12.10.2022).
50. Григораш Г. В. Системи соціального страхування зарубіжних країн : навч. посіб. / Г. В. Григораш. – К. : Центр учбової л-ри, 2008. – 144 с.
51. Більцан А. О. Моделі соціального захисту населення у світі / А. О. Більцан. URL: http://bsfa.edu.ua/files/konf_november/biljzan.pdf (дата звернення: 16.10.2022).
52. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ : Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
53. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? / Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Лотар Вітте. – К. : Заповіт, 2006. – 44 с.

54. Сальникова Т. Пенсійне забезпечення: світовий досвід / Тетяна Сальникова // Вісн. Пенсійного фонду України. – 2008. – № 7 – С. 24 – 26.
55. Длугопольський О. В. Особливості фінансування соціального захисту в країнах Азії: японський вектор формування держави добробуту / О. В. Длугопольський // Фінанси України. – 2014. – № 11. – С. 75 – 97.
56. Гансова, Е. Соціальна політика та соціальна робота : навч. посіб. / Е. Гансова, О. Лисенко. – О. : ОНПУ, 2005. – 205 с.
57. Іващенко Т. О. Напрями удосконалення інституційного забезпечення функціонування механізму соціально-економічного захисту / Т. О. Іващенко // Економіка та держава. – 2010. – № 2. – С. 75 – 79.
58. Пенсійний фонд України : вебсайт. URL: <http://www.pfu.gov.ua> (дата звернення: 20.10.2022).
59. Огінська А. Ю. Соціальний захист населення та фінансовий механізм його реалізації: теоретико-концептуальний зріз. Економіка та держава. 2018. № 4. С. 131 – 136.
60. Качула С. В. Державна фінансова політика соціального розвитку: монографія. Київ: КНТЕУ, 2019. 424 с.
61. Офіційний сайт Державної казначейської служби України : вебсайт. URL: <https://www.treasury.gov.ua/ua/> (дата звернення: 18.10.2022).
62. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України : вебсайт. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5959.html> (дата звернення: 19.10.2022).
63. Макогон В. Д. Бюджетна політика у країнах ЄС. Вісник КНТЕУ. 2011. № 6. С. 36 – 46.
64. Деякі питання Національної соціальної сервісної служби України : постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2020 р. № 783. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2020#Text> (дата звернення: 17.10.2022).
65. Концепція реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей від 26 серпня 2020 р. № 1057-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1057-2020Text> (дата звернення: 08.09.2022).

66. Деякі питання реформування державного управління: Розпорядж.Каб. Міністрів України від 24 черв. 2016 р. № 474-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/474-2016> (дата звернення: 20.10.2022).
67. Про схвалення Концепції оптимізації системи центральних органів виконавчої влади : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 27 груд. 2017 р. № 1013-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/10132017Text> (дата звернення: 16.10.2022).
68. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017– 2020 роки : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 08 лют. 2017 р. № 142-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/142-2017> (дата звернення: 21.09.2022).
69. Про схвалення Концепції запровадження посад фахівців з питань реформ : Розпорядж. Каб. Міністрів України від 11 листопада 2016 р. № 905-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/-2016> (дата звернення: 19.09.2022).
70. Державна Стратегія регіонального розвитку на 2021 – 2027 роки : затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ext> (дата звернення: 14.10.2022).
71. Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії : закон України від 5 жовтня 2000 р. № 2017-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 48. – Ст. 409.
72. Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їх сімей від 21 лютого 2014 р. № 745-VII // Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 12. – Ст. 187.
73. Рішення Дніпровської міської ради від 10 лютого 2021 р. № 6/3. URL: <https://e-petition.bissoft.org/uploads.pdf> (дата звернення: 18.10.2022).
74. Головне управління статистики у Дніпропетровській області : вебсайт. URL: <http://www.dnprstat.gov.ua/statin/.pdf> (дата звернення: 19.10.2022).
75. Положення про Центральне УСЗН Дніпровської міської ради: затверджене рішенням Дніпровської міської ради від 27 січня 2021 р. № 89/2. URL: <https://dniprorada.gov.ua/upr-socialn> (дата звернення: 19.10.2022).
76. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/p> (дата звернення: 20.10.2022).

77. Деякі питання адміністрування надання місцевими державними адміністраціями і територіальними громадами соціальної підтримки у сферах соціального захисту населення та захисту прав дітей : наказ Міністерства соціальної політики України від 30 грудня 2020 р. № 868. URL: <https://www.msp.gov.ua/documents/5908.html> (дата звернення: 20.10.2022).

78. Державна служба статистики України : вебсайт. URL: https://ukrstat.org/uk/operativ/oper_new.html (дата звернення: 21.10.2022).

79. Паспорт Дніпропетровської області : вебсайт. URL: <https://adm.dp.gov.ua/pro-oblast/dnipropetrovshina/pasport-oblasti> (дата звернення: 21.10.2022).

80. Про Державний бюджет на 2022 рік : закон України від 2 грудня 2021 р. № 1928-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1928-20#Text> (дата звернення: 22.10.2022).

81. Аналіз стану та визначення тенденцій соціально-економічного розвитку Дніпропетровської області та її адміністративно-територіальних одиниць за 2014 – 2018 роки. URL: https://adm.dp.gov.ua/std_2019.pdf (дата звернення: 23.10.2022).

82. Про прожитковий мінімум : закон України від 15 липня 1999 р. № 966. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show#Text> (дата звернення: 10.09.2022).

83. Про Державний бюджет на 2018 рік : закон України від 07 грудня 2017 р. № 2246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2246-19#Text> (дата звернення: 25.19.2022).

84. Про Державний бюджет на 2019 рік : закон України від 23 листопада 2018 р. № 2629-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/sho-19#Text> (дата звернення: 25.10.2022).

85. Про Державний бюджет на 2020 рік : закон України від 14 листопада 2019 р. № 294-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/294Text> (дата звернення: 25.10.2022).

86. Про Державний бюджет на 2021 рік : закон України від 15 грудня 2020 р. № 1082-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/20Text> (дата звернення: 25.10.2022).

87. Про мінімальні норми соціального забезпечення : Конвенція міжнародної організації праці від 28.06.1952 р. № 102. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/993_011 (дата звернення: 22.10.2022).

88. Про деякі питання функціонування центрів соціальних служб у місті : рішення Дніпровської міської ради від 2 вересня 2020 р. № 82/60. URL: <https://e-petition.bissoft.org/uploads/yeas.pdf> (дата звернення: 22.10.2022).

89. Департамент соціальної політики Дніпровської міської ради : вебсайт. URL: <https://dniprorada.gov.ua/dep-soc-pol> (дата звернення: 10.09.2022).

90. Фінансова звітність Центрального управління соціального захисту населення Дніпровської міської ради. Офіційний сайт: data.europa.eu. URL: <https://data.europa.eu/data/datae> (дата звернення: 22.10.2022).

91. Офіційний сайт Дніпровської міської ради: Центральне УСЗН ДМР. URL: <https://dniprorada.gov.cent-dnipro-mis> (дата звернення: 23.10.2022).

92. Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей : закон України від 20 грудня 1991 р. № 2011-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 15. – Ст. 190.

93. Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту : закон України від 22 жовтня 1993 р. № 3551-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 45. – Ст. 425.

94. Електронне урядування та публічні послуги. Регіональна стратегія Шаповалова Т. М., Лічмаренко О. В. URL: <https://decentralization.gov.ua/pics/upload/311-d3aee6d6> (дата звернення: 24.10.2022).

95. Європейські орієнтири у розбудові державної служби. Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу. URL: <http://www.center.gov.ua/component/k2/item/3451-%> (дата звернення: 25.10.2022).

96. Урядовий портал Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/pfu-zai> (дата звернення: 26.10.2022).

97. Верховна Рада України. Законодавство України. Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/a> (дата звернення: 27.10.2022).

ДОДАТКИ

Додаток А

Публікація апробації результатів дослідження

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет «Дніпровська Політехніка»
Навчально-науковий інститут державного управління
Навчально-науковий інститут гуманітарних і соціальних наук

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ТА ЄВРОАТЛАНТИЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ

Матеріали
XIX регіональної науково-практичної конференції
(16 червня 2022 р., м. Дніпро)

м. Дніпро
НТУ «Дніпровська Політехніка»
2022

УДК 061.1ЄС

П 68

*Рекомендовано до друку Вченою радою НТУ «Дніпровська Політехніка»
(протокол № 8 від 30.06.2022 р.).*

Редакційна колегія:

*Л. Л. Прокопенко (голов. ред.), д. держ. упр., проф., І. А. Чикаренко, д. держ. упр., проф.,
Т. В. Манатова, д. держ. упр., проф., Г. Л. Первий, к. і. н., доц., О. М. Рудик, к. політ. н., доц.,
Ю. А. Варушка (відп. секретар)*

П 68 Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України : матеріали XIX наук.-практ. конф. 16 червня 2022 р., м. Дніпро / за заг. ред. Л. Л. Прокопенка. – Дніпро: НТУ ДП, 2022. – 151 с.

Уміщені матеріали доповідей учасників щорічної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми європейської та євроатлантичної інтеграції України» щодо історії ЄС, його інститутів, політики й управління; сучасного стану та перспектив розвитку відносин Україна – ЄС в контексті Угоди про асоціацію; публічного управління та публічної служби в країнах ЄС як досвід для України; проблем та перспектив співробітництва, відносин Україна – НАТО, європейського цивілізаційного вибору України.

Розраховано на фахівців публічного управління, працівників органів державної влади та місцевого самоврядування, науковців, викладачів, здобувачів вищої освіти всіх рівнів, а також буде корисним для всіх, кого цікавить окреслене коло проблем.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

Європейський Союз історія, інститути, політика, управління

ГАБРИНЕЦЬ Володимир, КРИВЧИК Геннадій. Прогнози світової енергетичної кризи початку 2020-х рр. та її наслідки для України	6
ДЗЯД Олена, Михайленко Олег. Сучасна цифрова стратегія ЄС	9
ЛИМАР Андрій. Досвід розробки і запровадження антикорупційних освітніх програм в країнах ЄС	11
ЛИПОВСЬКА Наталія, ТИМЧУК Аліна. Реагування Європейського Союзу на гуманітарну кризу	14
МАМАТОВА Тетяна, ЧИКАРЕНКО Ірина, БОРИСЕНКО Владислав. Підходи до відновлення та забезпечення реалістичності (стійкості) сільських територій в Європейському Союзі	16
МЕРКОТУН Ганна. Концептуальні засади економічного врядування в Європейському Союзі	18
МОЇСЕСЬКА Любов. Трансформація системи охорони здоров'я в Європейському Союзі: досвід для України	21
РУДІК Надія. Зміцнення оборонної спроможності ЄС: шляхи подолання інвестиційних прогалин	23
РУДІК Олександр. Матриця показників ЄС у сфері правосуддя: висновки та тенденції в 2022 році	26
САВОСТЕНКО Тетяна. Європейський досвід організації системи державного контролю безпеки харчових продуктів	29
ТКАЧЕНКО Микола. Моделі соціального захисту населення в країнах-членах Європейського Союзу	31

СЕКЦІЯ 2

Відносини Україна – ЄС в контексті Угоди про асоціацію

ГЛАДКОВ Кирило. Розвиток освіти в умовах євроінтеграційних процесів України	34
КАБАНОВ Віктор. Співпраця МОН України і країн ЄС в умовах повномасштабної війни ...	36
КОШОВА Світлана. Розширення співпраці України та ЄС в космічній галузі	38
КУЛІШ Ірина. Поводження з відходами упаковки у ЄС: досвід для України	40
ПРОКОПЕНКО Леонід. Статус кандидата на членство в ЄС	42
РАКША Олександр. Зовнішньоекономічні та інвестиційні відносини Дніпропетровської області з країнами Європейського Союзу	44

СЕКЦІЯ 3

Публічне управління та публічна служба в країнах ЄС досвід для України

БЕРЕДА Тетяна. Маркетингова діяльність в системі управління закладом загальної середньої освіти як механізм реалізації державної політики щодо розвитку дистанційної освіти	46
БЕРЕЗОВСЬКИЙ Руслан. Європейський досвід функціонування організацій громадянського суспільства в державно-громадянському партнерстві як основа запровадження інновацій	48
БІЛА Дар'я. Молодіжна політика: європейський досвід для України	50
БОРОДІН Євгеній. Визначення стратегічних напрямів молодіжної політики: порівняльний аналіз підходів Європейського Союзу та України	52
ВАРУШКА Юлія. Модернізація судової системи України в рамках євроінтеграції	55

Микола ТКАЧЕНКО

слухач Навчально-наукового інституту державного

управління, НТУ «Дніпровська Політехніка»,

гр. 281м-21з-5 ІДУ м. Дніпро

МОДЕЛІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ В КРАЇНАХ- ЧЛЕНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Визначною подією для України стало набуття чинності всіма розділами Угоди про асоціацію з 1 вересня 2017 р. Ця подія значно зміцнила позиції нашої країни. Процес імплементації положень цієї Угоди супроводжувався проведенням реформ системи органів влади, державної служби, децентралізації, соціальної політики, що забезпечувало секторальну перебудову відповідно до взятих зобов'язань. Не менш видатною подією для українського суспільства було підписання Закону про внесення змін до Конституції України щодо стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в ЄС та НАТО, який набув чинності 21 лютого 2019 р. Україна офіційно подала заявку про вступ до ЄС 28 лютого 2022 р., через чотири дні після початку російської агресії.

Темпи та ефективність євроінтеграційного курсу України залежать від багатьох факторів внутрішнього і зовнішнього характеру. Головний серед них – політична воля української влади, спроможність і налаштованість на реальні проєвропейські зміни у країні, конвертація проголошеного курсу до ЄС у практичні зміни [2, с. 15].

Враховуючи бажання та прагнення України увійти до ЄС повноправною учасницею, необхідність вивчення та аналізу особливостей соціального захисту в країнах-членах ЄС є безперечною важливою. Нагальним залишається завдання наближення політики України у сфері зайнятості та соціальної політики до стандартів та практик ЄС. У країнах ЄС сформувалися і розвиваються різні національні моделі соціального захисту: континентальна (модель Бісмарка); англосаксонська (модель Беверіджа); скандинавська (північна); південно-

європейська. В документах Європейської Комісії зафіксована саме така типологія.

Континентальна модель встановлює жорсткий зв'язок між рівнем соціального захисту та тривалістю професійної діяльності. До нею відносяться такі країни, як Німеччина, Франція, Австрія, Нідерланди, Бельгія. Засновником її вважають німецького канцлера О. фон Бісмарк, який ініціював створення трьох галузей соціального страхування, що існують дотепер: страхування зі старості й інвалідності, з хвороби та від нещасних випадків на виробництві. Отже, в основі цієї моделі лежить механізм соціального страхування, тобто соціальні видатки фінансуються переважно за рахунок страхових внесків роботодавців і застрахованих працівників. У класичному вигляді ця модель базується на принципі соціального страхування і професійній солідарності, що передбачає існування страхових фондів, якими на паритетних засадах керують власники підприємств та наймані робітники. Такі фонди акумулюють соціальні відрахування із заробітної платні, за рахунок яких здійснюються страхові виплати.

Англосаксонська модель, що ґрунтується на доповіді В. Беверіджа 1942 р., представлена в Європі Ірландією. Доповідь В. Беверіджа була використана у формуванні соціальної політики урядами Бельгії, Данії, Нідерландів, Швеції, частково Німеччина [1, с. 15].

Модель соціального захисту В. Беверіджа базується на таких принципах: універсальності системи соціального захисту – поширення її на всіх громадян, які потребують соціальної допомоги; принцип одноманітності й уніфікації соціальних послуг і виплат, що виражається в стандартизованості способів розрахунку розміру та умов надання пенсій і медичного обслуговування; принцип розподільної справедливості – основний у цій моделі, оскільки йдеться не про професійну (як у бісмарківській моделі), а про національну солідарність, а не про фахову як у моделі Бісмарка [5, с. 15]. Ця модель передбачає досить низькі соціальні виплати із соціального страхування, усі програми соціального захисту об'єднані в межах єдиної системи соціального захисту. Великий вплив

державних установ у забезпеченні соціальними послугами та виплатами, їхній тісний зв'язок із приватними страховими програмами.

Скандинавська (північна) модель характерна для Данії, Швеції та Фінляндії, де соціальний захист розуміється як законне право громадянина – переважає державна модель організації соціального захисту. Відмінною рисою моделі є широке охоплення різних соціальних ризиків і життєвих ситуацій, які вимагають підтримки суспільства. У цілому рівень соціальної захищеності, пропонований цією моделлю, доволі високий, який досягається за рахунок активної перерозподільної політики, спрямованої на вирівнювання прибутків.

Необхідною умовою функціонування цієї моделі є високоорганізоване суспільство, побудоване на основі відданості принципам інституційного суспільства добробуту.

Південно-європейська модель представлена в Італії, Іспанії, Греції й Португалії. В цих країнах системи соціального захисту були створені або вдосконалені лише протягом останніх десятиліть. Зазначену модель можна інтерпретувати як таку, що розвивається, перехідну. Західні дослідники відзначають її як рудиментарну [4].

Як правило, рівень соціальної захищеності в цій моделі відносно низький, а завдання соціального захисту часто розглядається як справа родичів і сім'ї. Тому сім'я й інші інститути громадянського суспільства відіграють не останню роль, а соціальна політика має переважно пасивний характер і орієнтована на компенсацію втрат у прибутках окремих категорій громадян. Характерною рисою даної моделі є також асиметрична структура соціальних видатків.

Науковці, які досліджують цю тему, схильні вважати, що єдиної європейської соціальної моделі не існує. Протягом останніх 25 років фахівці дійшли висновку, що в країнах ЄС існує ряд режимів добробуту – моделей, що різняться обсягом тих чи інших пільг і обґрунтуванням права на їх отримання, фінансуванням і організацією: англосаксонська – ліберальна; північна – універсалізуюча, соціалістична; континентально-європейська – корпоративна; середземноморська – корпоративна, заснована на традиціях (велике значення сім'ї) [3].

На сучасному етапі розвитку суспільства, під дією світових процесів глобалізації відбувається поступовий синтез всіх моделей соціального захисту. Яскравим прикладом таких тенденцій є напрям соціальної політики ЄС, що передбачає посилення ролі об'єднаних європейських держав у світових соціально-економічних процесах.

Порівняльний аналіз сучасних моделей соціального захисту населення країн ЄС, доводить, що найкращий варіант для України – це спрямувати зусилля на побудові такої моделі, яка б відповідала умовам підвищення ефективності функціонування інститутів соціального захисту. Важливим євроінтеграційним завданням є адаптація українського законодавства до норм і стандартів ЄС та ефективне впровадження їх у практику. В Україні загалом сформовано нормативно-правову базу та інституційний механізм адаптації. Тому на часі завершення цього процесу та наступна імплементація законодавчих актів.

Список використаної літератури

1. Більцан А. О. Моделі соціального захисту населення у світі. URL: http://www.econom.stateanregions.zp.ua/journal_2013/4.pdf
2. Європейська інтеграція України: російський фактор. Центр Разумкова. Національна безпека і оборона. 2020. № 1–2. URL: <https://razumkov.org.ua/upl/2020.pdf>
3. Європейська соціальна модель і соціальна згуртованість: яку роль відіграє ЄС? Фонд ім. Фрідріха Еберта, Регіональне представництво в Україні та Білорусі. Лотар Вітте. К.: Заповіт, 2006. 44 с.
4. Копійка В. В., Шинкаренко Т. І. Європейський Союз: заснування і етапи становлення. Київ: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. 448 с.
5. Погорелова С. Закономірності еволюції систем соціального захисту. Вісн. Пенсійного фонду України. 2008. № 6. С. 13–17.

Додаток Б

Принципи державного управління

Таблиця Б

Групи принципів державного управління	Принципи державного управління	Визначення
1. Загальносистемні принципи	Об'єктивності державного управління	Принцип об'єктивності державного управління є відправним і зумовлює необхідність врахування у всіх управлінських процесах вимог об'єктивних закономірностей та реальних можливостей суспільних сил
	Демократизму	Принцип демократизму відтворює народовладдя в державному управлінні й передбачає встановлення глибоких і постійних взаємозалежностей між суспільством і державою
	Правової впорядкованості	Принцип правової впорядкованості державного управління об'єктивно зумовлює необхідність переважно законодавчого визначення основних аспектів цілей, функцій, структур, процесу, самих принципів державного управління
	Законності	Принцип законності визначає Україну як правову державу та закріплює як державний принцип верховенство права, а також встановлює, що органи законодавчої, виконавчої та судової гілок влади здійснюють свої повноваження у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Це означає, що суворе й неухильне дотримання законів і підзаконних актів.
	Розподілу влади	Принцип правової впорядкованості державного управління об'єктивно зумовлює необхідність переважно законодавчого визначення основних аспектів цілей, функцій, структур, процесу, самих принципів державного управління
	Публічності	Принцип публічності державного управління передбачає: доступність державного управління для громадян; відкритість функціонування органів державної влади та органів місцевого самоврядування; громадський контроль; судовий контроль за дотриманням у процесах державного управління конституційно закріплених інтересів суспільства, прав і свобод громадян
	Поєднання централізації і децентралізації	Принцип поєднання централізації і децентралізації означає, що державне управління має бути побудоване на засадах розумного співвідношення концентрації влади і децентралізації. Надцентралізація породжує безініціативність нижчих ланок системи органів виконавчої влади, а перегини децентралізації призводять до відсутності єдності у формуванні та здійсненні державної політики
2. Структурні принципи	Структурно-цільові	Структурно-цільові принципи включають: узгодженість цілей державного управління між собою; взаємодоповнюваність цілей; підлеглість часткових, локальних цілей загальним (стратегічним); послідовність у досягненні всієї сукупності цілей державного управління
	Структурно-функціональні	До структурно-функціональних принципів належать: диференціація і фіксування функцій шляхом видання правових норм; сумісність функцій у межах компетентності одного органу, декількох органів, підсистеми і в цілому організаційної структури державного управління; концентрація, що зумовлює надання одному органу сукупності управлінських функцій і відповідних ресурсів для забезпечення потужної управлінської дії на керовані об'єкти; комбінування, що спрямовується на те, щоб певна сукупність управлінських функцій, які виходять з різних керуючих компонентів, у власній організації не допускала дублювання; достатня різноманітність, яка вимагає, щоб управлінські функції за кількістю та якістю відповідали розмаїтним управлінським потребам; відповідність управлінських дій реальним потребам керованих об'єктів
	Структурно-організаційні	До структурно-організаційних принципів належать: єдність системи державної влади; територіально-галузевий, який зумовлює залежність організаційних структур від території, галузі виробництва та обслуговування; різноманітності організаційних зв'язків органів державної влади і місцевого самоврядування в системі державного управління; поєднання колегіальності й одноосібності в окремих органах влади та місцевого самоврядування; лінійно-функціональний принцип, який розкриває зміст і обсяг підлеглості та управлінської взаємодії в організаційній структурі державного управління

Групи принципів державного управління	Принципи державного управління	Визначення
	Структурно-процесуальні принципи	До структурно-процесуальних, які організують державно-управлінську діяльність і широко застосовуються, належать принципи: відповідності елементів (методів, форм і стадій) управлінської діяльності органів державного управління їх функціям і організації; конкретизації управлінської діяльності й особистої відповідальності за її результати; стимулювання раціональної та ефективної управлінської діяльності
3. Спеціалізовані принципи	Принципи державної служби	<p>До принципів державної служби належать такі принципи, як:</p> <ul style="list-style-type: none"> - верховенство права- забезпечення пріоритету прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України, що визначають зміст та спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань і функцій держави; - законності- обов'язок державного службовця діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; - професіоналізм- компетентне, об'єктивне і неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою і, за потреби, регіональною мовою або мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону; - добросовісність- спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень; - патріотизм- відданість та вірне служіння українському народові; - ефективність- раціональне і результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики; - забезпечення рівного доступу до державної служби- заборона всіх форм та проявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження; - політична неупередженість- недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов'язків; - прозорість- відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України; - стабільність- призначення державних службовців безстроково, крім випадків, визначених законом, незалежність персонального складу державної служби від змін політичного керівництва держави та державних органів
	Принципи роботи з персоналом управління	<p>Дані принципи відображають вимоги об'єктивно діючих економічних законів, тому і самі є об'єктивними та ґрунтуються на таких принципах:</p> <ul style="list-style-type: none"> - науковість- дотримання цього принципу означає, що вся система державного управління формується відповідно до вимог науки управління; - демократичний централізм- сукупність засад організації побудови та діяльності деяких суспільних інституцій; плановірність- усі процеси, процедури, операції, дії, що відбуваються в організації з відтворення та використання персоналу, виробництво та праця на кожному робочому місці відбувались на плановірній основі, тобто скоординовано й синхронно. Відсутність плановірності, неузгодженість окремих планів або їхніх складових спричиняють порушення ритму виробництва, втрати робочого часу та інших ресурсів, погіршення якості продукції та послуг; єдність розпоряджень- службовцю надає накази один начальник ... Ні в одному з випадків не буває пристосування соціального організму до дуалізму розпорядження; - поєднання одноосібного і колективного підходів, централізації та децентралізації, лінійного, функціонального і цільового управління; - контроль за виконанням рішень

Продовж. табл. Б

Групи принципів державного управління	Принципи державного управління	Визначення
	Принципи інформаційного забезпечення державного управління	Встановлює сукупність дій в інтересах підвищення ефективності управлінської діяльності і має на меті пізнання сутності, причин, тенденцій розвитку подій і явищ в політиці, розгляд і оцінювання ситуацій, вироблення на основі аналізу та обробки інформації висновків, рекомендацій, коментарів
	Принципи діяльності органу виконавчої влади	Принципи верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності
	Принципи прийняття управлінських рішень	Принципи науковості, добору кадрів, розподілу функціональних обов'язків, делегування повноважень, єдиноначальність та колегіальність, індивідуальна відповідальність, конкретність і оперативність, інтереси держави, ефективність управління

Джерело: [33]

Додаток В

Законодавство України щодо забезпечення соціального захисту населення

Таблиця В

Група	Законодавчі акти
Закони України з надання соціального захисту малозабезпеченим верствам населення	Про статус і соціальний захист громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи від 28.02.1991 № 796-ХІІ. Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР). 1991. № 16. Ст. 200.
	Про захист прав споживачів від 12.05.1991 № 1023-ХІІ. ВВР УРСР. 1991. № 30. Ст. 379.
	Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей від 20.12.1991 № 2011-ХІІ. ВВР України. 1992. № 15. Ст. 190.
	Про державну допомогу сім'ям з дітьми від 21.11.1992 № 2811-ХІІ. ВВР України. 1993. № 5. Ст. 21.
	Про статус ветеранів війни, гарантії х соціального захисту від 22.10.1993 № 3551-ХІІ. ВВР. 1993. № 45. Ст. 425.
	Про статус ветеранів військової служби, ветеранів органів внутрішніх справ і деяких інших осіб та їх соціальний захист від 24.03.1998 № 203/98-ВР. ВВР України. 1998. № 40-41. Ст. 249.
	Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності від 15.09.1999 № 1045-ХІV. ВВР України. 1999. № 45. Ст. 397.
	Про державну соціальну допомогу малозабезпеченим сім'ям від 01.06.2000 № 1768-ІІІ. ВВР України. 2000. № 35. Ст. 290.
	Про державну соціальну допомогу інвалідам з дитинства та дітям-інвалідам від 16.11.2000 № 2109-ІІІ. ВВР України. 2001. № 1. Ст. 2.
	Про державну соціальну допомогу особам, які не мають права на пенсію, та інвалідам від 18.05.2004 № 1727-ІV. ВВР України. 2004. № 33-34. Ст. 404.
	Про соціальний захист дітей війни від 18.11.2004 № 2195-ІV. ВВР України. 2005. № 4. Ст. 94.
Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей від 02.06.2005 № 2623-ІV. ВВР України. 2005. № 26. Ст. 354.	
Закони України з встановлення розмірів мінімальних соціальних гарантій	Про індексацію грошових доходів населення від 03.07.1991 № 1282-ХІІ. ВВР України. 1991. № 42. Ст. 551.
	Про мінімальний споживчий бюджет від 03.07.1991 № 1284-ХІІ. ВВР України. 1991. № 42. Ст. 553.
	Про межу малозабезпеченості від 04.10.1994 № 190/94-ВР. ВВР України. 1994. № 42. Ст. 382.
	Про оплату праці від 24.03.1995 № 108/95-ВР. ВВР України. 1995. № 17. Ст. 121.
	Про прожитковий мінімум від 15.07.1999 № 966-ХІV. ВВР України. 1999. № 38. Ст. 348.
	Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії від 05.10.2000 № 2017-ІІІ. ВВР України. 2000. № 48. Ст. 409.
	Методика визначення хімічного складу та енергетичної цінності продуктів від 18.01.2000 р. №3/6 (Держдепартамент виконання покарань, МОЗ України) зареєстрована Мінюстом України від 09.03.2000 №146/436. Офіційний вісник України. Щотижневий збірник актів законодавства. № 12. К. 2000. Ст. 485, С. 363 – 369.

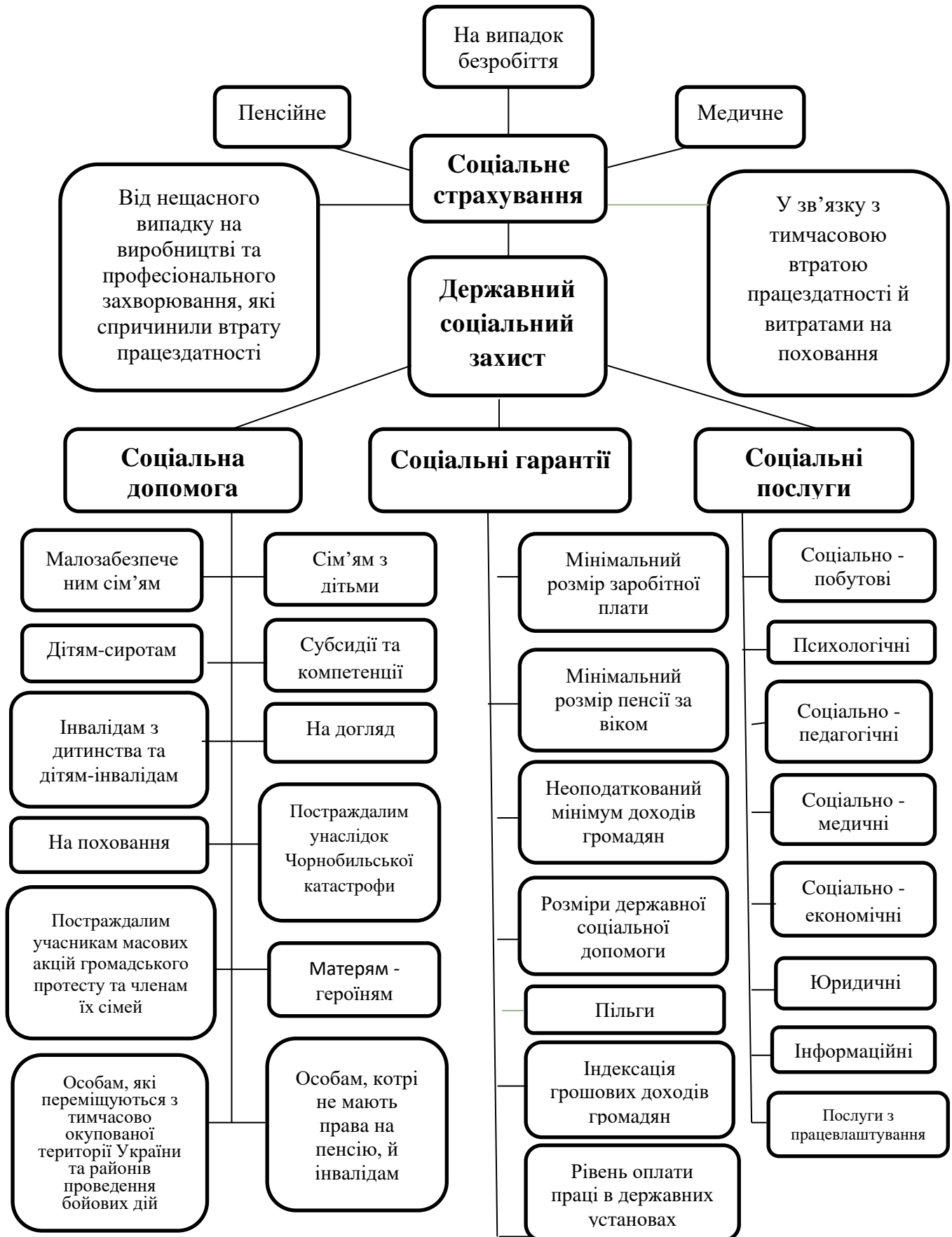
Група	Законодавчі акти
Закони України з встановлення розмірів мінімальних соціальних гарантій	Постанова КМУ від 14.04.2000 р. № 656 Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних та демографічних груп населення. <i>Офіційний вісник України</i> . Щотижневий збірник актів законодавства. К., 2000. № 16. Ст. 675, С. 97 – 112.
Закони України зі здійснення соціального забезпечення та страхування	Про пенсійне забезпечення від 05.11.1991 № 1788-ХІІ. <i>ВВР України</i> . 1992. № 3. Ст. 10.
	Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності від 23.09.1999 № 1105-ХІV. <i>ВВР України (ВВР)</i> . 1999. № 46-47. Ст. 403.
	Закон України «Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 № 1533-ІІІ. <i>ВВР України</i> . 2000. № 22. Ст. 171. Верховна Рада України. – К.: Парлам. вид-во
	Про загальнообов’язкове державне соціальне страхування у зв’язку з тимчасовою втратою працездатності та витратами, зумовленими похованням від 18.01.2001 № 2240-ІІІ. <i>ВВР України</i> . 2001. № 14. Ст. 71.
	Про загальнообов’язкове державне пенсійне страхування від 09.07.2003 р. № 1058-ІV. <i>ВВР України (ВВР)</i> . 2003. № 49-51. Ст. 376.
	Про недержавне пенсійне забезпечення від 09.07.2003 № 1057-ІV. <i>Відомості Верховної Ради України (ВВР)</i> . 2003. № 47-48. Ст. 372.
	Про встановлення державної допомоги постраждалим учасникам масових акцій громадського протесту та членам їхніх сімей від 21.02.2014 № 745-VІІ. <i>ВВР України</i> . 2014. № 12. Ст. 187.
	Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо пенсійного забезпечення від 02.03.2015 № 213-VІІІ.
Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” від 06.12.2016 № 1774-VІІІ.	

Джерело [97]

Додаток Г

Структура державної системи соціального захисту населення в Україні

Додаток Д

**Система соціальних нормативів, стандартів і гарантій, які
застосовують в Україні**

Таблиця Д

Критерії класифікації соціальних нормативів, стандартів і гарантій	За характером задоволення соціальних потреб	Нормативи споживання – розміри у натуральному вираженні за певний проміжок часу (рік, місяць, день) продуктів харчування, непродовольчих товарів поточного споживання та деяких видів послуг. Нормативи забезпечення – визначена кількість наявних в особистому споживанні предметів довгострокового користування, а також забезпечення певної території мережею закладів охорони здоров'я, освіти, підприємств, установ, організацій соціально-культурного, побутового, транспортного обслуговування та житлово-комунальних послуг. Нормативи доходу – розмір особистого доходу громадянина або сім'ї, який гарантує їм достатній рівень задоволення потреб, що вираховуються на основі визначення вартісної величини набору нормативів споживання та забезпечення
	За рівнем задоволення соціальних потреб	Нормативи раціонального споживання – рівень, який гарантує оптимальне задоволення потреб. Нормативи мінімального споживання – соціально прийнятний рівень споживання продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг, що постає зі соціальних або фізіологічних потреб. Статистичні нормативи – нормативи, котрі визначають на основі показників фактичного споживання або забезпеченості для всього населення чи його окремих соціально-демографічних груп
	Базовий державний соціальний стандарт	Прожитковий мінімум, на засадах якого визначають державні соціальні гарантії та стандарти у сферах доходів населення, житлово-комунального, побутового, соціально-культурного обслуговування, охорони здоров'я й освіти
	За сферою використання Державні соціальні нормативи у сфері доходів	Основні державні соціальні гарантії: мінімальний розмір заробітної плати; мінімальний розмір пенсії за віком; неоподаткований мінімум доходів громадян; величина порогу індексації грошових доходів громадян; пільги з оплати житлово-комунальних, транспортних послуг і послуг зв'язку Інші державні соціальні гарантії щодо: рівня життя населення, яке постраждало внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС; рівнів оплати праці різної кваліфікації в установах та організаціях, котрі фінансуються з бюджетів усіх рівнів; стипендій учням професійно-технічних та студентам вищих державних закладів освіти; індексації доходів населення з метою підтримання достатнього життєвого рівня громадян та купівельної спроможності їхніх грошових доходів в умовах зростання цін

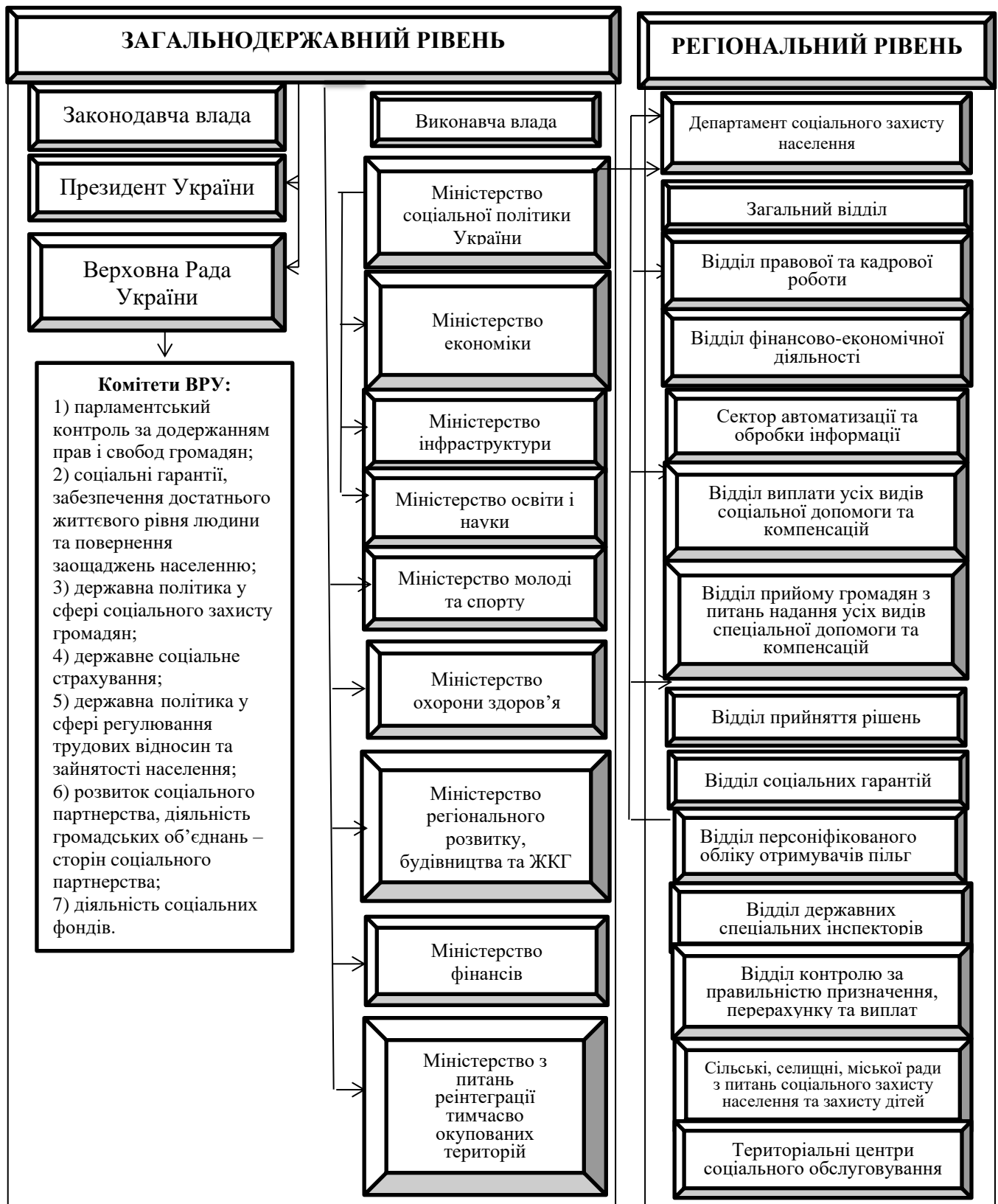
Критерії класифікації соціальних нормативів, стандартів і гарантій	За сферою застосування	Державні соціальні нормативи у сфері соціального обслуговування	Перелік послуг, які надають заклади соціального обслуговування й фінансуються за рахунок державного та місцевих бюджетів і соціальних фондів Норми соціального обслуговування пенсіонерів, інвалідів і дітей, котрі перебувають на утриманні держави Норми харчування та забезпечення непродовольчими товарами у державних і комунальних закладах соціального обслуговування
		Державні соціальні нормативи у сфері житлово-комунального обслуговування	Межова норма оплати послуг за утримання житла, житлово-комунальних послуг залежно від доходу Соціальна норма житла і нормативи користування житлово-комунальними послугами, щодо оплати яких держава надає пільги та встановлює субсидії малозабезпеченим громадянам Показники якості надання житлово-комунальних послуг
		Державні соціальні нормативи у сфері транспортного обслуговування та зв'язку	Норми забезпечення транспортом загального користування Показники якості транспортного обслуговування Норми забезпечення населення послугами зв'язку
		Державні соціальні нормативи у сфері охорони здоров'я	Перелік та обсяг гарантованого рівня медичної допомоги громадянам у державних і комунальних закладах охорони здоров'я. Нормативи надання медичної допомоги, що містять обсяг діагностичних, лікувальних та профілактичних процедур Показники якості надання медичної допомоги. Нормативи пільгового забезпечення окремих категорій населення лікарськими й іншими спеціальними засобами. Нормативи забезпечення стаціонарною медичною допомогою. Нормативи забезпечення медикаментами, державних і комунальних закладів охорони здоров'я. Нормативи санаторно-курортного забезпечення. Нормативи забезпечення харчуванням у державних і комунальних закладах охорони здоров'я

Критерії класифікації соціальних нормативів, стандартів і гарантій	За сферою застосування	Державні соціальні нормативи у сфері забезпечення навчальними закладами	Перелік та обсяг послуг, що надаються державними і комунальними закладами дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої школи. Нормативи межового наповнення класів, груп та співвідношення вихованців, учнів, студентів і педагогічних працівників у навчальних закладах. Норми матеріального забезпечення навчальних закладів та додаткових видів соціального й матеріального забезпечення учнів
		Державні соціальні нормативи у сфері обслуговування закладами культури	Перелік та обсяг безплатних послуг, які надають населенню заклади, підприємства, організації, установи культури Показники якості надання населенню послуг закладами, підприємствами, організаціями й установами культури Нормативи забезпечення населення закладами, підприємствами, організаціями й установами культури

Джерело [38]

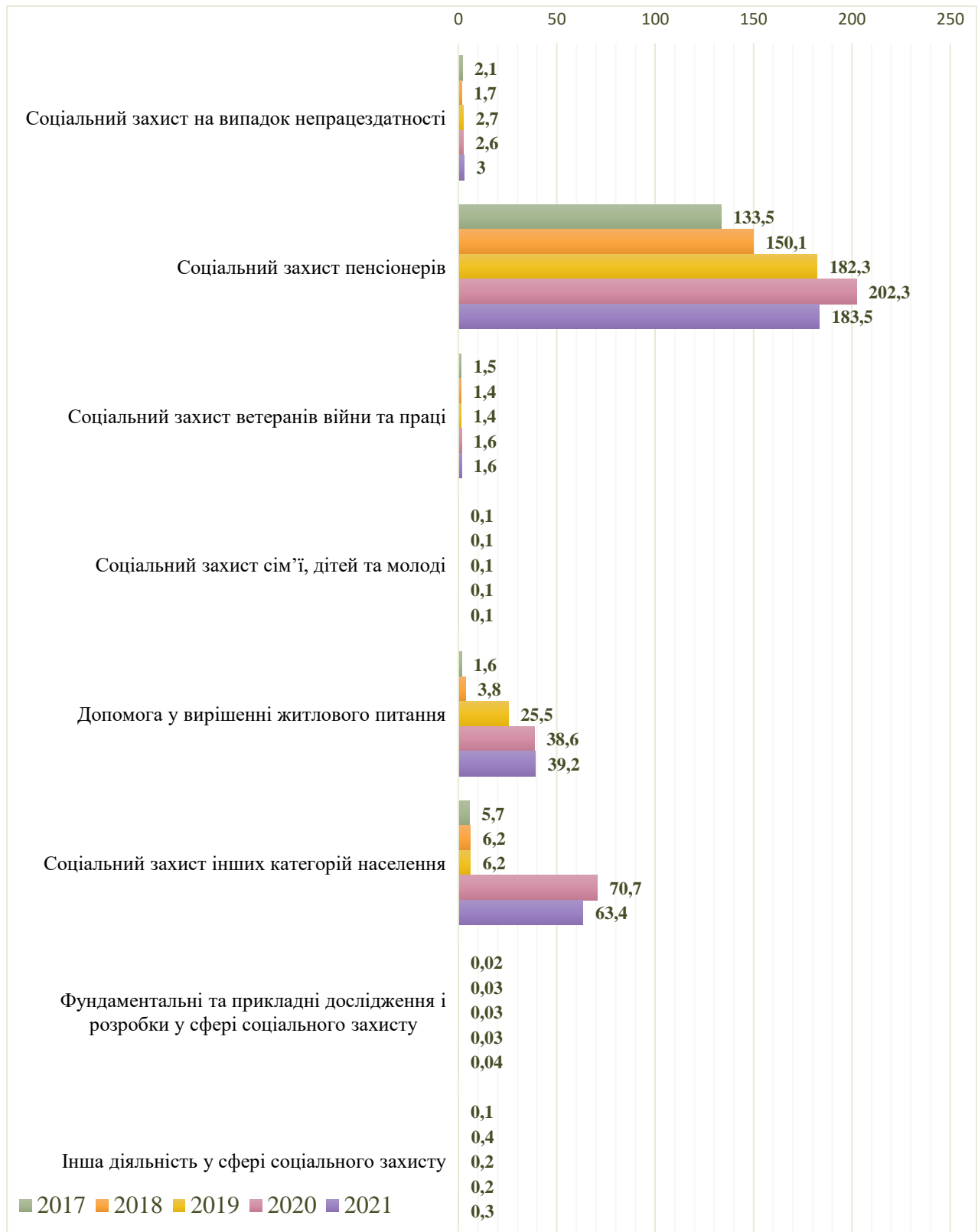
Додаток Е

Структура державних органів управління соціальним захистом населення України

Додаток Ж

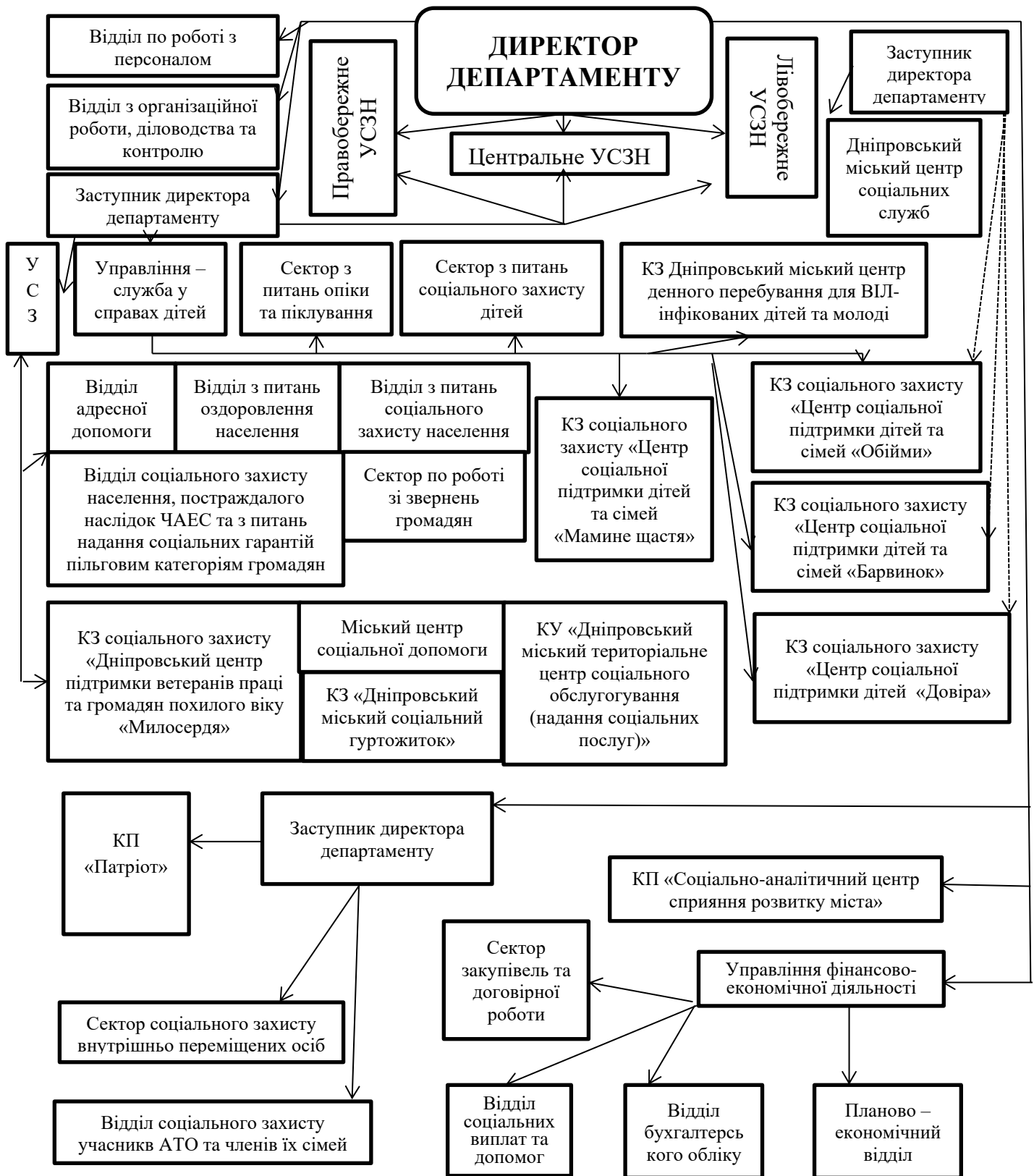
Рис. Ж. Видатки Державного бюджету України на соціальний захист та соціальне забезпечення 2017–2021 роки, млрд. грн.

Джерело [61]

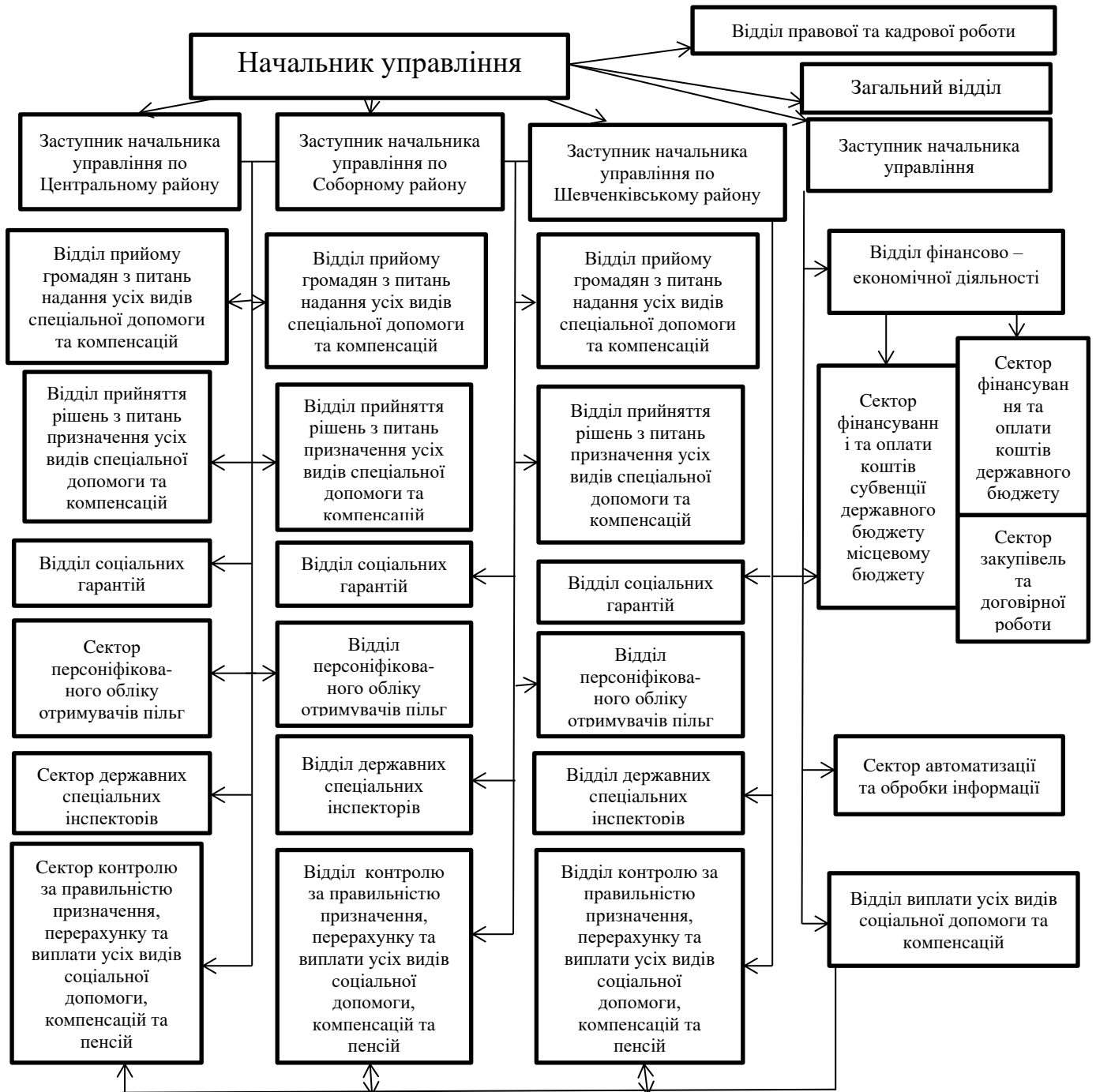
Додаток 3

Структура Департаменту соціальної політики Дніпровської міської ради

Джерело [89]

Додаток К
Структура Центрального УСЗН ДМР

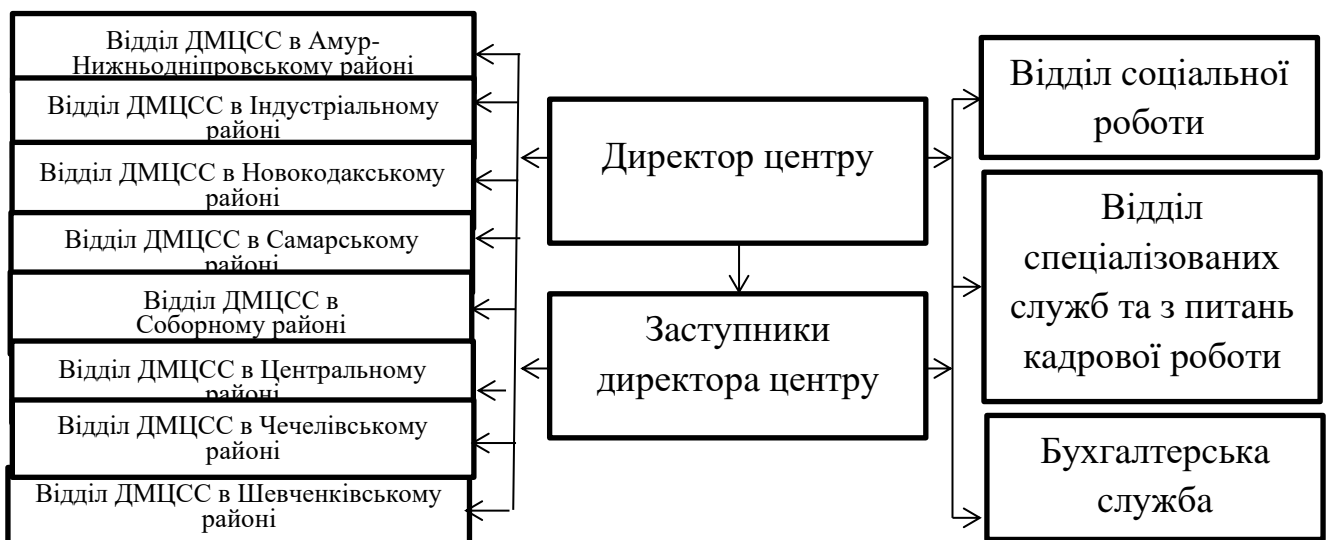
Джерело [73]

Рис. Л.1.1. Організаційна структура КУ «ДМТЦСО (НСП)» ДМР

Джерело [86, 88]

Рис. Л.1.2. Структура Дніпровського міського центру соціальних послуг з 01.01.2021 року

Джерело [79]